

Kamu Harcamaları Algısı: Teori ve Uygulama

Doç. Dr. Fazlı Yıldız
Dr. Öğr. Üyesi Öner Gümüş

Doç. Dr. Ersin Nail Sağdıç
Arş. Gör. Dr. Serhat Gözen

Kamu Harcamaları Algısı: Teori ve Uygulama

Doç. Dr. Fazlı Yıldız

Doç. Dr. Ersin Nail Sağdıç

Dr. Öğr. Üyesi Öner Gümüş

Arş. Gör. Dr. Serhat Gözen

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şhitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozguruyayinlari.com

✉ info@ozguruyayinlari.com

Kamu Harcamaları Algısı: Teori ve Uygulama

Perception of Public Expenditures: Theory and Practice

Doç. Dr. Fazlı Yıldız • Doç. Dr. Ersin Nail Sağdıç
Dr. Öğr. Üyesi Öner Gümüş • Arş. Gör. Dr. Serhat Gözen

Language: Turkish

Publication Date: 2023

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-676-7

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub188>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Yıldız, F., Sağdıç, E. N., Gümüş, Ö., Gözen, S. (2023). *Kamu Harcamaları Algısı: Teori ve Uygulama*.

Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub188>. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozguruyayinlari.com/>

Ön Söz

Kamu harcamalarının ne kadar verimli olduğu mükelleflerin algılarına bağılıdır. Bir hükümet servet üzerinden mükellefleri etkilemeyecek düzeyde vergi aldığı takdirde bu vergi hemen hissedilebileceğinden mükellefler muhalif partilere sempati duyabilir ve hükümet değişikliği yaşanma olasılığı ortaya çıkar. Bir diğer ifadeyle olgulardan ziyade algıların rol oynadığı bir mali çevreden bahsedilebilmesi mümkündür. Bu noktada literatürde yapılan ve literatüre yeni kazandırılacak olan çalışmalar doğrultusunda kamu harcamalarında algının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymak konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla kamu kesimince yapılan kamu harcamalarının etkinliği bireylerin ihtiyaçlarını karşılama düzeyi ile değerlendirilmektedir. Bu açıdan bireylerin kamu harcamalarına yönelik değerlendirmeleri, bakış açıları ve uygulama sonuçlarına ilişkin değerlendirmeleri önem kazanmaktadır. Kamu harcama politikası uygulama sonuçlarının toplumsal refahı artırıcı etkisi, bu harcamaların etkin ve verimli sonuçlar yaratıp yaratmadığının toplumsal algı açısından araştırılması geleceğe yönelik kamu harcama politikalarının planlaması sürecinde katkı sağlayacaktır. Bu açıdan Türkiye’de kamu kesimi harcamalarının bireyler açısından algılanma düzeyinin araştırılması hedeflenmiştir.

Kamu harcamaları algısının teorik çerçevede ve nicel analiz yöntemlerinden anket yöntemine dayalı incelendiğı bu çalışma kamu harcamaları algısının belirlenmesi amacıyla hazırlanmıştır. Bireylerin kamu harcamalarına ilişkin algı düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmanın örneklemini

farklı yaş, eğitim ve gelir koşullarına sahip Türkiye geneli seçmen niteliğine sahip olan 18 yaş üstü en az ortaöğretim düzeyi eğitime sahip bireyler oluşturmaktadır. Çalışmanın bu alanda eğitim gören lisans ve lisansüstü öğrencilerine, bu alanda çalışmalar yürüten akademisyenlere ve ilgi duyan araştırmacılara yararlı olması dileğimizle.....

Temmuz - 2023

Doç. Dr. Fazlı YILDIZ

Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

E mail: fazli.yildiz@balikesir.edu.tr; Orcid: 0000-0003-1387-7883

Doç. Dr. Ersin Nail SAĞDIÇ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

E mail: ersinmailsagdic@dpu.edu.tr; Orcid: 0000-0002-4022-8515

Dr. Öğr. Üyesi Öner GÜMÜŞ

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Taşınan Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Bölümü

E mail: oner.gumus@dpu.edu.tr; Orcid: 0000-0002-3231-3293

Arş. Gör. Dr. Serhat GÖZEN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü

E mail: serhat.gozen@dpu.edu.tr; Orcid: 0000-0002-1004-2103

İçindekiler

Ön Söz	iii
Giriş	1
1. Kamu Harcamalarının Teorik Çerçevesi ve Bütçeleme İlkeleri	3
Kamu Harcamalarının Teorik Çerçevesi	3
İktisadi Görüşler Açısından Kamu Harcamaları	9
Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkileri	24
Kamu Harcamalarının Planlanması Sürecinde Bütçeleme İlkeleri	33
2. Kamu Harcaması Algısı: Mali Aldanma, Vergiden Kaçınma ve Vergiye Uyum Açısından Bir Değerlendirme	41
Mali Aldanma	41
Vergiden Kaçınma	49
Vergiye Uyum	58
3. Kamu Harcama Algısını Etkileyen Faktörler ve Literatür İncelemesi	69
Kamu Harcama Algısını Etkileyen Faktörler	69
Literatür İncelemesi	78
4. Kamu Harcamaları Algısına İlişkin Alan Araştırması	87
Örnekleme Süreci ve Veri Toplama Yöntemi	87
Araştırma Sonucu Elde Edilen Bulgular	88
Sonuç ve Değerlendirme	119
Kaynaklar	125
Ekler	139

GİRİŞ

Giriş

Günümüzde devletlerin üstlendikleri görevlerin artışına paralel olarak kamu harcamalarında artış görülmektedir. Kamu harcamaları, kamu idarelerinin toplumsal ihtiyaçları karşılamak ve /veya ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunmak üzere belirli usullere uyarak yaptıkları parasal harcamalar olarak tanımlanmaktadır. Kamu kaynaklarının etkili, verimli ve ekonomik olarak kullanılması, ayrıca kamu harcama sürecinin şeffaf, hukuka ve hesap verilebilirlik ilkelerine uygun yönetilmesi gerekir. Kamu harcama süreçleri, kamu idarelerinin ihtiyaçlarının karşılanması amacı dışında, makroekonomik politika ve stratejiler bakımından da önem ifade etmektedir. Devlet temel olarak toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kamu harcaması yapmaktadır. Harcamalar günümüzde sadece toplumun temel ihtiyaçlarını yerine getirmek amacıyla değil bunun yanında ekonomik, sosyal, siyasi vb. gibi birçok nedenle de yapılmaktadır.

Katılımcı demokrasilerde bireylerin, kamu harcamalarına ilişkin süreçler hakkında bilgi sahibi olma, bu süreçleri şeffaf olarak izleme ve bu süreçlere katılımı önemlidir. Kamu harcamalarının bireyler ve sivil toplum örgütleri tarafından bilinir ve izlenebilir nitelikte yönetilmesi sadece şeffaflık ve katılımcılık açısından değil, hükümetler tarafından uygulanan politikaların etkinliğinin çok yönlü olarak kamusal alanda tartışılabilir olması açısından da önem ifade etmektedir.

Kamu harcamaları algısının belirlenmesi amacıyla yapılan bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Girişi takip eden birinci bölümde kamu harcamalarının teorik çerçevesi ve kamu harcamalarının planlama sürecini kapsayan bütçeleme sürecindeki temel ilkeler açıklanmıştır. Kamu harcamalarının teorik çerçevesinde kapsam, farklı iktisadi düşünce

okullarında kamu harcamalarına ilişkin yaklaşımlar ve kamu harcamalarının ekonomik etkileri incelenmiştir. İkinci bölüm, kamu harcamaları ile mali aldanma, vergiden kaçınma ve vergi uyumu arasındaki ilişkinin irdelendiği, sonrasında bu ilişkide vergi bilincinin rolünün değerlendirildiği bölümdür. Üçüncü bölümde kamu harcama algısını etkileyen faktörler; mali saydamlık, hesap verebilirlik, mali yanılama, kamu harcamalarının finansmanı, mali bağlantı ve asimetrik bilgi incelenmiştir. Devamında vergi algısı, bütçe algısı ve kamu harcamaları algısına ilişkin ilgili alan yazın (literatür) incelenerek araştırmalarda ulaşılan bulgular değerlendirilmiştir. Dördüncü bölüm, kamu harcamaları algısına ilişkin alan araştırması sonuçlarının sunulduğu ve değerlendirildiği bir bölümdür. Bu bölümde araştırma ile ilgili örnekleme süreci ve veri toplama yöntemi, güvenilirlik analizi sonuçları, araştırmaya katılan katılımcıların kamu harcamaları algısını ölçmeye yönelik ifadelerin tanımlayıcı istatistikleri, kamu harcamaları algısı ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi sonuçları, korelasyon analizi sonuçları ve regresyon analizi sonuçları sunulmuştur. Çalışma araştırma bulguları çerçevesinde önerilerin sunulduğu ve değerlendirmelerin yapıldığı sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

Kamu Harcamalarının Teorik Çerçevesi ve Bütçeleme İlkeleri

1.1. Kamu Harcamalarının Teorik Çerçevesi

Kamu harcamaları dar ve geniş anlamda olmak üzere iki tanıma sahiptir (Edizdoğan vd., 2019):

- **Dar Anlamda (Hukuki Tanım):** Devlet ve belediye, il özel idaresi, köy gibi kamu tüzel kişileri tarafından yapılan harcamalara kamu harcaması denir. Gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişileri tarafından yapılan harcamalar kamu harcaması olarak adlandırılmamaktadır.
- **Geniş Anlamda (Ekonomik Tanım/Sosyo Ekonomik Yaklaşım):** Devlet başta olmak üzere kamu tüzel kişileri ile devredilmiş yetkilere sahip diğer kamu kuruluşlarının yetkilerinin kullanılmasında neticesinde yapmış oldukları harcamalar kamu harcamalarıdır.
- Kamu harcamaları bazı yönleriyle özel harcamalardan ayrılmaktadır. Söz konusu farklılıklar şu şekilde izah edilebilir (Aksoy, 1991):
- Özel sektörde mal ve hizmetlerin en düşük maliyetle üretilmesi esastır. Her ne kadar bu anlayış kamu sektöründe olsa da güvenlik gibi kamusal hizmetler maliyetine bakılmaksızın üretilir.
- Özel sektörde kar maksimizasyonu amacı vardır. Ancak kamuda böyle bir durum söz konusu değildir. Zira eğitim gibi mal ve hizmetler özel sektör mantığıyla üretilirse toplumsal refah bundan zarar görür.
- Özel sektörde üretilen mal ve hizmetlerin finansmanı tüketicilerin rızasına bağlıdır. Halbuki kamuda üretilen mal ve hizmetlerin

finansmanı hukuki cebir altında devlet tarafından tüketicilerden; yani vergi mükelleflerden tahsil edilir.

- Özel harcamaların belirli bir sınırı vardır. Ancak kamu harcamalarının sınırı yoktur.

Kamu harcamaları cari harcamalar, transfer harcamaları ve yatırım harcamaları olmak üzere üçe ayrılır (Yılmaz & Kaya, 2005):

- **Cari Harcamalar:** Kamusal tüketimle ilgili olarak yapılan harcamalardır.
- **Yatırım Harcamaları:** Etüt ve proje giderleri, yapı, tesis ve büyük onarım giderleri ile makine, teçhizat ve taşıt alımları ile onarım gibi bütünüyle içinde bulunulan dönem yahut gelecek dönemde iktisadi verimliliği arttırmaya yarayan harcamalardır.
- **Transfer Harcamaları:** Bazı servet unsurlarının bireyler ve kurumlar arasında el değiştirmesini sağlayan harcamalardır.

Kamu harcamalarına yönelik birçok iktisatçı ve iktisat ekolleri farklı görüşler ortaya koymuştur. Bu görüşlerin şu şekillerde özetlenmesi mümkündür:

- **Wagner:** 19. yüzyılda hızlı sanayileşme ve kentleşme olgularının ortaya çıkmasıyla kamusal mallara yönelik talep artmıştır. Özel sektör tarafından üretilen mal ve hizmetler kamuda üretilen mal ve hizmetlerle ikame edilir hale gelmiş, eğitim ve sosyal hizmetler gibi kamusal mallar ve hizmetlerin sunumunda özel sektör yetersiz kalmıştır. Bu nedenle söz konusu mal ve hizmetlerin üretimi için kamu kesiminin sorumluluk üstlenmesi gerekir. Bu sorumluluğun karşılığı ise kamu harcamalarıdır. Söz konusu perspektifte kamu harcamalarında sürekli bir artış görülür. İşte Wagner bunu kamu harcamalarının artış kanunu olarak nitelendirmiştir (Sancar, 2012).
- **Peacock ve Wiseman:** Kamu harcamaları olağanüstü dinamiklerden etkilenmektedir. Vergi gelirlerindeki artış da bir süre sonra toplum tarafından benimsenir. Bunun neticesinde geliri artan kamu idaresinin harcamaları da artar. Dolayısıyla yeni ve bir önceki döneme göre daha fazla olan kamu harcaması düzeyine geçilir. Buna Peacock-Wiseman sıçrama tezi denir (Ay, 2021).
- **Kamu Tercih Ekolü:** Politikacılar, seçmenler, bürokratlar, baskı ve çıkar grupları arasındaki oy ticareti mekanizması neticesinde kamu harcamaları artar (Kul & Yüksel, 2018).

- **William J. Baumol:** Kamu harcamalarının artmasının altında yatan temel sebep kamu sektörünün özel sektörden daha az verimli olmasıdır (Abdiyeva & Çetintaş, 2017).
- **Richard Musgrave:** Ülkelerdeki kalkınma aşamalarına göre kamu harcamaları belirli bir seyir izler. Örneğin kalkınmanın başlangıç aşamalarında alt yapı harcamaları ön plana çıkarken, kalkınma gerçekleşikçe alt yapı harcamalarının düzeyi azalır (Durmuş, 2006).
- **Henry Carter Adams:** Her ülkenin sahip olduğu ekonomik ve sosyal faktörler birbirinden farklı olduğu için kamu harcamalarındaki artış düzeyi her ülke için aynı olmayacaktır (Öner, 2019).
- **Solomon Fabricant:** Nüfus, kişi başına düşen gelir ve toplam gelir, batı dünyasındaki diğer birçok ülkede de artmış ve onların tarihi de değişen nüfus bileşenini, artan yoğunluğu, teknolojik ilerlemeyi, sanayileşmeyi, kentleşmeyi, işletme büyüklüğündeki artışı, refah ve depresyon döngüsünü göstermektedir. Hükümet faaliyetlerinin diğer birçok ülkede büyüdüğü bilinmektedir. 1938’de hükümetin (kamu hizmeti işletmeleri dahil değil) gayri safi milli hasılanın yüzdesi olarak mal ve hizmetlere yaptığı harcamalar, Birleşik Krallık, İsveç ve Kanada’da ve Amerika Birleşik Devletleri’nde yaklaşık yüzde 15 idi. Ancak bu seviyeleri belirleyen olayların seyri hakkında sistematik bir araştırma yapılmamıştır. Adolph Wagner ve Henry Carter Adams’ın “ilerici halklar arasında artan devlet faaliyetleri” ve “ilerici halklar için kamu harcamaları” hakkındaki yasalarını formüle etmelerine yol açan teşviklerinin, yirminci yüzyıl boyunca Amerika Birleşik Devletleri tarihinde destek bulduğu söylenebilir. Ancak bu yasalar, 1900’den beri Amerika Birleşik Devletleri için toplayabileceğimiz türden bilgilere değil, milli gelir hakkında yeterli bilgi avantajı olmayan birkaç ülkedeki hükümet harcamaları ve vergilerle ilgili çok parçalı on dokuzuncu yüzyıl verilerine dayanıyordu (Fabricant & Lipsey, 1952).
- **Francesco Nitti:** Kamu harcamaları sürekli artmaktadır. Ancak bu artış milli savunma ve iç güvenlik gibi savaş ve benzeri sebeplerden kaynaklanmaktadır (Değirmenci & Aydın, 2020).
- **Walt Whitman Rostow:** Ekonomik büyüme modelinde geleneksel topluma geçiş dönemi, hazırlık dönemi, harekete geçme dönemi, olgunlaşma dönemi ve kitlesel tüketim dönemi olmak üzere beş dönem söz konusu olup, her bir aşama ayrı ayrı kamu harcamalarında artış gerektirmektedir (Şimşek Atalay, 2019).

- **Arthur Cecil Pigou ve Hugh Dalton:** Kamu harcamaları seçim mantığı açısından ele alınır. Kamu harcamalarının kapsamı, sosyal refahı en üst düzeye çıkaran miktar olmalıdır. Bu, öyle bir miktar olmalıdır ki, vergilendirmede toplanan son (veya marjinal) poundun harcanmasından elde edilen fayda (veya sosyal fayda), vergi mükellefine olan maliyete (veya faydasızlığa) eşittir. Çeşitli hizmetlere yapılan kamu harcamalarının miktarı benzer bir koşulla belirlenmelidir. Bir diğer ifadeyle her hizmete yapılan harcamalar, tüm harcama kalemlerindeki marjinal pounddan elde edilen faydanın eşit olduğu noktaya çıkarılmalıdır. Bu durum göz önüne alındığında, özel ve kamu harcamaları arasında veya çeşitli kamu harcama biçimleri arasında yeniden yapılacak hiçbir düzenleme sosyal refahı artıramazdı (Sandford, 1984).
- **James O'Connor:** Kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında bir orantısızlık vardır. Bu orantısızlık devleti mali bir krize götürür. Zira bu mali kriz, ileri kapitalizmde ekonominin ve devletin işleyişi arasındaki çelişkilerin bir yansımasıdır (Nacar, 2005).
- **Jan Tinbergen:** Kamu sektörü piyasa ekonomisinin oluşumuna engel değildir. Her ekonomide kamusal mal ve hizmetleri üreten bir kamu kesimi vardır ve bu durumda kamu harcamaları artmaktadır. Bununla birlikte söz konusu durum ekonominin kapitalist özelliğe sahip olmasına engel değildir (Ay, 2021).
- **Adam Smith:** Kamu maliyesinde arz yönlü bir yaklaşım belirlenmelidir. Bu bağlamda kamu harcamaları sermaye birikimi açısından üretken olmayan bir harcama türüdür (Ağdemir & Gürkan, 2019).
- **John Maynard Keynes:** Kamu harcamaları dışsal bir faktör olup, ekonomik büyümeyi arttırmak ve kısa vadeli dalgalanmaları düzenlemek için kullanılacak bir araçtır (Gövdeli, 2019).

Her ne kadar çoğu ülkede farklılıklar olsa da kamu harcamalarının 1990'lı yıllara kadar artış gösterdiği yadsınamaz bir gerçektir. Bununla birlikte söz konusu artışların tamamı gerçek artışlar olmayıp, bir kısmı görünüşte artışlardır. Dolayısıyla kamu harcamalarındaki artışların nedenlerinin gerçek ve görünüşte olmak üzere iki kısımda ele alınması gerekmektedir (Pehlivan, 2020).

Kamu harcamalarının görünüşte artış nedenlerinden biri paranın satın alma gücündeki azalmadır. Paranın satın alma gücü azaldığı takdirde reel anlamda aynı kamu harcamasının gerçekleştirilmesi için daha fazla harcama yapılması gerekecektir. Dolayısıyla para değerindeki artış kamu harcamasına

arttırıcı etki yapmaktadır. Ancak bu gerçek bir artış değildir. Bu etkiyi enflasyon yaratır. Söz konusu etkiden arınmak için fiyat endeksi kullanılabilir. Böylelikle fiyat etkisi giderilebilir (Yılmaz, 2016).

Kamu harcamalarının görünüşte artış nedenlerinden ikincisi bütçelerde harcamaların yazılış şeklinin değiştirilmesidir. Eskiden bütçeler safi usule göre düzenlenirdi. Harcama yapılırken bu harcamadan doğabilecek gelirin o harcamadan mahsup edilerek sadece kalanın bütçede gösterilmesi safi bütçe usulü olarak adlandırılır. Ancak harcama ve gelirlerin mahsup yapılmaksızın bütçede ayrı ayrı gösterilmesine gayrisafi bütçe usulü denir. Söz gelimi eski bir binanın yerine yeni bir bina yapılacağı zaman eski binanın enkazından elde edilen gelirin bu bina için yapılacak harcamadan mahsup edilmesi ve sadece geriye kalanın bütçeye yazılması safi usulü ifade eder. Buna karşılık aynı gelir bina için yapılan harcamadan indirilmez ve dolayısıyla enkaz geliri ile bina için yapılan harcamanın tamamı bütçede ayrı ayrı gösterilirse, bu durumda gayrisafi usul söz konusu olur (Erginay, 2010). Dolayısıyla kamu harcamalarında sanki bir artış varmış algısı ortaya çıkar.

Kamu harcamalarının görünüşte artış nedenlerinden üçüncüsü ülke sınırlarının ve nüfusun büyümesidir. Ülke sınırlarının büyümesi mevcut kamu hizmetleri miktarında ve kalitesinde bir artış yaratmamasına rağmen katlanılan giderler artar. Kamusal mal ve hizmet götürülmesi gereken alan büyüdüğü için yapılan kamu harcamalarında da bir artış ortaya çıkar. Nüfusun artışı ise kamusal mal ve hizmete yönelik talebi arttırır. Bununla birlikte kalite ve standartta hiçbir değişme olmamasına rağmen kamu harcamaları yükselen bir seyir izler (Akdoğan, 2011).

Kamu harcamalarında görünüşte artışın bir başka sebebi de kamu gelir ve giderlerinde aynı usulün terk edilmesidir. Önceleri kamusal faaliyetlerin gerçekleşmesine olanak tanıyan işlemler nakdi usullerden ziyade aynı usullerle yapılmaktaydı. Dolayısıyla bütçede gelir ve gider olarak yer almıyorlardı. Sonradan aynı usulden vazgeçilip devletin nakdi mübadele ekonomisine aktif katılımıyla tüm kamusal hizmetler nakdi olarak ifade edilir hale gelmiş ve yapılan hizmetler tümüyle bütçedeki sayısal verilere dahil edilmiştir. Böylelikle kamu harcamaları da artış göstermiştir. Ancak söz konusu artış sadece kendini para ile belli eden bir artıştır. Kamu hizmeti ile bu artış arasında bir illiyet bağı bulunmamaktadır (Devrim, 2002).

Kamu harcamaları zamanla kendini gösteren nedenlerle ve değişen anlayışlar sonucu sürekli olarak artar. Bu artış görünüşte bir artıştan daha çok gerçek artış şeklinde kendini gösterir. Bilhassa refah devleti anlayışıyla kapitalist ekonomik sistemde devletin rolü yadsınamayacak ölçüde değişim göstermiştir. II. Dünya Savaşı sonrası sosyal devlet olgusu ön plana çıkmıştır.

Çoğu Avrupa ülkesinde devlet üretime öncülük etmiş ve sermaye yoğun faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. Bütün bunlar ise kamu harcamalarını gerçekten arttıran bir konu olarak ortaya çıkmıştır (Ulutürk, 2011).

Kamu harcamalarında gerçek artış nedenlerini aşağıdaki şekillerde özetlemek mümkündür (Erdem vd., 2012; Orhaner, 2007; Uluatam, 2012):

- **Ekonomik Nedenler:** Ekonomik gelişmenin neticesinde devlet daha fazla harcama yapmak zorunda kalır. Zira ekonomik gelişme beraberinde bir hizmet genişlemesi ve yoğunlaşması ortaya çıkarır ve bu da kamu harcamalarında gerçek bir artışa yol açar.
- **Siyasi Nedenler:** Siyasal karar alma mekanizmalarında bazı durumlarda değişim yaşanabilir. Nitekim baskı ve çıkar grupları birtakım siyasal partileri etkileri altına alabilirler. Böyle bir durumda baskı ve çıkar grupları maliyeti topluma yayılacak bir rantı kendilerine transfer edebilirler. İşte bu durumda kamu harcamaları ciddi bir şekilde artış gösterebilmektedir.
- **Teknolojik Nedenler:** Teknolojik alandaki gelişimler sadece devletin fonksiyonlarını arttırmaz, ayrıca hizmetlerin maliyetini de arttırır. Zira internet, telefon vb. aletlerin icadı büyük yatırımlar yapılmasını gerektirmiş ve böylelikle kamu harcamaları kaçınılmaz bir biçimde artmıştır. Örneğin otomobilin icadıyla devletin yol inşaatı, bakımı ve onarımı artmıştır.
- **Sosyal Nedenler:** Toplumların sosyal dokularındaki değişimler daha fazla kamusal harcama yapılmasına neden olmaktadır. Eğitim-öğretim hizmetleri, bakım hizmetleri, kültür-sanat hizmetleri vb. hizmetler toplumsal refahın artmasına yardımcı olan hizmetlerdir. Bu hizmetlerin üretimi ciddi bir kamu harcaması yapılmasını gerektirir. Zira söz konusu hizmetler sadece refah artışı değil; verimlilik artışı anlamına da gelmektedir.
- **Askeri Nedenler:** Savaş tehlikesi nedeniyle ülkeler ciddi bir hazırlık sürecine girerler. Savaş çıktığı takdirde ise ülkeler savaşı kazanmak için büyük bir çaba sarfederler. Savaşın kazanılması için tüm kaynaklar kullanılır. Çünkü devlet idaresinde devamlılık sadece savaşın kazanılmasıyla gerçekleştirilir. Ülkeler bu amaçla çok fedakârlık gösterirler ki bu fedakârlıkların belki de en önemlisi bütçelere olağan dönemlere nazaran daha fazla ödenek konmasıdır. Günümüzde de savaşlar artık modern ve dolayısıyla pahalı silahlarla yapılmaktadır. Uçak, füze, gemi ve silahlar bu pahalı araç ve gereçlere örnek olarak verilebilir. Kamu harcamaları ise sadece savaş esnasında artmaz. Savaş

sonrasında da psikolojik maliyetleri ortadan kaldırmak için ciddi bir kamu harcaması yapılması gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle kamu harcamaları gerçek bir artış gösterir.

1.2. İktisadi Görüşler Açısından Kamu Harcamaları

Devletin genel ekonomi içerisindeki rolü ve büyüklüğü uzun yıllardır tartışılan konular arasında yer almaktadır. Asırlardır süren görüş ayrılıkları özellikle ekonomik krizler döneminde sunmuş oldukları formüller ile yeni iktisadi yaklaşımların doğmasına neden olmuştur. Bu yaklaşımlardan bazıları bir sonraki kriz meydana gelene kadar uygulanırken, kimileri de yeterli destek bulamamış ve uygulanamadan kabul görmemiştir. İktisadi yaklaşımları birbirinden ayırıştıran çeşitli görüşleri olsa da kamu harcamaları noktasında bazıları devletin güvenlik, eğitim, sağlık, adalet, vb. asli görevlerinin yanı sıra piyasaya müdahale etmesini, üretim sürecine katılmasını ve dolayısıyla kamu harcamalarını aktif bir şekilde kullanmasını önerirken; bazı yaklaşımlar ise devletin sadece asli görevlerini yerine getirmesi gerektiğini ve kamu harcamalarını olabildiğince düşük seviyede tutarak ekonomiye müdahalede bulunmaması gerektiğini savunmaktadır.

Bu bölümde tarih boyunca görüşlerini belirli çerçevede sunan, iktisat tarihinde yer edinmiş iktisadi yaklaşımlar ve bu yaklaşımların kamu harcamalarına bakışına değinilmektedir.

1.2.1. Merkantilizm Öğretisinde Kamu Harcamaları

Merkantilizm, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar uzanan ticaret sistemine verilen isim olarak kabul edilmektedir. Merkantilist terimini ilk olarak kullanan Adam Smith'e göre, sistemin ana mimarı İngiliz yazar ve tüccar Thomas Mun'dur (1571-1641). Başlıca yayınlanmış eserleri, İngiltere'den Doğu Hint Adaları'na bir Ticaret Söylemi (1621) ve İngiltere Dış Ticaret Hazinesi (1664)'dir. Adam Smith, Mun'un ölümünden sonra yayınlanan, ancak 1620'lerde yazılan son çalışmayı merkantilist çalışmaların ilk örneği olarak ifade etmektedir (Magnusson, 2003). Merkantilizme katkı sunan diğer öncüleri arasında Edward Misselden, Jean-Baptiste Colbert, John Law gibi iktisatçılar bulunmaktadır. Merkantilizm İngiltere'de doğmuş, fakat nihai amaç aynı olsa da farklı ülkelerde farklı şekillerde uygulanmıştır. Örneğin uygulanan merkantilizm yaklaşımı İngiltere'de "*ticari merkantilizm*", Fransa'da "*kolbertizm*", Almanya'da "*kameralizm*" ve İspanya'da ise "*bulyonizm*" olarak isimlendirilmektedir.

Merkantilizmin altında yatan temel ilkeler şunları içermektedir: (1) dünyadaki servet miktarı nispeten durağandır; (2) bir ülkenin zenginliğinin

en iyi göstergesi sahip olduğu altın ve gümüş miktarıdır; (3) bu tür varlıkları sağlayacak elverişli bir dış ticaret dengesi elde etmenin yolu mamul maddede ithalat yerine ihracatı teşvik etmektir; (4) nüfus bir güç unsuru olmanın yanı sıra daha fazla çalışılabilir emek anlamına gelmektedir; ve (5) devlet ulusal ve uluslararası girişimlere bu amaçlar doğrultusunda yardım etmeli ve onları yönlendirmede baskın bir rol oynamalıdır. Bunlardan özellikle dünyadaki zenginliğin statik olduğu ilkesi merkantilizmin temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple devletler, servetlerini ve ulusal güçlerini inşa etmek için ticareti geliştirmek üzerine düzenlemelere odaklanmışlardır. Merkantilizm bu düzenlemelerle devletin ekonomide korumacı bir rol üstlenerek, ihracatı teşvik ederek ve ithalatı caydırarak zenginleşme yolunda gerekli adımların atılması gerektiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla merkantilizm, bir ulusun refahını ve gücünü artırabilmenin yegâne yönteminin devletin kısıtlayıcı ticaret uygulamalarıyla ihracat yaparak altın ve gümüş arzını artırması olduğunu savunmaktadır. Birçok Avrupa ülkesi bu doğrultuda gümrük vergileri yoluyla ihracatlarını en üst düzeye çıkararak ve ithalatlarını sınırlandırarak zenginliğin mümkün olan en büyük payını biriktirmeye çalışmışlardır. Çünkü devlet tarafından muhafaza edilen altın veya gümüş ile temsil edilen sermaye, en iyi şekilde diğer ülkelerle pozitif bir ticaret dengesi (ithalata karşı ihracat) yoluyla artırılabilir.

Uluslararası düzeyde, merkantilist devletler, ham maddelere ve pazarlara erişimi korumak için güçlü silahlı kuvvetler, büyük donanmalar ve ticari gemicilik ile yerel ticaretin genişlemesini desteklemektedir. Bu nedenle merkantilist ülkeler, kaynakları kontrol etmek için sık sık savaşa girmişler ve sömürgeciliği yaygın hale getirmişlerdir. Merkantilist dönemde, devletler arasındaki askeri çatışmalar tarihsel sürecin herhangi bir döneminde olduğundan daha sık ve daha yıkıcı olmuştur. Meydana gelen bu savaşlar ve gerekli altyapı yatırımları nedeniyle de kamu harcamalarında hızlı artışlar yaşanmıştır. Sonuçta altın ve gümüş stoklarını istenilen düzeyde tutmak oldukça güç bir hal almıştır. Bu nedenle her devletin birincil ekonomik hedefi, diğer ülkelerin saldırılarını caydıracak ve kendi topraklarının genişlemesine yardımcı olacak bir orduyu desteklemek için yeterli miktarda paraya ulaşmak olmuştur. Diğer taraftan devletin savunma, güvenlik, adalet hizmetleri gibi geleneksel hizmetlerinin yanı sıra okul eksikliklerinin giderilmesi ve böylelikle ihtiyaç sahibi öğrencilerin eğitimlerini sürdürebilmeleri, kimsesizlere ve ihtiyaç sahiplerine bakılması gibi sosyal amaçlar ile karayolu, liman, köprü gibi altyapı yatırımları içinde vergi gelirleri meşru bir araç olarak kabul edilmiştir (Şen & Sağbaş, 2017).

1.2.2. Fیزیokrasi Öğretisinde Kamu Harcamaları

18. yüzyılın ortalarında Merkantilist anlayışla uygulanan politikalar sonucunda tarım büyük zarar görmüş, işgücü şehirlere göç etmiş ve devlet müdahalesinin artık kabul edilemez zararlar verdiği bazı kesimlerce kabul edilerek, Merkantilizme karşı Fیزیokrasi görüşü savunulmuştur. Fیزیokrasi, genel itibariyle söz konusu dönemde Fransa’da ileri sürülen ekonomik ilkelerin ve politikaların ortak adıdır. Fیزیokrasinin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunan ekonomik düşünürlere fizyokrat adı verilmektedir. Fیزیokrasi aynı zamanda ilk ekonomik düşünce okulu olarak bilinmekte ve kurucusu François Quesnay’dır. Fیزیokratlar, ekonomik olguların altında yatan genel ilkeleri kavrayan ve teorik bir sistem geliştiren ilk kişiler oldukları için ekonomi biliminin kurucuları olarak kabul edilmektedir. Fیزیokrasi terimi, “*doğru yasası*” anlamına gelmektedir. Quesnay’ın ardından Dupont de Nemours, R. Cantillon, Mercier de la Riviere Turgot, Mirabeau ve Vincent de Gournay fizyokrasinin gelişimine katkıda bulunmuşlardır.

Fیزیokratlar, ticari politikaların herhangi bir fayda sağlamak yerine uluslara büyük zarar verdiğine inanıyorlardı. Bu görüşlerinden dolayı merkantilistlerin ticaret politikalarına karşı çıkmışlardır. Merkantilistler, bir ticaret dengesi sağlamak amacıyla ihracatı en üst düzeye çıkarmayı ve ithalatı en aza indirmeyi amaç edinmiştir. Ancak fizyokratlar dış ticareti doğru bir yöntem olarak görmemişlerdir. Merkantilistler ticaret ve sanayinin devlet tarafından düzenlenmesi gerektiğine inanırken, fizyokratlar ticaret ve sanayinin serbest bırakılması gerektiğini önermişlerdir. Çünkü fizyokratlara göre ekonomik ve toplumsal olaylar doğal bir düzen etrafında gerçekleşmektedir. Bu nedenle devlet, düzeni bozucu müdahalelerden kaçınmalı, sadece düzenin işleyişinin devamlılığı için gerekli fonksiyonları yerine getirmelidir. Özel sektörün serbest hareket etmesi gerektiği görüşü, “*Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler; dünya kendi kendine işler!*” ifadesiyle anlam bulmuştur (Şen & Sağbaş, 2017). Bu ifadeyle özel sektörde faaliyetlerin müdahale edilmeksizin gerçekleşmesi ve işgücü hareketliliğinin de engellenmeksizin tam olarak serbestliğin sağlanması gerektiği savunulmaktadır. Çünkü piyasada herhangi bir aksama olsa bile doğal düzen bunu telafi edecek ve piyasa dengesi tekrar sağlanacaktır. Ekonomik ve sosyal hayatta doğal düzenin bulunduğu gerekçesiyle devlet müdahalesine karşı çıkan Fیزیokratlara göre devlet sadece güvenlik, adalet ve altyapı gibi temel hizmetleri yerine getirmelidir.

Fیزیokratlar gerçek zenginliğin kaynağı olarak tarımı görmektedirler. Onlara göre üretken ve verimli tek sektör tarım sektörüdür. Çünkü tarım, üretim için verilen emeğin karşılığını fazlasıyla vermekte ve tüketimden daha fazlasının üretimini sağlamaktadır. Fیزیokratlar bu fazlalığı net ürün

olarak ifade etmektedir. Bu doğrultuda ekonominin tam döngüsel akışı, Quesnay (1758) tarafından ünlü “*Ekonomik Tablo*” başlıklı çalışmasında özetlenmiştir. Quesnay, üç ana faaliyet olan tarım, imalat ve ticaret arasındaki karşılıklı ilişkilere odaklanarak Fransız ekonomisi içindeki metaların üretimini, dağıtımını ve yeniden üretimini incelemek için yıllık parasal toplamları kullanmış ve böylece döngüsel bir akış oluşturmuştur. Döngünün sürdürülebilir olması için de gelirin ve servetin ekonomi içinde dolaşımının sağlanması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla liberal ekonominin temelleri atılmış olsa da bir yönüyle de Keynesyen iktisatta olduğu gibi harcamaları ve tüketimi teşvik etmektedirler.

Quesnay’ın ve genel olarak fizyokratların odağı, üretim hakkında daha fazla bilgi edinmek ve onu artırmanın yollarını bulmaktır. Başlangıç noktaları, ticaret ve imalatın net bir ürün üretmedikleri gerekçesiyle tarımı tek üretken faaliyet olarak kabul edilmesidir. Böylece fizyokratlar, tüm servetin tek kaynağının toprak olduğunu ifade ederken, analizlerini de toprağa dayandırmışlardır. Zenginliğin ve üretimin tek kaynağı tarımın kabul edilmesi, verginin de tarım üzerinden alınması gerektiği görüşünü hâkim kılmıştır. Bu durum da vergiyi ödemesi gereken kesimin toprağı işleyen çiftçiler yerine, rant elde eden toprak sahipleri olması gerektiği savunulmuştur (Şen & Sağbaş, 2017).

Hem tarım hem de sanayi sektöründe toprağı işlemek, nihai ürünleri elde etmek ve hammaddeleri dönüştürmek için emek ve sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca fizyokratlar, ticaretin kısır olduğunu savunurken aynı zamanda zenginliğin ancak tarım ürünlerinin pazarlarda satıldığında gerçekleştiğini de kabul etmektedirler. Burada ise sadece ilk elden satışları, yani “*malını üreten çiftçi ile onu ilk satın alan tüccar arasında mübadelelerin gerçekleştiği bir pazar*” olarak değerlendirmektedirler. Sonraki satışlar, hiçbir değer katmamakta ve dolayısıyla servet miktarına da katkıda bulunmamaktadır. Bu durumda fizyokratik teori içindeki argümanların çelişkili olduğu yorumları yapılmaktadır (Bougrine, 2022).

1.2.3. Klasik İktisat Öğretisinde Kamu Harcamaları

Klasik iktisat, 18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan ve 19. yüzyılda geniş kitlelere yayılan ekonomi düşünce okuludur. Klasik iktisat, Adam Smith’in 1776’da yayınlamış olduğu “*Milletlerin Servetlerinin Mahiyeti ve Sebepleri Üzerine Araştırmalar*” başlıklı eseri ile gün yüzüne çıkmıştır. Adam Smith’in ardından David Ricardo, Jean-Baptiste Say, Thomas Maltus, John Stuart Mill ve Frederic Bastiat önde gelen temsilcileri olarak yer almaktadır. Yaklaşık 1870’e kadar İngiltere’de ekonomik düşünceye hâkim olan klasik okulun

teorileri, bırakınız yapsınlar fikirlerini ve serbest rekabeti vurgulayarak, ekonomik büyümeye ve ekonomik özgürlüğe odaklanmıştır. 16. yüzyıldan itibaren hâkim olan merkantilist teori ve politikaya şiddetle karşı çıkan Smith, serbest rekabetin ve serbest ticaretin bir ulusun ekonomik büyümesini en iyi şekilde destekleyeceğini savunmaktadır. Bu doğrultuda Smith emek değer teorisini geliştirmiştir. Ancak daha sonra bu teoriyi önce Ricardo, daha sonra Marx farklı bakış açısıyla değerlendirerek teoriye yeni yorumlar getirmişlerdir (Koyuncu, 2020).

Klasik iktisat yaklaşımında piyasa işleyişine yönelik ileri sürülen bazı yapısal özellikler bulunmaktadır. Bu hususta iktisadi görüşe göre ekonomide daima tam rekabet koşulları geçerli olup, fiyat ve ücretler esnekler. Böylece ekonomide arz ve talep kendiliğinden denge noktasına ulaşacağından, devletin ekonomiye müdahalede bulunmaması gerektiği savunulmaktadır. Bu sebeple kamu kesimin ekonomik faaliyetinin en az düzeyde olması gerektiği ileri sürülmüştür. Nitekim Klasik iktisat, devleti tüketici olarak görmekte ve özel sektör piyasasının kendiliğinden dengeye ulaşacağı varsayımından hareketle zorunlu şartlar dışında yapılacak müdahalenin ekonomik dengeyi olumsuz etkileyeceği belirtilmektedir. Çünkü A. Smith göre her insan kişisel çıkarlarını korumak amacıyla ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirmekte ve bu doğrultuda da en az çaba ile en yüksek faydayı elde etmeyi hedeflemektedir. Sonuç itibarıyla kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden insanlar toplum yararına da hareket ettiğini bilmemekte ve görünmeyen bir elin topluma yarar sağladığını düşünmektedir. Klasiklere göre devlet sadece adalet ve güvenlik gibi temel hizmetler ile özel kesim tarafından yeterli düzeyde karşılanamayan eğitim, sağlık ve bayındırlık hizmetlerini yerine getirmelidir.

Klasik iktisadi görüşe göre fiyat istikrarı sadece geçici olarak bozulabilir. Geçici istikrarsızlık durumunda ise arz-talep dengesi kendiliğinden oluşacağından istikrarsızlığın piyasa mekanizması içerisinde ortadan kalkması beklenmektedir. Söz konusu istikrarsızlıkların giderilmesinde ise maliye politikasının etkin olmadığı gerekçesiyle sadece para politikası ile müdahale edilmesi uygun görülmektedir. Çünkü örneğin maliye politikası aracı olarak kullanılan kamu harcamasının artması aynı zamanda para arzının artışı anlamına gelmektedir. Ancak piyasanın tam rekabet koşullarında fiyat ve ücret esnekliği altında dengede olacağı görüşü hâkim olduğundan fiyatlar genel düzeyinin istikrarı korunacaktır. Sonuç olarak para arzındaki artışlar nispi fiyatları etkilemeyecektir.

Liberal düşüncenin temelini, devletin ilke olarak ekonomiye müdahale etmemesi gerektiği veya herhangi bir nedenle müdahale gerektiği zaman da bunun en az düzeyde olması düşüncesi meydana getirmiştir. Bu görüşle

hareket eden devlet sonuç itibarıyla tarafsız olmaktadır. Tarafsız devletin gerekliliği altında yatan temel sebep ise kamu faaliyetlerinin özel sektör girişimlerini engellememesidir. Piyasa şartlarında denge kendiliğinden sağlanacağından devlet ekonomik ve sosyal müdahalelerden kaçınmalıdır. Dolayısıyla harcama ve vergilerin de bu nedenle tarafsız olması gerekmektedir. Tarafsız vergi ve harcama politikasının uygulanması kişilerin tasarruf ve yatırım kararlarının etkilenmemesini sağlamaktadır. Çünkü harcamaların artması vergilerin artmasına, bu da kişilerin elindeki gelirlerin azalmasına neden olacaktır. Gelirin azalması ise tasarrufları olumsuz etkileyeceğinden harcamalardaki artış yatırımları, dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Ayrıca dolaylı vergilerin görece fiyatları bozduğu ve kaçakçılığa yol açtığı kabul edilmesine rağmen, düz oranlı dolaylı vergilerin uygulanması görüşü hakimdir. Diğer taraftan klasik yaklaşıma göre devlet, kaynakları verimli alanlarda kullanmayan, tüketici rolünde zorunlu bir fenadır. Çünkü klasik görüşe göre kamu harcamaları milli geliri azaltıcı etkide bulunan sıradan tüketim harcamalarıdır. Yani aslında kamu harcamalarıyla piyasada toplum için üretilen malların tüketimine ortak olunmaktadır. Bu durumda klasikler harcamaların gelir artırıcı etkisini göz ardı etmiş ve harcamaların niteliği yerine miktarıyla ilgilenmişlerdir (Şen & Sağbaşı, 2017).

Klasik iktisat anlayışına göre kamu gelirleri ile giderleri en az düzeyde ve birbirine denk olmalıdır. Denklik ilkesinin uygulanması ile kamu harcamaları zorunlu olarak kamu gelirlerine uydurulmuş olmaktadır. Klasik iktisatçılar da küçük ama denk bütçeden yanadırlar. Onlara göre hem bütçe açığı hem de bütçe fazlası doğru değildir. Çünkü bütçe fazlası özel tasarrufları azaltırken, tasarrufların azalması özel yatırımları azaltmakta ve ekonomik büyüme olumsuz etkilenmektedir. Borçlanma yolu ile gelir elde edilmesi ise borcun vadesine bağlı olarak ileriki yıllarda ödenmesi aşamasında daha fazla kamu harcaması ve vergi gelirine ihtiyaç duyulmasına neden olacaktır. Bu sebeple zorunlu olmadıkça borçlanmaya başvurulmaması gerekmekte, borçlanılması durumunda ise gelir yalnızca üretken alanlarda kullanılmalıdır. Böylece borç anapara ve faizinin ödenebilmesi için uygun finansman sağlanabilir. Ayrıca devletin borçlanmaya başvurması aynı zamanda özel sektörün faydalanacağı kaynakları olumsuz etkileyerek faizlerin artmasına neden olacağından, özel kesim yatırımlarının maliyetleri artmış olacaktır.

Sonuç itibarıyla, klasik iktisat görüşüne göre devlet belirlenen temel görevlerini yerine getirmeli ve bunun içinde mümkün olduğu kadar az harcama yapmalıdır. Ancak bu görüşe karşın, 1929 Büyük Buhran'ın ardından Keynes'in 1936 yılında yayınlamış olduğu eserinde Klasik görüşü eleştirerek kamu kesiminin ekonomiye müdahale etmesinin bir zorunluluk

olduğunu ileri sürmüş ve sunmuş olduğu öneriler yaygın bir şekilde kabul görmüştür.

1.2.4. Keynesyen İktisat Öğretisinde Kamu Harcamaları

1929 yılında başlayan ekonomik krizinin ortaya çıkardığı şiddetli depresyon ve büyük ölçekli yaşanan işsizlik sorununun çözülmesinde Klasik iktisat anlayışının yetersiz kaldığı görülmüştür. Bunun üzerine bir tepki olarak talep yanlı politikaları öne çıkaran Keynes, 1936 yılında “*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*” başlıklı çalışması ile sunmuş olduğu görüşler kısa sürede akademik ve siyasi çevrelerden destek bulmasını sağlamıştır. Klasik yaklaşımın aksine ekonomide her zaman tam istihdamın sağlanamayacağı ve ekonomilerin eksik istihdam düzeyinde de dengeye ulaşabileceğini ileri süren Keynes, ekonomik daralmaya neden olan efektif talebin artırılması için genişletici maliye politikalarının uygulanması gerektiği üzerinde durmuştur. Çünkü Keynes’e göre yatırım-tasarruf tutarsızlığı, likidite tuzağı ve ücretlerin katılığı tam istihdamın gerçekleşmesini engellemektedir. Bu doğrultuda Keynes, talebi canlandırmak ve küresel ekonomiyi Buhran’dan çıkararak tam istihdamı sağlayabilmek için kamu harcamalarının artırılmasını ve vergilerin düşürülmesini savunmaktadır.

Keynes toplam talepteki yetersizliğin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı nedenlere bağlı olduğunu açıklamaktadır. Gelişmiş ülkelerde bu durumun nedeni tasarruf fazlalığı olup, tasarrufları telafi edici harcamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise tasarruf miktarı azdır ve mevcut tasarruflarda üretken olmayan alanlarda değerlendirilmektedir. Gelir dağılımındaki adaletsizlikler de dikkate alındığında, milli gelir bu koşullar altında olumsuz etkilenmekte ve devletin gerekirse açık bütçe politikası uygulayarak ekonomiye müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır (Nadaroğlu, 1996).

Devletin elindeki politika araçlarıyla piyasaya müdahale etmesi gerektiğini savunan Keynesyen iktisada göre, 19. yüzyılda Klasik iktisatçıların öne sürdüğü görüşün aksine kısa vadede fiyat ve ücret katılığı nedeniyle piyasaların her zaman kendiliğinden düzelmeyeceği ileri sürülmektedir. Aşağı yönlü esnek olmayan fiyatlar ve ücretler, firmaların ürettikleri malların tamamını satamamalarına ve stoklarının artmasına neden olacaktır. Bu nedenle, talebin düşük olduğu zamanlarda, devlet, toplam talebi ve dolayısıyla çarpan etkisi yoluyla üretimi canlandırmak için ekonomideki harcamalarını artırmalıdır. Yani Keynes, işçiler ücret taleplerinde esnek olduğu sürece iş isteyen herkesin bir iş sahibi olacağı şeklindeki hâkim olan görüşün aksini savunan bir ekonomik düşünceye öncülük etmiştir.

Keynesyen iktisat teorisinin temel dayanağı, hane halkı, işletmeler ve devlet tarafından yapılan harcamaların toplamından oluşan talebin bir ekonomideki en önemli itici güç olmasıdır. Keynes ayrıca, serbest piyasaların tam istihdama yol açan ve kendi kendini dengeleyen mekanizmaları olmadığını iddia ederken, tam istihdam ve fiyat istikrarını sağlamayı amaçlayan kamu politikaları üzerinden kamu müdahalesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Çünkü talep yönlü politikaları önceleyen Keynes, istihdamın efektif talebe, efektif talebin de tüketim ve yatırım harcamalarına bağlı olduğunu belirterek piyasaların eksik istihdamda dengede olmasının nedeni olarak efektif talep yetersizliğini ileri sürmektedir. İstihdam ve milli gelir üzerinde belirleyici rol üstlenen efektif talebi etkileyen en etkin araç ise kamu harcamalarıdır.

Keynesyen iktisada göre herhangi bir nedenle ekonomik daralma dönemlerinin işletmeler ve yatırımcılar üzerinde geleceğe yönelik kaygı oluşturacağından ekonomik faaliyetler yavaşlayacak ve böylece durgun ekonomi işsizliğe yol açacaktır. Keynes, söz konusu daralma dönemlerinde toplam talebi ve kamu yatırımlardaki düşüşü telafi etmek için bütçenin açık vermesi gerektiğini, yani toplam talebi istikrara kavuşturmak için tüketim harcamalarının artırılmasını, dolayısıyla konjonktür karşıtı bir maliye politikasının uygulanmasını savunmaktadır. Toplam talep ise kamu ve özel sektörün ekonomik kararlarından etkilenmektedir. Nitekim özel sektör, durgunluk döneminde almış olduğu kararlarla tüketim ve yatırım harcamalarında azalmaya neden olabilir. Bu şartlar altında kamu kesimi tarafından sektörel önlemler ve teşvik politikaları uygulanmalıdır. Piyasaların sadece özel sektöre bırakılarak istikrar sağlanamayacağını savunan Keynesyen iktisat, esas olarak özel ve kamu sektörlerinin birlikte rol aldığı karma ekonomiyi desteklemektedir.

Keynesyen iktisatta harcamaların diğer makroekonomik değişkenler üzerinde etkisini açıklarken çapan etkisine dikkat çekilmiştir. Çarpan etkisi, bir girdideki değişimin (daha fazla para harcamak gibi) çıktıda ve talepte daha fazla artışa neden olduğunu açıklayan bir teoridir. Keynes'in teorisine göre harcamalar bir ekonominin gayri safi yurtiçi hasılasını (GSYİH) olumlu yönde etkileyecek çıktıları ve geliri artırmaktadır. Çünkü çarpan etkisi, bir tüketicinin yaptığı harcamanın başka bir çalışan için gelir işlevi gördüğünü, işçinin de gelirini harcadığını ve bu döngünün sürekli olarak devam ettiği şeklinde açıklanmaktadır. Dolayısıyla, harcanan bir birim, büyüme açısından birden fazla birime karşılık gelmektedir.

Faiz oranlarının düşürülmesi ise ekonomik süreçlerde ihtiyaç duyulan önemli bir devlet müdahalesidir. Aktif bir müdahale olmaksızın ekonomik döngünün kesintiye uğrayabileceğine ve bunun da Büyük Buhran gibi

ekonomik sıkıntılara yol açabileceğine inanılmaktadır. Düşük faiz oranları ekonomide talebi canlandırırken, ücretler ve istihdam da düşük faiz oranlarına olumlu tepkiler vermektedir. Keynesyen teorisyenlere göre, ücretler, istihdam ve fiyatlar piyasanın ihtiyaçlarına yavaş yanıt verdiği için ekonomide kısa vadeli talebi artırmak için etkili bir müdahale gerekmektedir. Faiz oranlarının düşürülmesi ekonomide otomatik olarak iyileşme anlamına gelmese de düşük faiz oranları borçlanmayı teşvik etmektedir. Diğer taraftan bir ekonomide düşük faiz oranlarının cezbedici faydalarına rağmen, bu ekonomideki iyileşmeyi artırmayabilir. Keynesyen iktisatçılar düşük faiz oranlarını savunurken, faiz oranlarının belirli bir seviyeye düşürülmesinin yatırım oranlarında bir artış sağlamayacağını likidite tuzağıyla açıklamaktadırlar. Likidite tuzağı, faiz oranları düşük olsa bile tüketicilerin ve yatırımcıların harcamak veya yatırım yapmak yerine paralarını nakit olarak ellerinde tuttuğunda ortaya çıkan ve ekonomik büyümeyi teşvik etme çabasını sekteye uğratan bir durumdur. Keynes bu şartlar altında maliye politikalarının para politikalarından daha etkin olduğunu savunmaktadır.

1.2.5. Post-Keynesyen Yaklaşımda Kamu Harcamaları

Post-Keynesyen yaklaşım, enflasyon ve durgunluğun aynı anda görüldüğü 1970'li yıllarda, devletin piyasalara müdahale etmemesi gerektiği görüşünü savunan Neo-klasik iktisada karşılık ortaya çıkmıştır. Post-Keynesyen (PKE) teorisinin gelişmesinde Michal Kalecki (1899-1970), Roy Harrod (1900-1978), Joan Robinson (1903-1983), Richard F. Khan (1905-1989) ve Nicholas Kaldor (1908-1986) gibi iktisatçılar etkili olmuştur. Post Keynesyen iktisatçılar, Neo-klasik iktisadın birçok temel yapısını teorik, ampirik ve politik bakımdan reddetmektedir. Onlar Keynes'in Genel Teoris'i'ne atıfta bulunarak, "*Keynes yaşasaydı, bugünkü ekonomik sorunlara nasıl bakardı?*" sorusuna çözüm aramışlardır. Post-Keynesyenler kamu müdahalesinin büyüklüğü noktasında farklı görüşlere sahip olsalar da tam istihdama ulaşılabilmesi için talep yönlü politikaların uygulanması gerektiği konusunda fikir birliğine sahiptirler (Şen & Sağbaşı, 2017).

PKE, belirli ayırt edici özelliklerle öne çıkan kapitalist ekonomileri analiz etmeye çalışmıştır. Kapitalist ekonomiler, bankalar veya diğer finansal kurumlar tarafından mal ve hizmet üretmek için fiziksel sermayeye ve emeğe yatırım yapmak üzere firmalara kredi verildiği parasal üretim ekonomileri olarak ifade edilmektedir. Bunlar kar elde etmek ve yatırımı finanse etmek için, verilen borç ile faizini tahsil etmek üzere kurulmakta ve faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler. Bu parasal döngü sadece ekonominin belirli sektörleri arasında döngüsel bir gelir akışı oluşturmakla kalmamakta, aynı zamanda hane halkı, firmalar veya devletler gibi ekonomik birimler varlık

ve yükümlülükleri aracılığıyla zaman içinde birbirine bağlanmaktadır. Kapitalist makroekonomide, ekonominin bir sektöründe olanların diğer sektörleri de etkileyebildiğinden sistematik yöntemlerle analiz edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Post-Keynesyenler, kapitalist ekonomileri oldukça üretken, ancak istikrarsız sistemler olarak kabul etmektedirler.

PKE'ye göre ekonomik faaliyet, efektif talep tarafından belirlenirken, efektif talepteki dalgalanmalar ise çoğunlukla beklentilerden güçlü bir şekilde etkilenen yatırım harcamalarındaki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Genel olarak iyimser beklentilerin olduğu zamanlarda yatırım talebinin canlı olması, önemli derecede kredi büyümesi, sermaye birikimi ve gelir oluşumunu harekete geçirebilmektedir. Çünkü yatırım, talep, çıktı ve istihdamın temel belirleyicisi olarak kabul edilmekte ve Neoklasik yaklaşımın aksine, yatırım, tasarruf ile değil, kâr düzeyi ile sınırlandırılabilir. Post-Keynesyenler, yatırımın tasarruftan daha öncelikli olduğu konusunda Keynes ile aynı görüşe sahiptirler. Keynes'ten farklı olarak Post-Keynesyenler yatırımları, faiz oranlarına değil kâra dayandırmaktadır. Ayrıca yatırımların tasarruf düzeyleri tarafından değil, tasarrufların yatırım düzeyleri tarafından belirlendiğini ileri sürmektedirler (Ulusoy, 2018).

Mikroekonomik düzeyde PKE, geleceğin temelde belirsiz olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, Neoklasik iktisatçıların tam bilgiye sahip olan rasyonel birey görüşünün aksine, bireyler rasyonel hareket edememekte ve yatırım kararlarının en azından kısmen "*hayvani içgüdü*" tarafından yönlendirildiği kabul edilmektedir. Onlara göre ekonomik faaliyet beklentilere, duygulara, gelir dağılımına ve finansal koşullara bağlıdır. PKE'de üzerinde durulan bir önemli konu da gelir dağılımıdır. Çünkü harcama eğilimleri birey ve firmalar arasında farklılık göstermektedir. Tüketim eğilimleri gelir düzeyine veya gelir sınıflarına göre değişirken, yatırım eğilimleri firma büyüklüğünden etkilenmektedir. Gelir ve servet dağılımındaki değişimler ise toplam talebi etkilemektedir. Devlet, gelir dağılımındaki adaletsizliği ve istikrarsızlığı gidermek için politikalar geliştirmeli ve bu doğrultuda maliye politikası araçlarını kullanmalıdır. Çünkü gelirin adaletli dağılması büyüme üzerinde de olumlu etkiler oluşturmaktadır.

Daha önce de belirtildiği üzere PKE'de istihdam, mal piyasasındaki toplam talep tarafından belirlenmektedir. Ancak nominal ücretler ve nominal birim işgücü maliyetleri işgücü piyasasında belirlenmektedir. Bunların fiyatlar genel düzeyi ve dolayısıyla enflasyon üzerinde olduğu kadar gelir dağılımı üzerinde de güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Neo-klasik ekonominin aksine, PKE'de para arzının seviyesi fiyatlar düzeyi üzerinde belirleyici etkiye sahip değilken, enflasyon oranı da para arzının büyüme oranıyla ilişkili değildir. Bu nedenle

Post-Keynesyenler enflasyonu parasal bir olgu olarak görmemektedirler. Bunun yerine enflasyonun sebebi olarak, toplum kesimleri arasındaki gelir bölüşüm mücadelesi olduğu savunulmaktadır (Şen ve Sağbaşı, 2017). Örneğin, işçilerin veya sendikaların reel ücret hedefi, firmaların kâr hedefiyle çelişiyorsa, firmalar nominal ücret artışlarını kısmen fiyatlara yansıtacak, bu da firmaların fiyat belirleme gücüne sahip olmaları durumunda enflasyona yol açacaktır. Bu nedenle enflasyon, normal zamanlarda bile ücret pazarlığı sürecinin olağan bir sonucu olsa da örneğin para biriminin değer kaybetmesi veya emtia fiyat şokları nedeniyle girdi maliyetlerindeki ani artışlarla da hızlanabilmektedir. Post-Keynesyenler enflasyon ve özellikle de stagflasyonla mücadele edilebilmesi için para ve maliye politikaları ile vergi temelli gelirler politikasının uygulanması gerektiğini ileri sürmektedirler (Ulusoy, 2018).

1.2.6. Monetarizm Öğretisinde Kamu Harcamaları

1970 yılında Amerika'da enflasyon ve işsizliğin aynı anda yükselmeye başladığı dönemde Keynesyen politikaların uygun bir çözüm yönteminin olmadığına anlaşılması üzerine, Friedman para politikasını esas alan monetarist görüşü açıklamıştır. Ancak parasalci yaklaşım olarak ifade edilen monetarist iktisadın temellerinin Irving Fisher'in 1911 yılında "*Paranın Satın Alma Gücü*" başlıklı çalışmasındaki miktar teorisine dayandığı, Friedman'da dahil olmak üzere pek çok iktisatçı tarafından ifade edilmektedir.

Monetarizme göre bir ekonomideki para arzı ekonomik büyümenin birincil itici gücüdür. Sistemdeki para miktarı arttıkça, mal ve hizmetlere olan toplam talep artmaktadır. Toplam talepteki bir artış, işsizlik oranını azaltırken ekonomik büyümeyi ve istihdam artışını teşvik etmektedir. Monetarist teori bir formül ile açıklanmaktadır: $M.V = P.Q$, burada M para arzı, V hızı (ortalama para biriminin dönem başına (örneğin bir yıl) harcanma sayısı), P mal ve hizmetlerin fiyatı ve Q mal ve hizmetlerin miktarıdır. V sabit varsayıldığında, M arttığında, P, Q veya hem P hem de Q yükselmektedir. Fiyatlar genel düzeyi, ekonomi tam istihdama yaklaştığında mal ve hizmet üretiminden daha fazla yükselme eğiliminde olacaktır. Ekonomide durgunluk olduğunda ise monetarist teoriye göre Q, P'den daha hızlı artacaktır.

Para arzındaki bir artış, ekonomide genel fiyat artışlarına yol açacaktır. Artan para arzı, ekonomik çıktı ve istihdam seviyeleri üzerinde yalnızca kısa vadeli etkilere neden olacaktır. Bir merkez bankasının izleyeceği en iyi para politikası, para arzının büyüme oranını reel GSYİH'nin büyüme oranına eşit şekilde sabitlemektir. Bu, devam eden ekonomik büyümeyi desteklemek ve enflasyon oranını nispeten düşük tutmak için en iyi politikadır. Çünkü monetaristlere göre uzun dönemde enflasyonun belirleyicisi para arzıdır.

Ayrıca monetaristlere göre para arzına yapılan müdahalelerin artması faydadan çok zarar vereceğinden, para arzına olabildiğince az müdahale edilmesi gerekmektedir. Friedman (1960)'nın para arzının her yıl sabit oranda artırılması önerisi, merkez bankalarının para arzı konusunda ihtiyari politikalarından vazgeçmeleri ve şeffaf kalmaları anlamına gelmektedir (Reichart & Slifi, 2016).

Monetaristler, görünmez elin devlet müdahalesinden daha etkili olduğuna, özel sektörün doğası gereği istikrarlı olduğuna, devletin para arzını kontrol etmesi gerektiğine, ekonomi politikasının katı kurallara ve hepsinden önemlisi para politikasına dayanması gerektiğine işaret etmektedir. Monetarizm, serbest piyasa faaliyetini, özel sektörün ekonomik faaliyetlerin yürütülmesindeki rolünün artmasını ve bir ekonomide devletin rolünü ve önemini sınırlamayı önermektedirler. Monetarist yaklaşıma göre eğer piyasa devlet müdahalesi olmadan bir bütün olarak çalışıyorsa, o zaman tam istihdam mümkündür. Bu nedenle denk bütçe uygulanmasını, kamu harcamaları ve vergiler için de anayasal sınırlamalar getirilerek devletin büyüklüğünün sınırlı tutulması gerektiğini savunmaktadırlar.

Monetaristler ekonomik istikrarsızlığın nedeni olarak maliye politikası uygulamalarını öne sürmektedir. Çünkü onlara göre kamu harcamaları ve vergiler ile sadece geçici olarak talep artışı oluşturulabilir. Ancak talepteki sürekliliğin sağlanabilmesi için gelirin sürekli olması gerektiğinden maliye politikalarının etkin olmadığı kabul edilmektedir. Bu nedenle müdahaleci devlet anlayışına karşı çıkılmakta ve Klasik iktisat görüşüne benzer olarak monetaristlere göre de devlet sadece iç ve dış güvenliği sağlamalı, topluma dışsal fayda sağlayan ancak yüksek maliyetli hizmetleri sunmalı, altyapı yatırımlarını gerçekleştirmeli ve yaşamını idame ettirecek yeterliliğe sahip olmayanların (çocuk, engelliler vb.) korunmasını sağlamalıdır.

1.2.7. Kamu Tercih Teorisinde Kamu Harcamaları

Gordon Tullock ve James M. Buchanan 1962'de Kamu Tercih Teorisinin temel ilkelerinin yer aldığı "*Oybirliğinin Hesabı*" başlıklı çalışmayı yayınlamışlardır. Çalışma, siyaset bilimi ve ekonomideki kamu tercihi disiplinine bir referans olarak kabul edilmektedir. Kamu tercihi teorisi, kamu yönetiminde alınan kararların siyaset ve ekonomi ile olan ilişkilerini ve bu alanda faaliyet gösteren bireylerin davranışlarını açıklamaktadır. Kamu tercihi, iktisatçıların insanların piyasadaki eylemlerini analiz etmek için kullandıkları ilkeleri, insanların toplu karar alma süreçlerindeki eylemlerine uygulamaktadır. Kamu tercihi teorisinde piyasa koşullarında olduğu gibi kamu sektöründeki her katılımcının kendi faydasını maksimize

etmeye çalıştığı varsayılmaktadır. Dolayısıyla kamu tercihi teorisi, kamu sektöründeki bireylerin ister seçmen ister politikacı veya bürokrat olsun, kendi çıkarlarıyla tutarlı çözümler ararken, faydalarını en üst düzeye çıkararak seçimler yaptıklarını savunmaktadır.

Toplumsal karar almada piyasa ekonomisine benzer sürecin işlediğini ileri süren kamu tercihi teorisi, metodolojik bireysellik, bireysel çıkar maksimizasyonu ve politikanın bir mübadele olduğu varsayımlarından hareket etmektedir (Buchanan, 1987). Teoriye göre toplumsal ve ekonomik kararlar bireysel kararların sonucunda oluşmaktadır. Bireyler ise rasyonel ve tutarlı kararlara sahiptirler. Böylece piyasadakine benzer olarak bireyler faydalarını maksimize edecek tercihlerde bulunmaktadır. Bu da seçmenler için fayda maksimizasyonu, bürokratlar için bütçe maksimizasyonu, çıkar ve baskı grupları için rant maksimizasyonu ve siyasi partiler için oy maksimizasyonu anlamına gelmektedir. Son olarak politik mübadele varsayımına göre piyasa ekonomisinde alıcı ve satıcı arasındaki ilişkiye benzer olarak talep (seçmen, çıkar ve baskı grupları) ile arz (siyasetçiler ve bürokrasi) arasında bir mübadele ilişkisi olduğu kabul edilmektedir.

Kamu tercihi teorisini savunan iktisatçılar Keynesyen iktisadın önerileriyle uygulanan politikalara karşı çıkarak piyasa başarısızlığına karşılık devletin başarısızlığı teorisine odaklanmışlardır. Devletin başarısızlığı ile açıklanmak istenen, devletin müdahalesi sonucunda meydana gelen olumsuz koşullardır. Nitekim Keynesyen iktisat politikasının uygulamaya koyulması ile devletin piyasalara olan müdahalesi her geçen gün artmış ve kamu kesimi önemli büyüklüklere ulaşmıştır. Kamu harcamalarının hızlı bir şekilde artması ve hızlı büyüme, çeşitli siyasi ve ekonomik sorunları da beraberinde getirerek ekonomik ve politik yozlaşmaya neden olmuştur. Ekonomik yozlaşma, yeniden seçilmek ve oylarını maksimize etmek isteyen siyasi otoritelerin kamu harcamalarını olabildiğince artırması, fakat vergi oranlarını aynı oranda artırmaması ya da azaltmasının bir sonucudur. Nitekim devletin aşırı büyümesi sonucunda bütçe açıkları, enflasyon, işsizlik ve borç yükü gibi göstergelerde yaşanan bozulmalarla karşı karşıya kalınmış ve söz konusu ekonomik koşullar ekonomik yozlaşmanın bir sonucu olarak ifade edilmiştir. Politik yozlaşma ise büyüyen devlette, geniş yetkilere sahip siyasetçi ve bürokratlar aracılığıyla baskı ve çıkar gruplarının lobicilik ve rant kollama faaliyetleri yürütmesidir.

Devletin kontrolsüz büyümesine karşı çıkan kamu tercihi teorisyenleri, kamu kaynaklarının daha etkin ve kontrol edilebilir şekilde kullanılması veya keyfilikten ve kötü niyetle kullanılmasının engellenmesi için anayasal düzenlemeler önermektedir. Nitekim Buchanan, siyasetçilerin

değiştirilmesinin nihai bir çözüm olmayacağını, bu nedenle politikacıların uyması gereken anayasal sınırlar ve kuralların belirlenmesinin uygun olacağını ifade etmektedir. Böylece kamu harcamaları, bütçe açığı, borçlanma ve vergilendirme gibi alanlar anayasal güvence altına alınmış olacaktır. Ancak kamu tercihi teorisi varsayımlarından dolayı gerçeklikten uzak olduğu gibi gerekçelerle eleştirilmektedir.

1.2.8. Arz Yanlı İktisat Yaklaşımında Kamu Harcamaları

1929 Büyük Buhranın ardından talep odaklı iktisadi formüller ileri süren Keynesyen iktisat 1970'li yıllara gelindiğinde enflasyon ve durgunluğun aynı anda yaşandığı ekonomik koşullara çözüm sağlayamamıştır. Ekonomi yavaş büyürken ve işsizlik oranı yükselirken, arz yanlı iktisatçılar bu durumun yüksek enflasyon ve yüksek vergi oranlarının sonucu olduğunu savunmuştur. Bu sebeple arz yanlı iktisatçılar Keynesyen iktisat görüşünün aksine açıklamalarda bulunarak söz konusu ekonomik sorunların üstesinden gelenebilmesi için sıkı para politikası, sabit kur rejimi ve vergi indirimlerini esas alan formüller ileri sürmüşlerdir.

Arthur Laffer 1974'e geliştirmiş olduğu Laffer eğrisi ile arz yönlü ekonominin teorik temelini oluşturmuştur. Laffer eğrisi ile vergi oranları ile vergi geliri arasında ilişkiyi ele almaktadır. Laffer eğrisine göre vergi oranlarının optimal oranın üzerine çıkması, vergi gelirlerini olumsuz etkileyecektir. Çünkü arz yanlı iktisatçılar, yüksek marjinal vergi oranlarının, gelir, çıktı ve kaynak kullanımının verimliliğini güçlü bir şekilde caydırdığına inanmaktadırlar. Diğer bir ifadeyle marjinal vergi oranları reel çıktıyı etkilediğinden, kamu gelirlerini de etkilemektedir. Marjinal vergi oranlarındaki bir artış hem insanları çalışmaktan uzaklaştırmakta hem de vergiden kaçınmayı ve hatta vergi kaçırılmayı teşvik ederek vergi tabanının küçülmesine neden olmaktadır. Bu nedenle arz yanlı iktisat teorisyenleri temelde vergi indirimlerinin insanları çalışmaya, yatırıma, tasarrufa ve üretime teşvik edeceğini ve böylece vergi tabanının büyümesiyle vergi gelirlerinin de artacağını savunmaktadır. Ayrıca Laffer'in dışında Robert Mundell, Jack Kemp, Paul Craig Roberts, Norman Ture ve Bruce R. Barlett'in teorinin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur (Ulusoy, 2018).

Vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkinin arkasındaki temel fikir, vergi oranlarındaki değişikliklerin gelirler üzerinde aritmetik ve iktisadi olmak üzere iki etkisinin olduğudur. Aritmetik etkiye göre vergi oranında bir düşüş olması durumunda vergi gelirleri de aynı oranda azalacaktır. Vergi oranlarındaki bir artış için de tam tersi durum geçerli olacaktır. İktisadi etki ise faaliyetleri artırmak için teşvikler sağlayarak, düşük vergi oranlarının

çalışma, çıktı, istihdam ve dolayısıyla vergi matrahı üzerindeki olumlu etkisini ifade etmektedir. Vergi oranlarının yükseltilmesi, vergilendirilen faaliyetlere girişimi cezalandırarak tam tersi bir iktisadi etkiye neden olacaktır. Ayrıca aritmetik etki her zaman ekonomik etkinin tersi yönde işlemektedir (Laffer, 2004).

Vergi indirimleri, çıktıyı, istihdamı ve üretimi artırmak için bir teşvik oluşturduğundan, ekonomik büyüme üzerinde de etkili olmaktadır. Daha hızlı büyüyen bir ekonomi, daha düşük işsizlik ve daha yüksek gelir anlamına gelmektedir. Bu da işsizlik yardımlarının ve diğer sosyal refah harcamalarının azalmasına neden olmaktadır. Nitekim yüksek vergi oranlarının ve transfer harcamalarının verimli faaliyetleri olumsuz etkilediğine inanılmaktadır. Ayrıca kamu harcamalarının finansman yöntemine bağlı olarak üretim üzerindeki etkisi değişiklik göstermektedir. Özellikle borçlanma yoluyla yapılan kamu harcamaları, kredi piyasalarındaki fon miktarının azalmasına neden olacağından faizler yükselecek ve sonuçta özel yatırımlar dışlanacaktır. Bu nedenle teoride devletin ekonomik faaliyetlerinin azaltılarak ve bütçe denkliliği sağlanarak borçlanmaya sebep olacak faktörlerin önlenmesi gerektiği savunulmaktadır.

Arz yanlı iktisat politikaları bazı ülkelerde uygulanmış, ancak beklenen etkiyi oluşturmadığı görülmüştür. Örneğin 1981'de ABD Başkanı Reagan tarafından vergi oranları düşürülmüş; ancak hem vergi gelirleri artmadığından hem de kamu harcamaları azaltılmadığından bütçe açıkları önemli oranda artmıştır. Ayrıca reel GSMH 1981 ile 1985 arasında %10.9 artmıştır. Bu, Reagan yönetiminin ekonomik planında öngörülen %19.1'in yaklaşık olarak yarısına tekabül etmektedir (Feldstein, 1986).

1.2.9. Yeni Klasik İktisat Öğretisinde Kamu Harcamaları

Yeni Klasik iktisat, 1970'lerin başında Robert Lucas'ın öncülüğünde Keynesyen iktisat politikalarını reddederek karşıt bir görüşle gündeme gelmiştir. Önde gelen temsilcileri arasında Thomas Sargent, Neil Wallace, Edward Prescott ve Fin E. Kydland gibi iktisatçılar bulunmaktadır. Yeni Klasik iktisatçılar devletin maliye veya para politikası yoluyla ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunmaktadır. Teoriye göre ekonomi, esnek olan ücretler ve fiyatlar sayesinde kendiliğinden dengelenecektir. Dolayısıyla, maliye ve para politikalarının başta gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) ve işsizlik olmak üzere makroekonomik yapı üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

Teoriye göre işgücü piyasası ve mal piyasası tam rekabet koşullarında işlemektedir. Ekonomik aktörler, gelecekteki ekonomik koşulları tahmin etmek için yeterli ekonomik bilgiye sahiptir. Yani ekonomik birimler

rasyonel beklentilere sahiptir. Bu tür beklentiler, tasarruf, yatırım ve harcama davranışlarını etkilemektedir. O halde, devletin müdahale ettiğini varsaysak bile, ne olacağını zaten bildikleri için ekonomik etkileri sınırlı kalacaktır. Para ve maliye politikası bu sebepten etkisiz olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik aktörler rasyonel beklentilere dayalı kararlar alırken, faydalarını maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Yani hane halkı, mal ve hizmet tüketiminde tatmini en üst düzeye çıkarırken, şirketler karlarını maksimize ederler.

Fiyat ve ücretlerin esnek, serbest piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ve ekonomide yaşanacak dalgalanmalara karşı devletin doğrudan müdahale etmemesi gerektiğini savunan Yeni Klasik iktisatçılar istikrarsızlıklara karşı vergi politikalarının uygulanmasında vergi sisteminin otomatik stabilizatör görevi üstlenmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. Çünkü kamu harcamaları ve vergilerin iradi politikalar uygulamak suretiyle ekonomiye müdahale etmesi istikrarsızlığa yol açacaktır. Örneğin Yeni Klasik iktisatçılara göre kamu harcamalarının vergi gelirleriyle karşılandığı bir ortamda, kamu harcamalarında bir artış yapılması vergi oranlarında da artışı beraberinde getirecek ve reel milli gelir azalacaktır. Çünkü rasyonel beklentilere sahip şirketler vergi artışlarını ya fiyatlara yansıtmak durumunda kalacak ya da işgücü talebini azaltacaktır. Diğer taraftan işçiler vergilerden kaynaklı gelir kaybına karşılık boş zamanı çalışmaya ikame edecek ve işgücü arzı azalacaktır. Sonuçta üretim düzeyi olumsuz etkilenecek ve milli gelir daralacaktır. Ayrıca harcamalar dolayısıyla oluşacak bütçe açıklarının telafi edilmesi ister vergilerle olsun ister borçlanma yolu ile olsun aynı sonucu doğuracaktır. Çünkü rasyonel beklentilere sahip ekonomik aktörler bugün yapılacak olan bir borçlanmanın ileride vergi artışı anlamına geldiğini düşündüğünden, harcamalarını kısarak tasarrufa yönelecektir. Benzer durum para politikası için de geçerlidir. Para arzının arttığı bir ortamda rasyonel beklentilere sahip insanlar fiyatlar genel düzeyinin ve ardından faiz oranlarının artabileceğini tahmin etmektedirler. Böylece enflasyon beklentisi karşısında işçiler daha yüksek ücret talep ederken, işverenlerin de rasyonel davranarak bu talebi olumlu karşılaması beklenir. Sonuçta para arzındaki artış çıktı ve milli gelir üzerinde bir etkide bulunmayacak, sadece fiyatlar genel düzeyini artırmış olacaktır (Ulusoy, 2018). Bu durum, yani uygulanan politikaların piyasada beklentileri karşılayamaması politika etkinsizliği olarak ifade edilmektedir.

1.3. Kamu Harcamalarının Ekonomik Etkileri

Devlet, insanların bir arada yaşaması için gerekli ekonomik, sosyal ve çevresel şartların sağlanmasından sorumlu en önemli otoritedir. Devlet, uygun şartları sağlayarak birincil amacı olan toplumsal faydayı maksimize etmeye çalışmaktadır. Bunun için de toplumsal ihtiyaçların karşılanması

gerekmektedir. Toplumsal ihtiyaçlar çok yönlü olup, önemi ve niteliği ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, sosyal ve siyasi koşullardan etkilenmektedir. İhtiyaçların sıralaması değişse de karşılanmasında, gelir elde edilmesi ve bu gelirin ihtiyaçların önceliğine göre harcanması gerekmektedir. Bu harcamalar en genel haliyle cari, yatırım ve transfer harcamaları olarak sınıflandırılmaktadır. Nihayetinde devletin üstlendiği başlıca; iç ve dış güvenliği sağlamak, adaleti tesis etmek, temel hak ve özgürlükleri güvence altına almak, alt ve üst yapı hizmetlerini yerine getirmek, ekonomik kalkınmanın sağlanması için özel sektörü teşvik etmek ve gerektiğinde bizzat yatırımlar yapmak, gelir dağılımında adaleti sağlamak, fiyat istikrarı ve tam istihdamı sağlamak gibi birçok fonksiyon yerine getirilmektedir.

Devlet vergiler aracılığıyla toplamış olduğu geliri, kamu harcamaları yoluyla piyasa şartlarında tekrar kullanmakta ve böylece üretim, tüketim, enflasyon, gelir dağılımı ve istihdam gibi makroekonomik olguları etkileyebilmektedir. Bu bölümde devletin kamu harcamaları vasıtasıyla ekonomi üzerinde oluşturmuş olduğu etkilerin değerlendirilmesine yer verilmektedir.

1.3.1. Kamu Harcamalarının Üretim Üzerine Etkileri

Devlet, üretim faktörlerini belirli düzeylerde kullanmakta ve ekonomik sistem içerisinde önemli bir alanı temsil etmektedir. Ülkelerin uygulamış olduğu politikalar doğrultusunda büyüklüğü değişiklik gösterse de devlet hem bir tüketici hem de bir üretici konumundadır. Devletin üretici faaliyette bulunması, kamu ekonomisi gözetilerek üretim faktörlerini kullanması veya belirlenen hedefler doğrultusunda yönlendirmesi anlamına gelmektedir. Çünkü belirlenen hedefler ve uygulanan politikalar çerçevesinde devletin kimi zaman uygulayıcı kimi zamanda teşvik edici/yönlendirici olmasını gerektirmektedir. Nitekim geniş bir alana yayılan üretim faktörlerinin en uygun şekilde kullanımı ve optimal faydanın elde edilmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Bu sebeple kamu ekonomisini oluşturan gelir ve harcamalar üzerine politikalar ayrı ayrı değerlendirilerek üretime katkı sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Bu noktada kamu harcamalarını oluşturan bazı alt kalemlerinin verimlilikleri ve üretime katkıları konusunda yıllar boyu devam eden fikir ayrılıkları da bulunmaktadır. Örneğin, savunma hizmetlerine yönelik yapılan harcamaların verimlilikleri üzerine tartışmalar uzun yıllardır tartışılmalıdır. Çünkü kaynakların ülke refahının gözetilerek kullanılması gerektiği dikkate alındığında, kaynakların savunma alanında kullanılmasının üretken alanlarda kullanılmasını engellediği yani savunma harcamalarının fırsat maliyetinin yüksek olduğu ifade edilmektedir. Bu

görüŖe göre kaynakların verimsiz alanlarda kullanılmasıyla özel tüketim ve yatırımlar azalmakta, böylece milli gelir olumsuz etkilenmektedir.

Savunma harcamaları bölünememe, fiyatlandırılmama ve dışlanamama özelliklerine sahip olduğu için tam kamusal mal ve hizmet sınıfında yer almaktadır. Bu sebeple savunma hizmetlerinden toplumu oluşturan her birey eŖit derecede faydalanmakta ve mahrum bırakılması mümkün olmamaktadır. Ülkelerin tümünde koruma, güvenlik, barış ve savaş önleme gibi bazı temel kamusal hizmetlerin sunumu öncelikli hedefler arasındadır. Savunma harcamaları bu hedefe ulaşılmasında kritik öneme sahiptir. Savunma harcamaları genellikle kamu tüketim harcamalarının bir parçası olarak düşünülse de bazı kesimler tarafından kamu yatırım harcamalarının bir parçası olduğu görüşü de savunulmaktadır. Dolayısıyla bir fikir birliği bulunmamakla birlikte bazı ülkeler de savunma harcamalarının artırılmasına karşı çıkılırken bazılarında artırılması gerektiği ileri sürülmektedir. Çünkü bu tür harcamaların aslında üretim, istihdam ve ihracata katkı sağlayarak ekonomik büyümeyi artırdığı, böylece bir devletin güvenliği sağlanırken, ekonomik hedeflere ulaşılmasına katkı sunduğuna inanılmaktadır (Heo & Ye, 2016).

Savunma harcamaları üretkenlik ve verimlilik konularında en fazla tartışılan harcama kategorisini oluşturmaktadır. Bu noktada bir değerlendirme yapılırken harcamayla ulaşılan sonuca odaklanılması gerekmektedir. Nitekim personel giderlerine ve çeşitli araç gereçlere yönelik yapılan harcamalar çoğunlukla verimsiz harcamalar olarak nitelendirilmektedir. Ancak askeri amaçlarla da olsa AR-GE için yapılan harcamalar başta teknolojik olmak üzere pek çok buluşa katkı sağlama potansiyeli olduğundan özel sektör üzerinde olumlu etkiler oluşturabilmektedir. Çünkü yeni buluşlar yeni üretim tesisleri ve yeni işgücü anlamına geldiğinden sonuç itibariyle milli gelir olumlu etkilenmektedir. Bugün toplumun günlük yaşantısı içinde yer alan elektronik ve ulaştırma alanlarındaki keşiflerin hemen tümünün ilk olarak ortaya çıkışı askeri nedenlere dayanmaktadır (Nadaroğlu, 1996).

Diğer taraftan savunma harcamalarıyla güvenliğin tesis edilmesinin uzun vadede yatırımları artırabileceği söylenebilir. Daha güvenli bir çevre, özel yatırımlar için önemli bir kriteri oluşturmaktadır. Bu, savunma harcamalarının yatırım üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmasının tek yoludur. Nitekim yerli ve yabancı yatırımı çekmek veya yüksek düzeyde ekonomik büyüme elde etmek için güvenli sosyal ve ekonomik ortam gerekli bir ön koşuldur. Bununla birlikte, diğer ekonomik faktörler göz ardı edilemez. Nitekim güvenli ortam önemli bir gösterge olsa da ekonomik faktörler yatırım kararlarında daha büyük rol oynadığından, olumlu etkisinin sınırlı olması muhtemeldir (Heo & Ye, 2016).

Savunma harcamalarının diğer bir olumlu etkisi de özel sektörde üretilen bazı ürünlere olan talepten kaynaklanmaktadır. Böylece üretimde artış yaşanırken özel sektör için kaldıraç etkisi oluşmaktadır. Söz konusu dönemde ekonomi eksik istihdamda dengede ise taleple birlikte tam istihdam sağlanabilirken, tam istihdamda dengede olması durumunda artan taleple birlikte fiyatlar genel düzeyinde artışa neden olabilir. Aynı zamanda savunma sanayi için kurulan işletmelere zamanla ihtiyaç kalmaması durumunda bu işletmelerde yapılacak bazı değişikliklerle söz konusu işletmeler özel sektör için üretime hazır hale de getirilebilmektedir. Örneğin Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkenin sivil hava ulaştırmasının gelişmesinde askeri amaçlarla inşa edilmiş olan hava alanlarının önemli katkısı bulunmaktadır. Öyleyse savunma harcamalarının genel ekonomi üzerindeki etkileri değerlendirilirken kesin bir hükümden bahsedilmesi doğru olmayacaktır (Edizdoğan, vd. 2019).

Üretim üzerinde etkili olan diğer bir harcama iktisadi amaçla verilen sübvansiyonlardır. Sübvansiyon, belirli mal ve hizmetlerin arzını düzenlemek için devlet veya devlete bağlı kuruluşlar tarafından kamu veya özel sektörde faaliyet gösteren teşebbüslere verilebilmektedir. Böylece sübvansiyon alanlar için ek bir gelir oluşmaktadır. Genellikle firmaların işlerini sürdürmelerini ve işlerini korumalarını sağlamak amacıyla sübvansiyona başvurulmaktadır. Tarım, elektrikli arabalar, yeşil enerji, petrol ve gaz, ulaşım ve sosyal yardım ödemeleri sübvansiyon alanlarına örnek olarak sayılabilir.

Sübvansiyonlar arz ve talep dengesi gözetilerek üretici veya tüketicilere verilebilmektedir. Üreticilerin sübvansiyondan faydalanması maliyetleri düşürmekte ve ürünün fiyatı daha düşük bir seviyede oluşmaktadır. Böylece anti-enflasyonist bir politika güdülmektedir. Diğer taraftan tüketicilerin faydalandığı sübvansiyon ise ürüne erişimi kolaylaştıracağından talep artışına neden olabilir ve ürünün fiyatında artışlar görülebilmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki bu koşullar arz ve talep esnekliğine bağlı olarak gerçekleşmekte ve sübvansiyonlarla ulaşılmak istenen temel hedef çoğunlukla sanayi üretiminin geliştirilmesi ve enflasyonist baskının azaltılmasıdır. Dolayısıyla sübvansiyonlar ek bir gelir oluşturduğundan çeşitli ekonomik etkileri söz konusu olmakta ve olumsuz sonuçlarla karşılaşılması için sübvansiyonun uygulandığı dönemde ekonomik konjonktürün analizine oldukça önem verilmelidir.

Üretim üzerinde olumlu etkisi olduğu düşünülen diğer bir harcama türü sosyal harcamalardır. Bu harcama türlerinden özellikle eğitim ve sağlık harcamaları oldukça önemlidir. Nitekim eğitilmiş ve sağlıklı bireyler daha verimli alanlarda üretim sürecinde uzun yıllar kalabilmekte ve milli

geliri olumlu yönde etkileyebilmektedir. Diğer taraftan düşük gelirlilere yapılan gelir transferleri genel itibariyle tüketime ayrıldığından talep artışı yaşanmaktadır. Böylece üretim ve istihdam seviyeleri artarken milli gelir olumlu etkilenmektedir. Benzer durum aynı yardımlar içinde geçerlidir. Bu durumda talep kamu kesimi tarafından oluşurken üretim ve istihdam pozitif yönde etkilenmektedir.

1.3.2. Kamu Harcamalarının İstihdam Üzerine Etkisi

Her ülke kendi vatandaşının refahını en üst düzeye çıkarma gayreti içindedir. Bunun için de ülkedeki ekonomik, sosyal ve siyasi koşulların iyileştirilmesi ön koşuldur. Bu hususta özellikle kamu harcamaları ve diğer maliye politikası araçları kritik öneme sahiptir. Nitekim maliye politikası amaçlarından birisi de ekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Ekonomik istikrarın sağlanmasından, fiyat istikrarı ve tam istihdamın aynı anda gerçekleştirilmesi anlaşılmaktadır. İki durumun aynı anda gerçekleştiği veya gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğu ülkeler ise gelişmiş ülkelerdir. Tam istihdamın oluşturulabilmesi için üretim faktörlerinin tamamının üretim sürecine katılması gerekmektedir. Ancak tam istihdam denildiğinde, genellikle cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin iş bulabilmesi anlaşılmaktadır. Bu durumda tam istihdama ulaşılan bir ekonomide tüketim harcamaları artacağından, enflasyon üzerinde bir baskı oluşacaktır. Dolayısıyla tam istihdamla birlikte fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik politikaların uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise eksik kapasite kullanımı ile eksik istihdam söz konusu olduğundan uygun üretim faktörlerinin bileşimi sağlanarak kapasite kullanım oranının artırılması gerekmektedir. Bu görev de devlete yüklenmektedir (Ulusoy, 2018).

Keynes 1929 Ekonomik Buhranının temel nedeninin talep yetersizliği olduğu ve talep yetersizliğinin de eksik istihdama yol açtığını ileri sürmüştür. Ekonomik krizden çıkışın anahtarı olarak sunulan bu görüş, kamu ve özel sektör tarafından da benimsenerek kamu harcama politikaları uygulamaya koyulmuştur. Çünkü kamu harcamalarıyla oluşan talep kaynak kullanımını artırırken, üretim ve istihdam düzeyinin de artması beklenmektedir. Efektif talep üzerinde duran Keynesyen görüşe göre ekonomi eksik, tam veya aşırı istidam düzeyinde dengede bulunabilir.

Öyleyse kamu harcamalarını artırarak efektif talep ve istihdam artırılabilir. Aynı zamanda yeterli sermaye birikimine ve tasarrufa sahip olmayan özellikle az gelişmiş ülkelerde kamu kesimi tarafından yatırımlar yapılarak da istihdam artışı gerçekleştirilebilmektedir. Diğer taraftan yine kamu kesiminin özel sektöre sağlamış olduğu teşviklerle de yatırımlar desteklenerek istihdama katkı sağlanabilmektedir (Aksoy, 2011).

1.3.3. Kamu Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri

Günümüzde ülkeler, bölgeler ve şehirler arasında gelir dağılımına yönelik ölçümler ve kıyaslamalar sıklıkla yapılmaktadır. Çünkü refahın bir göstergesi olarak gelir dağılımındaki dengesizlik arttıkça bir ülkedeki varlıkların zengin kesimi oluşturan azınlık grubun lehine bozulduğu anlaşılmaktadır. Bu şartlar altında çoğunluğu oluşturan kesimin daha düşük gelirlerle yaşamak zorunda olduğu ve böylece mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk düzeylerinin arttığı söylenebilir. Dolayısıyla bir tarafta refah seviyesi sürekli artan azınlık bir grup bulunurken diğer tarafta refah seviyesi sürekli azalan nüfusun çoğunluk grubu bulunmaktadır. Bu sebeple refahın dengeli dağılımındaki en önemli gösterge gelir dağılımı göstergeleri olup, adil bir gelir dağılımının piyasa koşullarında oluşmaması durumunda kamu kesiminin müdahalede bulunması gerekmektedir.

Üretim süreci sonunda üretim faktörlerinin gelirden almış olduğu pay fonksiyonel gelir dağılımı olarak açıklanırken, piyasa şartlarında oluşan bu gelir dağılımına kamu kesiminin vergiler ve kamu harcamalarıyla düşük gelirli lehine müdahale etmesi sonucunda oluşan yeni dağılıma gelirin yeniden dağılımı denilmektedir (Edizdoğan, vd., 2019). Bu hususta gelirin yeniden dağılımı aşamasında kamusal eğitim ve sağlık hizmetleri, işsizlik sigortası, düşük gelirli lehine vergilendirme, konut desteği, emeklilere, dul ve yetimlere verilen maaşlar gibi politikalar uygulanmaktadır. Gelir eşitsizliklerin giderilmesinde uygulanan söz konusu politikalar üç grupta belirtilmektedir (Akalin, 2016):

- İlki faktör piyasasına yapılan doğrudan müdahaleleri kapsamaktadır. Bunlar arasında asgari ücret için yasal düzenlemeler, azınlıklara (bedensel özürli'lere, sabıkalılara, kadınlara, vb.) istihdam sağlayıcı tedbirler, ayrımcılığı önlemek için çıkarılan yasalar yer almaktadır.
- İkincisi fiziki ve beşerî sermayenin dağılımına müdahaleyi içermektedir. Bunlar arasında servet üzerinden alınan vergiler (emlak verisi, motorlu taşıtlar vergisi ve veraset ve intikal vergisi) ve beşerî sermayenin gelişmesine katkı sunan eğitim ve sağlık hizmetleriyle fırsat eşitliğinin sağlanması bulunmaktadır. Ayrıca kamu kesiminin KİT'ler vasıtasıyla üretim süreci içerisinde yer alması da bu grupta değerlendirilmektedir.
- Üçüncüsü ise gelir dağılımına yapılan doğrudan müdahaleleri açıklamaktadır. Doğrudan müdahale kapsamında vergi tarifeleri artan oranlı şekilde oluşturulacak vergi sistemiyle çok kazananlardan çok az kazananlardan az vergi toplanması, düşük gelirli kesimlere (yaşlılar, dul ve yetimler, ihtiyaç sahipleri, vb.) gelir transferi yapılması ve erdemli mal kategorisinde yer alan mal ve hizmetlerin adil vergi sisteminden elde edilen gelirlerle karşılanarak sunulmasını kapsamaktadır.

Sonuç itibariyle bir kimsenin gelir seviyesi üzerinde, kamu gelir ve giderlerinin etkisinin belirlenmesi sürecinde kişinin ödemiş olduğu vergi ile faydalandığı kamu hizmetleri karşılaştırılmalıdır. Böylece kişinin vergi yükü, kamu harcamalarından edindiği faydadan daha fazla ise gelir dağılımı kişi aleyhine gerçekleşirken, kamu harcamalarından elde edilen faydanın vergi yükünden fazla olması durumunda kişinin gelir dağılımından pozitif etkilendiği görülmektedir. Ancak kamu harcamalarının tümünden sağlanan faydanın ve vergi ödenmesiyle uğranılan kaybın tam olarak hesaplanması mümkün değildir (Ulusoy, 2018).

1.3.4. Kamu Harcamalarının Enflasyon Üzerine Etkisi

Bir ülkede enflasyonu körükleyen temel olarak dört neden bulunmaktadır. Bunlar maliyet artışı, para arzındaki artışlar, talep artışı ve enflasyon beklentileridir. Kamu kesimi izlemiş olduğu kamu harcama politikalarıyla bu nedenlerden özellikle para arzı ve talep artışına yönelik bir takım etkilerde bulunabilmektedir. Çünkü kamu harcamalarıyla piyasada sunulan mal ve hizmetlere ek talep oluşmakta ve yeterli arz bulunmuyorsa fiyatlar artış eğilimine girmektedir. Diğer taraftan, birçok ülkede maliye politikası amaçlarının yerine getirilmesinde vergi toplama güçlükleri, kurumsal yetersizlikler ve yabancı sermayeye erişimde yaşanan sorunlardan kaynaklı olarak kamu harcamalarını finanse etmek için para basımının tercih edilmesiyle para arzında yaşanan artış enflasyona neden olmaktadır (Georgantopoulos & Tsamis, 2010). Çünkü çıktı düzeyinden daha hızlı artan para arzıyla, arz ve talep dengesi talep lehine bozulacağından fiyatlar genel düzeyinde artışlar kaçınılmaz olmaktadır. Bilhassa tam istihdam düzeyinde dengede olan bir piyasada enflasyon artışı daha hızlı yaşanacaktır. Enflasyonun yaşandığı konjonktürde geleceğe yönelik enflasyon beklentileri artacağından, daha yüksek fiyatlarla karşılaşmak istemeyen tüketiciler tüketimlerini erkene alarak talep baskısını artıracak ve talep enflasyonunun ivmelenmesine neden olacaktır.

Enflasyon artışı ise gelir dağılımı, tasarruf hacmi, kaynak kullanımı ve istihdam düzeyini olumsuz etkilemektedir. Özellikle sabit veya dar gelirli bireylerin tasarruf hacimleri de düşük olduğundan, yani gelirlerinin büyük bölümünü tüketime ayırmak durumunda kaldıklarından, elde etmiş oldukları gelirleri enflasyon karşısında hızla değer kaybetmekte ve zaman içinde daha az mal ve hizmete ulaşabilir hale gelmektedirler. Ayrıca enflasyonist bir ortamda ücretli çalışanların maaşları enflasyonu geriden takip ettiğinden, satın alma gücündeki kayıp kısa sürede telafi edilememektedir. Böyle bir ortamda mal ve hizmetlerin fiyatları tam olarak belirlenemezken, üretici ve satıcılar maliyetlerinin daha fazlasını tüketicilere yansıtarak hem enflasyonun

artmasına sebep olmakta hem de kendilerini enflasyonun olumsuz etkisinden koruyabilmektedir.

Yüksek enflasyonun yaşandığı ülkelerde diğer bir sorun da tasarruf sahiplerinin yatırım kararlarına olan etkisine bağlıdır. Öyle ki enflasyonist ortamda yüksek tasarruf sahipleri yatırımlarını reel sektör yerine gayrimenkul, altın ve döviz gibi yatırım araçlarına kaydırmaktadır. Böylece spekülasyon alanlarına yapılan harcamalar ve reel yatırımların azalması ile üretimde yaşanan aksaklıklar kaynak kullanımında etkinsizliğe neden olmaktadır. Bu durum ithalata olan talebi ve döviz ihtiyacını artırdığından ödemeler dengesinde sorunlar oluşturmakta ve döviz ihtiyacına karşın uygun hammaddeye ulaşamayan sanayici ise düşük kaliteli ürünlere yönelmektedir. Sonuçta güvenilir piyasa şartlarını taşımayan bir ülke de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve üretim faaliyetlerinin yavaşlamasının da istihdamı olumsuz etkilemesi beklenmektedir.

Öyleyse özel ve kamu harcamalarının sebep olduğu talep enflasyonunun önüne geçilebilmesi için ya toplam talep toplam arz seviyesine indirilmeli ya da toplam arz toplam talep düzeyine çıkarılmalıdır (Ulusoy, 2018). İlk durum için daraltıcı maliye ve para politikaları uygulanması gerekirken, ikinci durum için genişletici maliye ve para politikası uygulanmalıdır. Ancak daraltıcı politikalar üretimde daralma ile işsizlik sorununu oluşturabileceğinden ve genişletici politikaların ise enflasyonu daha fazla artırabileceğinden son derece kritik kararlar gerektirmektedir.

Diğer taraftan talep üzerindeki etkisine bağlı olarak harcamanın üretim veya tüketim amacıyla yapılmış olması da enflasyonu farklı şekillerde etkileyebilmektedir. Nitekim tüketime yönelik yapılan harcamalar talebi doğrudan artırırken, yatırım için yapılan harcamalar kısa vadede talep oluşturmakla birlikte uzun vadede üretim artışı sağlamaktadır. Böylece yatırım harcamalarının enflasyon üzerinde kısa vadede olumsuz etkisi söz konusu iken, uzun vadede üretim artışı ile olumlu sonuçlar meydana getirebilmektedir. Transfer harcamaları ise doğrudan talep oluşturmasa da temelde düşük gelirli bireylere yapılan bir transfer harcamasıdır. Bu grupta marjinal tüketim eğilimi yüksek olduğu için transfer harcaması çoğunlukla tüketim için kullanılır ve talep artışı yaratır.

1.3.5. Kamu Harcamalarının Çarpan ve Hızlandırıcı Etkisi

Klasik iktisadın liberal ekonomi ve jandarman devlet görüşünün aksine, Keynesyen iktisat karma ekonomi ve müdahaleci devlet anlayışını savunmuştur. Keynes, 1929 Büyük Buhranın sebebini talep yetersizliği olduğunu ve kamu harcamaları ile piyasada ek talep oluşturulması gerektiğini

ileri sürmüştür. Böylece yapılan bir tüketim harcaması başkaları için gelir oluşturacak ve gelirden tekrar harcamaya ayrıldığında üretim-tüketim döngüsü aksamayacaktır. İşte çarpan ve hızlandıran etkileri de Keynesyen iktisat yaklaşımıyla ortaya çıkan iki kavramdır.

Bir ekonomideki yatırımlar otonom ve uyarılmış olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Otonom yatırımlar, milli gelirdeki değişikliklerden bağımsız olarak yapılan yatırımlardır. Uyarılmış yatırımlar ise, milli gelirdeki değişimlere bağlı olarak yapılan yatırımlar olmaktadır (Aksoy, 2011). Çarpan, otonom yatırımlardaki bir değişimin milli gelirde meydana getireceği artış veya azalış olarak açıklanmaktadır. Teoriye göre, kamu harcamaları hane halkına ek gelir sağlamak ve bu da tüketici harcamalarının artmasına yol açmaktadır. Tüketici harcamalarının artması işletme gelirlerini, üretimi, sermaye harcamalarını ve istihdamı artırarak ekonomiyi canlandırmaktadır. Bu sayede yatırımlardaki artışlarda milli gelir düzeyinin artmasını sağlamaktadır. Öyleyse çarpan, *“yatırımlardaki bir artışın milli gelirde meydana getirdiği çoğalmayı ifade eden katsayı”* şeklinde tanımlanabilir (Ulusoy, 2018). Burada çarpan katsayısının nasıl belirleneceği önem kazanmaktadır. Gelir ve harcama döngüsü içinde çarpan katsayısını belirleyen temel unsur marjinal tüketim eğilimi ve marjinal tasarruf eğilimidir. Örneğin, tüketiciler yeni gelirlerinin %20'sini biriktirip geri kalanını harcarsa, marjinal tüketim eğilimleri 0,8 (1-0,2) olur. Çarpan ise $1/(1-0,8) = 5$ olacaktır. Yani, her yeni 1 birimlik gelir 5 birimlik ekstra harcama oluşturmaktadır. Toplam talepteki otonom bir artışın (ΔA_0) kendisinin k katı büyüklüğündeki bir milli gelir artışına (ΔY) yol açacağı sonucuna varılabilir ($\Delta Y = k \cdot \Delta A_0$). $k = 1/1-c$ şeklinde formüle edilmekte ve c, marjinal tüketim eğilimini (MPC) göstermektedir. Marjinal tasarruf eğilimi (MPS) ise geliri harcama dışı bırakılan kısmıyla ifade edilmekte ve $MPS = 1-MPC$ olarak formüle edilmektedir (Ulusoy, 2018).

Çarpan etkisinin özünde, yapılan her birim harcamanın başkası için gelir oluşturması ve gelir elde eden her bir bireyin de marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak bir harcama zincirinin oluşmasıdır. Örneğin bir tekstil mağazasından alınan tişört için ödenen bedel gider olurken, mağaza sahibi için gelir olmaktadır. Aynı şekilde mağaza sahibi için toptancıdan tişörtleri temin etmesi aşamasında ödemiş olduğu para gider olurken toptancı için gelir olmaktadır. Bu durum zincirleme şeklinde kademelenerek devam etmektedir. Kamu harcamaları da piyasa şartlarında benzer bir durum oluşturacağı gibi ilk kademedен itibaren her bir halkada harcama ve gelir düzeyi bir öncekinden daha küçük olacaktır. Çünkü elde edilen gelir, tüketim, tasarruf ve yatırım için kullanılabilir. Bu durumda tasarruf olarak ayrılan gelir, piyasada talep oluşturmayacağından milli gelir üzerinde artırıcı bir etkisi de söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla belirtmek gerekir ki çarpan katsayısı

marjinal tüketim eğilimi ile doğru, marjinal tasarruf eğilimi ile ters orantılı bir ilişkiye sahiptir (Edizdoğan, vd. 2019).

Kamu kesimi tüketim harcamalarıyla mal ve hizmetler için talep oluşturabileceği gibi eksik istihdam söz konusu olduğunda yeni iş alanları sunmak amacıyla yatırım harcamaları yoluyla da tüketimi etkilemektedir. Aynı zamanda tüketim eğilimi yüksek olan ihtiyaç sahibi kesime (işsizler, emekli, dul ve yetimler, vb.) yapılan transfer harcamalarının talebe doğrudan bir etkisi olmasa da büyük bölümünün tüketime ayrıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla yapılan her bir kamu harcaması talep oluşumuna ve milli gelir artışına yol açacaktır. Burada dikkat edilmesi gereken bir konu da vergilerin çarpan etkisidir. Nitekim vergi oranları gelir düzeyi ile doğrudan, talep ile de dolaylı olarak ilişki halindedir. Vergiler kişilerin harcanabilir gelirini azaltıcı etkide bulunmasından dolayı talep olumsuz etkilenmekte ve milli gelir üzerindeki etkisi negatif yönlü olmaktadır. Fakat verginin çarpanı $-(c/1-c)$ olup, 1 birimlik kamu harcamasının çarpan etkisi 1 birimlik verginin çarpan etkisinden daha büyük olacaktır (Ulusoy, 2018).

Hızlandıran ise çarpanla benzerlikleri bulunsa da tüketim malları toplam talebindeki değişikliğin yatırımlar üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Yani tüketim harcamalarında meydana gelen değişiklik yatırımların belirli oranlarda artmasına ya da azalmasına neden olmaktadır. Zaman içinde tüketim düzeyinde meydana gelen artışın safi yatırımı k kat artırmasına “hızlandırma”, katsayıya da “hızlandıran” denilmektedir (Nadaroğlu, 1996). Geliri artan insanların mal tüketimi arttığında, daha fazla mal üretilmesi gerekecektir. Mevcut sermaye stoku tamamen kullanılmışsa, bu genişleme sonucunda ise üretmek için daha fazla sermayeye ihtiyaç duyulacaktır. Sonuç itibariyle kapasiteyi artırmak için gelir veya tüketimdeki değişiklikler yatırımı teşvik etmekte ve bunlar uyarılmış yatırımlar olarak ifade edilmektedir. Örneğin gelirdeki bir artış, dayanıklı tüketim mali olan buzdolabının tüketimini artırır. Artan talebe bağlı olarak yeterince stok bulunmaması durumunda, stoklar içinde üretim artacaktır. Tüketim harcamaları ile yatırımlar arasındaki bu ilişki hızlandıran etkisiyle açıklanmaktadır.

1.4. Kamu Harcamalarının Planlanması Sürecinde Bütçeleme İlkeleri

Genel olarak bütçelerin özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Dülger, 2018): Bütçe bir kanundur, kamu geliri ile giderlerine ilişkin tahminleri içermektedir (tahmin), mali yıl başlamadan önce yasama organı tarafından onaylanmaktadır (tasdik), gelecek dönemde bir mali yıl için (1 Ocak-31 Aralık arası kapsar) hazırlanır (tahdit) ve bütçede denklik (tevzin) esastır.

Bütçenin belirli işlevleri yerine getirebilmesi için bütçenin hazırlık, görüşme, onay, uygulama ve denetim safhalarını ilgilendiren süreçlerde bazı kural ve ilkelere uygun olarak hazırlanması gerekir.

19. Yüzyıl içinde klasik düşünürlerce geliştirilen “klasik bütçe ilkeleri” ve sonrasında temel kabul görmüş olan bütçeleme ilkeleri; genellik ilkesi, birlik ilkesi, açıklık/anlaşılır olma ilkesi ve mali saydamlık, doğruluk ilkesi, önceden izin alma ilkesi, yıllık olma ilkesi, hesap verme sorumluluğu/hesap verebilirlik ilkesi, denklik ilkesi, mali disiplin ilkesi ve tasarruf ilkesidir (Edizdoğan & Çetinkaya, 2011; Pehlivan, 2022; Mutluer vd., 2011; Dülger, 2018; Kesgingöz, 2013):

Genellik ilkesi, kamu gelirleri ile kamu giderlerinin tamamının gayri safi nitelikte bütçelerde gösterilmesini (gayrisafilik), belli kamu gelirlerinin belli kamu giderlerine tahsis edilmemesini (adem-i tahsis) belirten bir bütçe ilkesidir. Bu ilke tüm kamu gelir ve giderlerinin bütçede gösterilmesini gerektirir, tüm gelirler ortak bir havuzda toplanarak tüm kamu harcamaları bu havuzdan gerçekleştirilir ve devlet gelir ve harcamaları bütçe dışında bırakılmaz.

Birlik ilkesi, devletin gelir ve giderlerinin tek bir bütçede toplanmasını, kamu gelir ve giderlerinin bir bütün halinde gözükererek bütçe dengesi, kamu harcama ve kamu gelirleri büyüklüğüne ilişkin açık ve kolay bilgi edinilmesini, yasama organınca bütçe denetim fonksiyonunun daha etkin yerine getirilmesine katkı sağlayan bir ilkedir. Uygulamada Türkiye’de bütçe sisteminde 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununda (KMYKK) devlet bütçesini “genel yönetim bütçesi” başlığı altında düzenlemesine rağmen, birlik ilkesinin istisnası olarak KİT bütçeleri (özerk bütçeler), bütçe dışı fonlar ve döner sermaye işletme bütçeleri bulunmaktadır.

Açıklık/anlaşılır olma ilkesi ve mali saydamlık, bütçede yer alan bilgilerin herkes tarafından anlaşılır nitelikte olması ve kamu hizmetleri için ayrılan ödenek ve kamu gelirleri hakkında doğru fikre sahip olunması açıklık ilkesi olarak tanımlanır. Bütçe uygulamalarında içeriği ve nerede kullanıldığına ilişkin açık bilgi paylaşımı yapılmayan örtülü ödenek uygulaması açıklık ilkesinin bir istisnası olarak kabul edilmektedir. Mali saydamlık ilkesi ise, bütçeye ilişkin her türlü bilginin ve verinin kamuoyu ile düzenli olarak paylaşılmasını ve kamuoyuna sunulan bilgilerin kolayca erişilebilir olmasını ifade etmektedir. 5018 sayılı KMYKK’nun 7.maddesinde “her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında denetimin sağlanması amacıyla kamuoyu zamanında bilgilendirilir...” ifadesi ile mali saydamlık ilkesine vurgu yapılmıştır.

Doğruluk ilkesi, bütçede yer alan gelir ve giderlere ilişkin tahminlerin gerçeğe uygun olmasını, gelecek dönemde yapılacak harcamalar ve tahsil edilecek olan gelirlere ilişkin verilerin gerçekçi bir şekilde bütçe tahminlerine yansıtılmasını ifade etmektedir. Bütçeyi hazırlayanların gelir ve gider tahminlerini yaparken iyi niyetli, samimi ve gerçeğe uygun hareket etmesi subjektif doğruluk (samimilik); gerçekçi bir tahmin yaparken uygun bir alt yapı oluşturarak sağlıklı ve güvenilir verilere dayalı gerçek ekonomik ve mali koşulları göz önünde bulundurarak bütçe tahminlerini yapmak ise objektif doğruluk (tahminlerde isabet) olarak nitelendirilmektedir.

Önceden izin alma ilkesi, demokratik yönetim sistemlerinde bütçe hakkının kullanımı yasama organlarıncı gerçekleştirildiğinden mali yıl başlamadan önce gelecek yıl gelirlerinin toplanmasına ve kamu harcamalarının yapılmasına izin veren bütçenin (yasa tasarısı veya yasa teklifi) parlamento tarafından onaylanarak yasalaşması zorunluluğudur. Gerek Anayasa gerekse 5018 sayılı KMYKK bütçenin uygulamaya geçmesi için yasama organınca onaylanmasını şart koşmuştur. Ülkemizde Anayasa'nın 161. Maddesi "...Cumhurbaşkanı bütçe kanun teklifini, malî yılbaşından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar. Bütçe teklifi Bütçe Komisyonunda görüşülür. Komisyonun ellibeş gün içinde kabul edeceği metin Genel Kurulda görüşülür ve malî yılbaşına kadar karara bağlanır....", 5018 sayılı KMYKK 18. Maddesinde "Merkezî yönetim bütçe kanun teklifi malî yılbaşından en az yetmiş beş gün önce Cumhurbaşkanı tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur..." ve aynı kanunun 19. Maddesinde "Türkiye Büyük Millet Meclisi, merkezî yönetim bütçe kanun teklifinin metnini maddeler, gider ve gelir cetvellerini kamu idareleri itibarıyla görüşür ve oylar. Merkezî yönetim bütçe kanunu malî yıl başından önce Resmî Gazetede yayımlanır..." hükümleri ile bütçe yasa teklifinin TBMM'de görüşülmesi ve kabul edilmesine ilişkin yasama süreçleri belirtilmiştir. Yasama organı onayından sonra mali yıl başından itibaren yürürlüğe giren bütçeye ilişkin yapılacak değişikliklerin de yine yasama organı onayından geçmesi gerekir.

Yıllık olma ilkesi, yasama organı tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe giren bütçe kanununun uygulama döneminin bir yıl olmasını ifade eder. Günümüzde bütçelerin stratejik planlamaya dayalı olarak performans esaslı bütçe sistemine göre çok yıllık bütçeleme anlayışı çerçevesinde hazırlanması bütçenin yıllık olma ilkesine aykırılık oluşturmamaktadır. Anayasanın 161. maddesindeki "Kamu idarelerinin ve kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır.." hükmü bütçelerin yıllık olması ilkesinin anayasal dayanağını oluşturmaktadır.

Hesap verme sorumluluğu/hesap verebilirlik ilkesi, kamu kaynaklarının elde edilmesi ve kullanımına ilişkin süreçlerde bu işlemleri gerçekleştiren görevlilerin yaptıkları işlemlerin ilgili mevzuata uygunluğundan dolayı sorumluluk taşımalarını ve yetkili mercilere hesap verme zorunluluklarını ifade eder. Hesap verme sorumluluğu siyasi mekanizmalarca (hükümetler) alınan kararların siyasi, mali ve idari yönden sorumluluklarının karar alma mekanizmalarında yer alan karar alıcılar ve uygulayıcılarca (siyasetçi, bürokrat vb.) üstlenilmesidir. 5018 sayılı KMYKK 8. Maddesinde hesap verme sorumluluğu “*Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır.*” şeklinde belirtilmiştir. 5018 sayılı Kanun kapsamında hesap verme sorumluluğu, harcama yetkililerinin, üst yöneticilerin, Bakanların ve Hükümetin sorumluluğudur (KMYKK, md. 10, 11, 41) ve sorumluluk alanları idari, siyasi ve kamuoyuna karşı sorumluluk olarak üç ayrı kategoride değerlendirilebilir.

Denklik ilkesi, Klasik maliyecilerin denk bütçe beklentileri çerçevesinde ön planda tuttukları bütçenin hazırlanma aşamasında gelir ve giderlerinin birbirine eşit olmasını sağlayan temel bütçe ilkelerinden biridir. Bütçe denkliği uygulama dönemi sonunda gerçekleşen gider ve gelir rakamları birbirine eşit olduğunda gerçek anlamda bir değer taşıyacaktır. Yoksa hazırlık sürecinde bütçenin denk hazırlanması, yasama organında denk bütçe olarak kabul edilmesi yani muhasebe tekniği açısından sağlanan denklik eğer uygulama sonucunda bir denkliğin oluşması sonucu yaratmıyorsa genellikle bütçe açıklarının kamu borçlanması yoluyla giderilmesi sonucunu ortaya çıkarır. Klasik (geleneksel) bütçe kuramında (*Denk Bütçe Kuramı*) bir bütçenin denk sayılması devletin normal gelirleri (vergi, harç, resim, mülk/teşebbüs gelirleri vb.) ile kamu harcamalarının karşılanması durumunda geçerli olacaktır. Klasik bütçe kuramında devletin normal gelirleri dışında borçlanma ile normal giderlerinin finansmanı kabul edilmemekte, bütçe açıklarının temel nedeni olarak kamu borçlanması kabul edilmektedir. Ancak olağanüstü harcamalar (savaş vb. sebeplerle) ve verimli harcamalar (yatırım) için sınırlı düzeyde kamu borçlanmasına karşı çıkmamışlardır. Ancak klasiklerin savunduğu yıllık bütçe denkliği yaklaşımı yerine, denkliği bir ekonomik konjonktür devresi sürecince sağlama gerekliliğini savunan “*Devri Bütçe Kuramı*” ve bütçe denkliğinin ancak bir ekonomide toplam talebin toplam arzı aştığı dönemlerde uygulanabileceğini, ekonomik koşullara göre ekonomide toplam dengeyi (tam istihdam düzeyi) sağlamak için yıllık veya devri bütçe dengesinden vazgeçilip bütçe açığı veya bütçe fazlası

politikalarının da uygulanabileceğini savunan “*Telâfi Edici Bütçe Kuramı*” yaklaşımları ortaya konmuştur.

Mali disiplin ilkesi, kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki mali dengeyi sağlamak için uzun vadeli bütçe disiplinini sağlama amacına yönelik bir ilkedir. Mali disiplini sağlamaya yönelik sayısal hedeflerin konması (bütçe açığı, kamu harcaması artışı, kamu borçlanması kısıtları gibi) sayısal kuralları; bütçe aşamaları ile ilgili yasama ve yürütme kurumları arasındaki ilişkilerle ilgili kurallar prosedürel kuralları; kamu kesiminin hedeflerini, izlenen politikaları, uygulama sonuçlarını takip için bilginin açık ve güvenilir ortamlarda sunulmasına ilişkin uygulanan kurallar ise saydamlık kurallarıdır. Mali disiplinin sağlanması aşamasında sayısal ve prosedürel kurallar yöntem ve içerikle ilgili, saydamlık kuralları ise kamuoyu ile açık ve güvenilir nitelikte kamu kesimi uygulama sonuçlarının paylaşılmasını gerektirir. Türkiye’de mali disiplinin sağlanmasına yönelik 5018 sayılı KMYKK 14, 16, 20, 21, 23, 24, 27, 35. maddeleri harcama kuralı niteliğinde düzenlenmiş yasal uygulamalardır. Ayrıca, 4749 sayılı Kamu Finansmanı ve Borç Yönetiminin Düzenlenmesi Hakkında Kanununun 4, 5, 13 ve 14. maddesinde kamu borç yönetiminde mali disiplinin sağlanmasına yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Bu kanun ile kamu borçlanmasında borçlanma otoritesi olarak Hazine ve Maliye Bakanlığı tek otorite olarak kabul edilmiş, kamu borçlanmasına ilişkin limit getirilmiş, Kit’ler ve mahalli idarelere ilişkin Hazine garantilerine limit konmuş, hazine garantilerinin merkezi takibi için risk hesabı oluşturulmuş, borçlanma politikasının para ve maliye politikaları ile uyumlu uygulanması ilkesi benimsenmiştir.

Tasarruf ilkesi, kamu hizmetlerinin sunumunda en düşük harcama ile en yüksek çıktıyı sağlayacak mal ve hizmetlerin satın alınmasına ilişkin tedbirlerin alınmasını ifade eder. Tasarruf ilkesi, ekonomiklik (iktisadilik) ve tutumluluk ilkesi olarak da nitelendirilmektedir. Tasarruf ilkesi kamu harcamalarının gerçekleştirilmesi aşamasında kamu hizmeti ile bütçede ayrılan ödenekler arasında ilişki kuran, bütçede ödenek olarak ayrılan tutardan en fazla çıktı sağlanmasına yönelik kamu harcaması yapılmasını hedefler. 5018 sayılı KMYKK 1. Maddesinde Kanun’un amacı “...*kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılması...*” şeklinde ifade edilerek tasarruf ilkesine vurgu yapılmıştır. Ayrıca aynı Kanununun 10 ve 11. Maddesinde kamu harcama sürecindeki aktörlerden (Bakan, Üst Yöneticiler) kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılmasından dolayı Bakanların Cumhurbaşkanı’na, üst yöneticilerin Bakan’a, mahalli idarelerde üst yöneticilerin ise meclislerine karşı sorumlu olduğu belirtilmiştir. Yine aynı Kanun’un 63, 64 ve 68. Maddelerinde kamu harcamalarına ilişkin iç denetçiler tarafından yapılacak olan iç denetim ve Sayıştay tarafından

yapılacak dış denetim faaliyetlerinde “Kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans bakımından değerlendirilmesi suretiyle gerçekleştirilir” ifadesi denetim faaliyetlerinde de tasarruf ilkesinin ön planda tutulması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

5018 sayılı KMYKK bütçenin hazırlanması süreci merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerini kapsamaktadır. Genel yönetim kapsamına dâhil olan sosyal güvenlik kurumları ve mahalli idarelerin bütçelerinin hazırlanması ve kabul edilmesi bu idarelerin kendi mevzuatlarına göre yapılmaktadır. Ancak, bu kamu idareleri de bütçe uygulamaları yönüyle 5018 sayılı yasadaki hükümlere tabidirler (Mutluer vd., 2011). Kamu idareleri için 5018 sayılı yasa ile öngörülen bütçe hazırlama süreçleri ilk kez 2006 mali yılı merkezi yönetim bütçesi ile birlikte uygulanmaya başlanmıştır. Gider bütçesi, kamu idareleri tarafından merkez ve merkez dışı birimlerinin ödenek talepleri doğrultusunda hazırlanır ve nihai olarak Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından son şekli verilir. Gelir bütçesi ise, genel bütçeli idarelerin gelir teklifi Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir Düzenlemeleri Genel Müdürlüğü tarafından taslak şeklinde hazırlanarak, diğer idarelerin gelir teklifleri ise ilgili idarelerce hazırlanır. Devamında gelir ve gider bütçeleri Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından birleştirilerek Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi haline getirilir.

Ülkemizde 5018 sayılı KMYKK yürürlüğe girdikten sonra bütçenin hazırlanması, uygulanması ve kontrolünde benimsenmiş ve uyulması gereken ilkeler şunlardır (KMYKK, md.13):

- a) Bütçelerin hazırlanması ve uygulanmasında, makroekonomik istikrarla birlikte sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak esastır.
- b) Kamu idarelerine bütçeyle verilen harcama yetkisi, kanunlarla düzenlenen görev ve hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla kullanılır.
- c) Bütçeler kalkınma planı ve programlarda yer alan politika, hedef ve önceliklere uygun şekilde, idarelerin stratejik planları ile performans ölçütlerine ve fayda-maliyet analizine göre hazırlanır, uygulanır ve kontrol edilir.
- d) Bütçeler, stratejik planlar dikkate alınarak izleyen iki yılın bütçe tahminleriyle birlikte görüşülür ve değerlendirilir.
- e) Bütçe, hükümetin mali işlemlerinin kapsamlı ve saydam bir şekilde görünmesini sağlar.
- f) Tüm gelir ve giderler gayri safi olarak bütçelerde gösterilir.

g) Belirli gelirlerin belirli giderlere tahsis edilmemesi esastır (Adem-i Tahsis).

h) Bütçelerde gelir ve gider denkleğinin sağlanması esastır.

i) Bütçeler, ait olduğı yıl başlamadan önce Türkiye Büyük Millet Meclisi veya yetkili organlarca kabul edilmedikçe veya onaylanmadıkça uygulanamaz.

j) Bütçelerde, bütçeyi ilgilendirmeyen hususlara yer verilmez.

k) Bütçeler, program yapısı esas alınarak kurumsal ve ekonomik sonuçların görülmesini sağlayacak şekilde Cumhurbaşkanlığınca uluslararası standartlara uygun olarak belirlenen bir sınıflandırmaya tabi tutularak hazırlanır ve uygulanır.

l) Bütçe gelir ve gider tahminleri ile uygulama sonuçlarının raporlanmasında açıklık, doğruluk ve mali saydamlık esas alınır.

m) Kamu idarelerinin tüm gelir ve giderleri bütçelerinde gösterilir.

n) Kamu hizmetleri, bütçelere konulacak ödeneklerle, mevzuatla belirlenmiş yöntem, ilke ve amaçlara uygun olarak gerçekleştirilir.

o) Bütçelerde, ödenekler belirli amaçları gerçekleştirmek üzere tahsis edilir.

5018 sayılı KMYKK'la birlikte kamu kaynaklarının kullanımı bakımından benimsenmiş olan dört temel ilke bulunmaktadır. Bu ilkeler; mali saydamlık, hesap verme sorumluluğı (hesap verebilirlik), performans esaslı bütçeleme ve çok yıllık bütçelemedir. Bu ilkeler üzerine oluşturulacak olan bütçeleme anlayışı ile kamu kaynaklarının kullanılmasında mali disiplinin sağlanması, kamu harcamalarında etkinlik ve verimliliğın artırılması hedeflenmektedir (Mutluer vd., 2011).

5018 sayılı KMYKK ile kamu mali yönetiminde getirilen yenilikler şunlardır (Mutluer vd., 2011): Bütçe türleri uluslararası standartlara göre yeniden tanımlanmış ve sınıflandırılmıştır. Kamu idarelerinin tüm gelir ve giderlerinin bütçelerde yer alması hedeflenmiştir. Kalkınma planları ile bütçeler arasında bir bağ kurulmuştur. Bütçe denetiminde iç denetim sistemi getirilmiştir. Kamu kesiminde aynı muhasebe sistemi kullanılması zorunluluğı getirilmiştir. Devlet mali istatistikleri sınıflandırmasında Uluslararası Para Fonu GFS (Government Finance Statistics) standartları uygulamasına geçilmiştir. Kamu mali yönetiminde reform uygulamaları kapsamında 1995 yılından itibaren bütçe uygulamalarında yeniden yapılandırma çalışmaları kapsamında performans esaslı bütçeleme yaklaşımı benimsenmiş ve bunun tamamlayıcı uygulaması olarak analitik bütçe

kodlama sistemi geliştirilmiştir. Bütçe kodlama sistemi ölçme, analiz, değerlendirme ve uluslararası kıyaslamalara olanak sağlayacak şekilde mali analizlerin ayrıntılı bir şekilde yapılmasına olanak sağlayan analitik bütçe sınıflandırmasında Avrupa Birliğinin Avrupa Hesap Sistemi (European System of Accounts [ESA 95]) ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) Devlet Mali İstatistikleri (Government Finance Statistics [GFS]) ile uyumlu hale getirilmiştir (Mutluer, Öner & Kesik, 2010). 2021 yılından itibaren ise program bütçe yaklaşımı performans esaslı bütçe sistemine entegre edilerek her iki bütçe yaklaşımının bütünleştirildiği (performans esaslı bütçe ve program bütçe) “performans esaslı program bütçe sistemi” yapısını içeren analitik bütçe sınıflandırma yaklaşımı kullanılmaya başlanmıştır (2022-2024 Dönemi Bütçe Hazırlama Rehberi (BHR), 2021). Analitik bütçe sınıflandırması; kurumsal sınıflandırma, ekonomik sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma ve finansman tipi sınıflandırma olarak dört türden oluşmaktadır (Edizdoğan & Çetinkaya, 2011). Bu yeni yaklaşımda kamu giderlerinin sınıflandırması, “stratejik planlama ve performans esaslı program bütçe sistemine” uygun şekilde yapılmaktadır (Pehlivan, 2022) ve program bütçe yaklaşımını da içeren analitik bütçe sınıflandırması; kamu giderlerinin program bazında sınıflandırması ile fonksiyonel, ekonomik, finansman ve kurumsal sınıflandırmasından oluşmaktadır (2022-2024 BHR, 2021).

Ayrıca merkezi yönetim kapsamındaki idareler dışındaki mahalli idareler ve sosyal güvenlik kurumları bütçelerinin TBMM bilgisine sunulması zorunluluğu getirilmiştir. Sayıştay tarafından yapılan dış denetimin kapsamı genişletilerek tüm kamu kurumları Sayıştay denetimine alınmıştır. Bütçe hazırlama ve uygulama sürecinde etkinliğin sağlanması amacıyla özel hükümler getirilerek çok yıllık bütçeleme anlayışı benimsenmiştir. Kamu mali yönetiminde yetki-sorumluluk dengesi yeniden kurularak, yetkisiz sorumluluk ile yetkili-sorumsuzluk sorunu giderilmeye çalışılmıştır. Harcama öncesi kontrol yapma ve harcama sonrası iç denetim gerçekleştirme görevleri ilgili kamu idarelerine devredilerek bu kapsamda yeni bir yapılanma tercih edilmiştir (Mutluer vd., 2011).

Kamu Harcaması Algısı: Mali Aldanma, Vergiden Kaçınma ve Vergiye Uyum Açısından Bir Değerlendirme

Kamu harcamaları gerçekleştirildiği takdirde politika yapıcıların aklına söz konusu harcamanın finansmanı olarak borçlanma ya da vergiler gelmektedir. Ancak kamu gelirlerini büyük oranda vergiler oluşturduğu için vergi borçlanmaya göre öncelikli politika olarak seçilir. Bu bağlamda kamu harcamalarına yönelik algı için mali aldanma, vergiden kaçınma ve vergi uyumu önem arz eder. Ancak tek başlarına bu ilişki vergi bilinci olmadan bir anlam ifade etmez. Bu bağlamda öncelikle kamu harcamaları ile mali aldanma, vergiden kaçınma ve vergi uyumu arasındaki ilişki irdelenmeli, sonrasında ise bu ilişkide vergi bilincinin rolü sorgulanmalıdır.

2.1. Mali Aldanma

Kamusal deneyimler fiyatları değiştirmeksizin bireysel tüketim sepetlerini değiştirme yönündeki çabaların zorluklar barındırdığını göstermektedir. Örneğin devlet tarafından kullanılması zorunlu tutulan marjindeki güvenlik maliyetini ya da değerini düşürmede başarısız olan oto kontrol sistemleri, sürücülerini bu malın verimli tüketim seviyelerine geri dönmek için marjinde kontrol kaybı yaratan sistemleri satın almaya iter. Devletin yüksek öğrenim hizmeti sunması sadece dışlama etkisi yaratır ve özel bir mal olarak sunulan eğitim hizmeti miktarını azaltabilir. Özel sektör tarafından yaratılan istihdamın angarya devlet işleriyle, özel tasarrufların emeklilik programlarıyla, özel sektör yardımlarının kamusal refah harcamalarıyla yer değiştirilmeleri algıya yönelik değişikliklere örnek olarak verilebilir (Becker,

1996). Bir diğer ifadeyle mali harcamalarının arttırılması refahta da bir artış olacağı yanılgısına düşülmesine sebebiyet verir. İşte bu noktada mali aldanma kavramı önem kazanmaktadır.

Bazı durumlarda mükellefler kamusal mal ve hizmetlerin düşük olduğu zannına kapılabilirler. Böyle bir durumda mükellefler kamu harcamalarındaki artışa tepki göstermezler; hatta daha fazla kamusal mal ve hizmet talep ederler. Bu duruma mali aldanma denir. Mükellef sayısı çok olduğu takdirde mükellef başına maliyet azalır ve kamu harcamalarındaki artışa gösterilmesi gereken tepki gösterilemez. Böyle bir durum bilhassa baskı ve çıkar grupları yoluyla kamusal mal ve hizmet üretiminin arttırılması ve bu şekilde harcamaların da yükseltilmesi baskısı ortaya çıkar. İktidar ise oy kaygısı nedeniyle harcama artışına gitmek ister. Bu süreçlerin sonunda ise mükellefler daha fazla vergi öder hale gelir (Göde, 2022).

Mali aldanma kavramının temelleri John Stuart Mill, John Ramsey McCulloch gibi düşünürlerin 19. yy'da ortaya koyduğu çalışmalara dayandırılmaktadır (Didinmez & Günel, 2022). John Stuart Mill vergilendirmenin önemli bir yönü olan mali aldanmaya vurgu yapmıştır. Nitekim Mill, mali aldanmayı daha görünür olan dolaysız vergilere kıyasla dolaylı vergilerin nispi görünmezliği üzerinden açıklamıştır. Vergi mükellefleri, doğrudan vergilere kıyasla dolaylı vergilerden kaynaklanan vergi yükünü sistematik olarak hafife alabilirler. Çünkü dolaylı vergiler mal fiyatlarına dahil edilir ve bu nedenle mal fiyatlarına gizlenir. Mali aldanmanın bir nedeni üzerine kurulu bu hipotezin uzun bir entelektüel soyağacı vardır. Mali konular üzerine alınan demokratik kararları doğruluktan uzaklaştırma potansiyeline sahip olduğundan dolayı mali aldanmanın önemli sonuçları ortaya çıkabilir. Mill hipotezi de mali aldanmanın aşırı kamu harcaması yaratabileceğini öne sürmektedir. Vergi mükellefi seçmenler ortaya çıkan vergi yükünü doğru algılasa karşı çıkacakları bir vergi harcama paketi uygulandığı takdirde, devlet harcamalarının aşırı olduğu kabul edilir. Bu nedenle mali aldanma, 20. yüzyılda birçok ülkede yaşanan hükümet harcamalarındaki çarpıcı artışın olası bir açıklamasıdır (Sausgruber & Tyran, 2005). İskoç ekonomist John Ramsay McCulloch ise, halk hükümetin faydalarını hafife aldığından, devlet tarafından vergi mükelleflerinin maliyetleri hafife almasına neden olmak için şu anda mali aldanma adlı kavramı meşru bir şekilde kullanabileceği bir tutumu benimsediğini öne sürmektedir. Devletin ürettiği mal ve hizmetlerden elde edilen faydalar, yüksek öneme sahip olmakla birlikte, halkın büyük bir kısmı tarafından kolayca hissedilecek veya takdir edilecek kadar açık veya çarpıcı olmamasına rağmen, çoğu durumda dolaysız vergilerin ödenmesine karşı güçlü bir istek yoktur. Bu nedenle hükümetler genellikle dolaylı vergilere başvurmuşlardır. Hükümetler, gelirlerinin bir

kısmını açıkça talep ederek mükelleflerin önyargılarını tetiklemek yerine, genellikle bu gelirlerin harcandığı kanun maddeleri vergilendirilmiştir (West & Winer, 1980). Bununla birlikte mali aldanma kavramının temelleri 1903 senesinde Puviani ile atılmıştır (Didinmez & Günel, 2022). Puviani, iktidar mensuplarının çeşitli mali araçlar aracılığıyla vergilendirilen konular arasındaki gerçek vergi yükünün küçümsenmesi anlamına gelen bir mali aldanma yaratmaya çalıştığını savundu (Sanandaji & Wallace, 2011). James Buchanan ve Adolph Wagner, belirsizlik içeren düzenlemeler nedeniyle kamusal mal ve hizmet üretim maliyetlerinin doğru bir şekilde hesaplanmadığından mali aldanmanın ortaya çıkacağını ve kamu sektörünün büyüyeceğini ifade etmiştir. Bilhassa James Buchanan dolaysız vergiler yerine dolaylı vergilerin kullanılmasıyla mali aldanmanın ortaya çıkacağına vurguda bulunmaktadır. Zira dolaysız vergiler enflasyon ve kamusal mal ve hizmetler aracılığıyla mali aldanma ortaya çıkmaktadır (Didinmez & Günel, 2022). Nitekim bireyler, beklenen reel faiz oranını azaltmak için enflasyondaki artışlarla etkileşime giren gelir vergilerinin etkisini anlamada mali perdeyi göremezler (Buckley, 1983). Michael Darby, Martin Feldstein ve Vito Tanzi, gelir vergisinin varlığında, beklenen vergi sonrası reel faiz oranlarını korumak için nominal faiz oranlarının beklenenden fazla değişmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir. Ancak bu hipotez sık sık reddedilir. Bunun temel sebebi genellikle faiz oranlarının faiz gelirinin vergilendirilmesine olanak vermemesidir. Vito Tanzi bu durumu mali aldanma olarak adlandırmıştır (Peek & Wilcox, 1984).

Mali aldanma terimi, rasyonel beklentiler devriminin ardından büyük ölçüde kamu ekonomisi literatüründen elde edilmiştir. Rasyonalite kavramları, tarafsız beklentileri içerecek şekilde tutarlı tercih sıralamalarının ötesine genişletildiğinden, bireysel seçmenlerin sistematik olarak yanlış bilgilendirilebileceği fikri, dolaylı olarak insan davranışına ilişkin rasyonel olmayan bakış açılarıyla ilişkilendirilmiştir. Tamamen rasyonel bir birey “modeli bilir” ve salt politik “ucuz konuşma” ile aldanamaz. Bu tür argümanlar, Gordon Tullock ve Anthony Downs’un ileri sürdüğü mali aldanmanın ilk yıllardaki analizlerini tutarsız bir hale getirmek için alınır. Seçmenler modeli “biliyorsa”, bir vergi kanununun karmaşıklığı onların kamu programlarının maliyetlerini küçümsemelerine yol açamaz ve faydaların dağınıklığı onların kendi faydalarını küçümsemelerine yol açamaz (Congleton, 2001).

Bir ülkenin güçlü olabilmesi için kamu kaynaklarını israf etmeden, verimli bir şekilde kullanması gerekir. Zira devlet yaptığı harcama düzeyinde gelir elde etmeye çalışır ve harcamaların finansmanı vatandaşlardan tahsil edilen vergilerle sağlanır. Özellikle uzun yıllar ayakta kalacak verimli yatırımlar yapılması önem arz etmektedir. Bu bakımdan gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları yapılırken fayda-maliyet analizi yapılmalı ve kaynakların

etkin kullanılması gereklidir (Küçüköğlü & Taş, 2022). Mali aldanma vatandaşlar tarafından fark edilmez ve devlet bundan faydalanmak suretiyle harcama yapmaya devam ederse kamu maliyesinde israf ve verimsizlik ortaya çıkacağı gibi, kamu yönetiminde de ciddi sorunlar baş gösterecektir (Küçüköğlü & Taş, 2022). Nitekim mali aldanma olgusu da şeffaflık nedeniyle kamusal mal ve hizmet üretiminin finansmanının eksikliği kamusal mal ve hizmetlerde talep artışına ve dolayısıyla kamu harcama artışı ile vergi oran artışına sebebiyet verir. Ancak dolaylı vergiler nedeniyle borçlanma ve emisyon gibi araçlara da başvurulur. Dolayısıyla söz konusu araçların da mali aldanmaya sebep olduğu öne sürülebilir. Bu nedenle kamusal mal ve hizmet üretimi için ortaya çıkan maliyetin doğru hesaplanması demokratik karar alma süreçleri bakımından önemlidir. Aksi takdirde tutarlı toplumsal tercihlerde sapmalar ortaya çıkar ve bu da kamusal mal ve hizmet üretiminde etkisizlik yaratır. Dolayısıyla devletin faaliyetlerine ilişkin hesap sorma mekanizmasının ve şeffaflığın sağlanması gerekmektedir (Biçer & Tüncel, 2022). Kaldı ki devlet her zaman vergi yükünü kamudan saklamaya ve kamu harcamalarının yaratacağı faydanın büyüklüğünü anlatma eğilimi içindedir. Karmaşık ve dolaylı vergi yapıları, basit ve doğrudan vergi yapıları altında bulunandan sistematik olarak daha yüksek düzeyde kamu harcamaları ile sonuçlanan mali aldanma yaratacaktır. Karmaşık ve dolaylı bir vergi yapısı, ödemeleri bireylerin daha az hissedeceği şekilde vatandaşlardan alan bir yapıdır. Az kaynak yerine çok kaynağın vergilendirilmesi, kazançlardan alınan vergilerin stopajı ve bireylerin zaman içinde vergilendirilmesini içeren örnekler tüm vergi yükünün toplanmasını engelleme eğilimindedir ve bu da bir bireyin kamu harcamalarıyla ilişkili olan marjinal vergi fiyatını kolayca tespit etmesini zorlaştırır. Öte yandan kamusal üretimin faydaları net değildir ve bu da kamusal faydaların eksik algılanmasına yol açar. Dolaylı vergi, faydaların sistematik olarak küçümsenmesini ve daha düşük düzeyde kamu harcama seviyelerini teşvik eden çoğu dolaylı devlet yardımıdan daha belirgindir. Böylelikle tüketici, gerçekte olduğundan daha fazla hizmet aldığına inandırılır ve bu da faydaların olduğundan daha fazla algılandığı anlamına gelir. Nitekim bireyler, hükümetler arası yardımlardan habersiz kalmalarını sağlayan karmaşık bütçe süreci nedeniyle marjinal vergi fiyatlarını hafife alarak hükümete tekelleşme gücü verir. Bununla birlikte vergi fiyatı ve/veya faydalara ilişkin belirsizlikteki artış, kamu harcamalarını azaltır. Zira riskten kaçınan bireyler, vergi fiyatı ve kamu harcamalarından elde edilen faydalar konusunda daha fazla belirsizlik olduğunda daha düşük bir üretim düzeyini desteklemeyi seçerler (Campbell, 2004). Tüm bu anlatılanlardan hareketle mali yanılmanın bir belirsizlikten ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür.

Mali aldanmanın tipik olarak, vergi yapısının belirli özelliklerinin vergi mükelleflerinin gerçekte ne kadar vergi ödediklerini hafife almasına neden olması durumunda ortaya çıktığı iddia edilir. Bu durum devlet tarafından üretilen mallara yönelik aşırı bir talep oluşturur. Bir başka deyişle mali aldanmanın yokluğunda ortaya çıkacak kamu harcamasından daha fazla kamu harcaması talep edilir (Gemmal vd., 1999).

Devlet desteklerinden kaynaklanan mali aldanma teorisi iktisat alanındaki uyumsuzlukları çözecek bir açıklama şeklinde ortaya çıkmıştır. Spesifik olarak bir hükümet tarafından alınan yardımların kamu harcamalarında beklenenden daha büyük bir artışa yol açacağı beklenir. Seçmenler / tüketiciler adına mali aldanma kavramını çağrıştıran bu fenomene ilişkin ilk araştırmalar, koşulsuz yardımların, yardımı alan hükümetlerin davranışları üzerindeki etkisini ele aldı. Yardım veren devlet yalnızca yardımı alan devletin ürettiği kamusal hizmetlerin algılanan fiyatlarında bir düşüşe değil, bu yardımın kullanılmadığı kamusal hizmetlerin algılanan fiyatlarını yükseltir (O'Brien & Shieh, 1990). Nitekim seçmenlerin vergi fiyatlarına ilişkin algıları, hükümetin her düzeyine tutarlı bir şekilde uygulanırsa ve yardımlar, alıcı devletin ürettiği malların daha ucuz olduğu aldanmasına neden oluyorsa, yardımın finansmanı, yardımı veren devletin ürettiği malların daha pahalı olduğu aldanmasına neden olur. Öyleyse, hibe sistemi yalnızca alıcı hükümetler tarafından fazla harcamaya değil, aynı zamanda hibe veren hükümet tarafından da yetersiz harcamaya neden olur (Logan, 1986). Bu bağlamda başka bir devletten alınan yardımların yardımı alan devlet açısından üretilen kamusal mal ve hizmetlerin fiyatlarında bir artış yaratacağı ve bu şekliyle seçmenler arasında bir mali aldanma yaratabileceğinin öne sürülmesi mümkündür.

Mali aldanma kavramının ortaya çıkmasından bu yana, vergi sisteminin karmaşıklığı mali aldanmanın en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmiştir. Vergi karmaşıklığı hipotezi, bu karmaşıklığı enformasyon maliyetlerinin bir ölçüsü olarak ele alarak, mali algı sorunu ile geleneksel bir yatırım kararı arasındaki kıyaslamayı vurgular. Daha yüksek enformasyon maliyetleri gerçek kişi mükelleflerin enformasyon sahibi olma isteklerini azaltır. Bu nedenle, vergi karmaşıklığı, mali aldanmanın varlığını ispatlar (Heyndels & Smolders, 1995).

Mali aldanma vergi esnekliği ve seçmen tercihleriyle de açıklanabilir. Vergi esnekliği birden büyük olursa bu durum vergi gelirlerdeki artışın milli gelirdeki artıştan fazla olacağı anlamına gelmektedir (Giray & Zeren, 2020). Vergi yapılarının oldukça esnek olduğu yerlerde vergi oranlarına yönelik indirimler sıkça gözükürse, vergi mükellefi olan seçmenler mali süreci kontrol edecek kadar bilgi sahibidirler. Kamusal hizmetlere yönelik talebin gelir esnekliğinin

büyüklüğü kamuyu ekonomi içinde daha fazla yer almaya zorladığında esnek vergi yapıları faydalı olabilir. Zira esnek vergi yapıları seçmenin istediğini yapan temsilcilerin bulunması ve seçilmesi ile vergi oranlarını arttırmanın maliyetleri ve gerekliliklerinden kaçınır. Bununla birlikte vergi yapıları oldukça esnek olduğu takdirde istenen miktarın üzerinde gelir artışına yol açmaları daha olası hale gelir. Mali aldanma varsa yüksek vergi esneklikleri vergi oranlarında indirimle yol açmaz. Ancak mali aldanma yoksa seçmen bu durumda istediğini elde edecektir (Greene & Hawley, 1991). Bu bağlamda mali aldanmayı rasyonel seçmenlerin elinde istediklerini yaptıracak bir koz olarak görmek mümkündür.

Mali aldanmayı kamu yönetimi farklılıkları bakımından da açıklayabilmek mümkündür. Dolayısıyla mali aldanma sadece üniter devletler bakımından değil federe devletler bakımından da ele alınabilir. Bir diğer ifadeyle federal bir devletin merkezi harcamaları ile eyaletlerin merkezi harcamaları arasında bir algı farklılığı bulunabilmesi mümkündür.

Sıradan bir vatandaş, federal bir devlette merkezin ve eyaletin ürettiği kamusal malların kişisel marjinal maliyetinin ortalama maliyetine eşit olduğunu düşünür. Yardım ödemeleri federal ve eyalet vergilerini arttırdığından, federal ve eyalet kamu mallarının algılanan maliyetini artırır. Algılanan bu fiyat artışı, kamunun talep eğrisini yükseltmesiyle talep edilen miktarın düşmesine neden olmaktadır. Karşıt olaylar zinciri, yardımların alınmasıyla eyalet kamu hizmetlerine olan talebin artmasına neden olmaktadır (Hewitt, 1986).

Mali kurumların mali aldanma yaratma yeteneği, bu tür kurumların bir kişinin hükümetin maliyeti hakkında oluşturduğu hipotezi etkileme yeteneğine bağlıdır. O halde algısal mesele, somut vergilendirme dünyasının işleyişine ilişkin varılan hipotezin, kaynakları çıkarmak için kullanılan belirli bir gelir yapısından etkilenip etkilenmeyeceğidir. Bir vergi sistemi, kaynakları vatandaşlardan Hazineye aktaran çeşitli mali kaynak araçları içerecek şekilde nitelendirilebilir. Vergi yapılarındaki farklılıklar, mali kaynak yaratma araçlarının yerleştirilmesi ve işletilmesindeki farklılıklar olarak kavramsallaştırılabilir ve bu araçlar, kamusal üretimi finanse etmek için kaynakların çıkarıldığı somut alanı içerir. Bununla birlikte, bütçe seçimi, bir kişinin kamusal üretimin fiyatı hakkında bir hipotez oluşturduğu olağanüstü veya duyusal alanın bir ürünüdür (Wagner, 1976). Bu konuya sağlık sistemi örnek olarak verilebilir.

Sağlık hizmetlerinin sosyal ve adil bir şekilde finanse edilmesinin temeli, temel amacı herkes için sağlık hizmetini sağlamak olan dayanışmaya dayalı toplu sağlık sigortasıdır. Tıbbi olarak gerekli tüm hizmetlerin bu dayanışma ilkesine dayanan bir sistemin parçası olması gerekir. Nüfusun sağlığı, kamu

hizmetlerinin bir görevi olarak kalmalı ve başka bir özel kar elde etme aracına dönüştürülmemelidir. Özel sektörün, nüfusun tüm kesimlerine daha iyi bakım sağlayabileceğini hiçbir zaman ve hiçbir yerde kanıtlamadığını kamuoyuna açıklamak gerekmektedir. Dahası, özelleştirmenin özgür tıbbi savunmakla eşdeğer olduğunu düşünmek bir aldanmadır (Byttebier, 2022). Bu bağlamda nasıl kamusal mal ve hizmet üretimi bir mali aldanma yaratabiliyorsa, özelleştirme de bir mali aldanma yaratabilir. Şöyle ki; sağlık alanında özel sektörün üretemeyeceği yüksek maliyetli hizmetler olması söz konusu olabilir. İşte bu hizmetlerin devasa bütçesi olan devlet adlı organizasyonun karşılaması olasılıklar dahilindedir. Ancak özelleştirme ile elde edilen kamu gelirinin kamu için harcanıp harcanmayacağı belli değildir. Söz konusu özelleştirme geliri kamu için harcanmadığı takdirde bu durumun mali aldanma olarak ele alınması gerekir.

- Mali aldanmanın beş türü vardır. Söz konusu türler şunlardır (Dollery & Worthington, 1995; Banzhaf & Oates, 2013; Bailey & Connoly, 1998):
 - Bu yaklaşımda mali aldanma ile ilişkili eksik bilgi, toplam vergi yükünün, birkaç önemli vergi yerine çok sayıda küçük vergiyle yüzleşecek şekilde mükelleflerin karşısına çıkartılmasından kaynaklanır. Bir diğer ifadeyle birkaç önemli vergi yerine çok sayıda küçük vergiler söz konusudur. Böylelikle bilgi edinme maliyetleri artar. Bu da yanıltıcı etkiler yaratabilir.
 - Mali aldanmanın ikinci etkisi gelir esnekliği hipotezine dayanmaktadır. Bu yaklaşımda, vergi mükelleflerinin genel gelir artışından elde edilen vergilerdeki artışlar ile daha yüksek vergi oranlarıyla ilişkili olanlar arasında ayırım yapamamasından kaynaklanan yanıltıcı etkiler ortaya çıkmaktadır. Ayrıca ilkinden bilgi edinmenin algısal maliyeti, nispeten esnek olmayan gelir sisteminden önemli ölçüde daha yüksektir.
 - Mali aldanmanın üçüncü biçimi, mali bilgi edinme maliyetlerinin mülk sahipleri için mülk sahiplerine göre daha yüksek olduğu kiracı yanılsamasıdır. Bu nedenle diğer her şey sabitken (ceteris paribus) bir kiracı sıradan bir ev sahibinden daha fazla kamu harcamalarının arttırılmasını destekleyecektir.
 - Mali aldanmanın dördüncü biçimi sinek kâğıdı etkisidir (flypaper effect). Sinek kâğıdı etkisi, hükümetler arası toplu yardımların kamu harcamalarını diğer kaynaklardan elde edilen gelirdeki eşdeğer bir artıştan daha fazla artırma eğilimini ifade eder. Bu yaklaşımda,

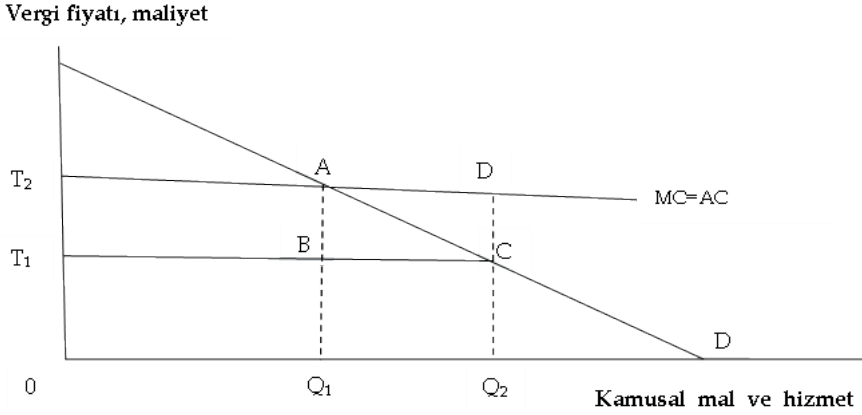
hükümetler arası yardımlar, alıcı hükümetin mali parametrelerine ilişkin soruşturma maliyetlerini kademeli olarak artırmaktadır.

- Mali aldanmanın beşinci şekli ise borç aldanmasıdır. Borç aldanması, kaldıraçlı mali sistemlerin değerlendirilmesinin mevcut vergilendirmeye dayalı sistemlerden daha maliyetli olduğunu ve bu nedenle daha yüksek harcama seviyeleri anlamına geldiğini belirtir.

Dolayısıyla mali aldanmanın niçin ortaya çıktığı üç sebeple açıklanabilir. Birincisi bir vatandaşın kamu harcamaları ve vergi yükü ile ilgili kesin bilgi edinmesinin maliyetinin yüksek olmasıdır. İkincisi, bir vatandaşın vergi yükünün tüm yıla yayılmasıdır. Bu da maliyetleri takip etmeyi zorlaştırır. Üçüncüsü, vatandaşların gerçek vergi yüklerini daha da fazla gizleyen birçok farklı gelir araçları kullanılarak vatandaşların vergilendirilmesidir (Afonso, 2014). Bu anlatılanlara Hindistan'daki mali kriz örnek olarak verilebilir. Söz konusu kriz, reformları Hindistan'da ciddi bir şekilde başlattı. Ancak, aciliyet gerektiren sorunların üstesinden gelindikten sonra, mali konsolidasyona ulaşmak yerine birbirini izleyen bütçelerdeki girişim, gerçek bir başarı yerine mali düzeltmeye ulaşma aldanmasını yaratmak olmuştur. Hükümet, daha anlamlı ve kısa önlemlerden ziyade mali açığa vurgu yaparak ve tanımı ile ölçüm yöntemini sık sık değiştirerek mali dengedeki bozulmayı gizlemiştir. Bu krize yönelik analizler, karşılaştırılabilir bir temelde mali açığın azaltılmasının marjinal bir yaklaşım olduğunu göstermekteydi. Ayrıca, diğer mali göstergeler de önemli ölçüde bozulma göstermiştir. Bu nedenle mali ayarlamalara yönelik çözümler aldatıcıdır. Dolayısıyla Hindistan'daki bu mali konsolidasyon diğer krizlerin de tetikleyicisi olacaktı (Rao & Nath, 2000).

Tüm bu anlatılanlarından hareketle mali aldanmayı kamu harcamaları bakımından grafiksel olarak da ifade etmek mümkündür.

Grafik 1. Mali Aldanma ve Kamu Harcamaları

Kaynak: DiLorenzo, 1982'den esinlenerek yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Mali aldanmanın kamu harcamaları üzerindeki etkisini grafiksel olarak da ifade etmek mümkündür. Grafik-1'e bakıldığında başlangıçtaki kamusal mal ve hizmet üretiminin vergi fiyatının T_2 olduğu görülür. Bu durumda gerçek kamu harcaması $0T_2DQ_2$ kadardır. Öte yandan mali aldanmanın olduğu bir durumda vergi fiyatı T_1 olarak algılanır. Bu durumda algılanan kamu harcaması miktarı $0T_1CQ_2$ kadar olur. Dolayısıyla kamu harcaması miktarı mali aldanmanın olduğu bir durumda $0T_2DQ_2 - 0T_1CQ_2$ kadarlık bir miktar görünmez hale gelir.

2.2. Vergiden Kaçınma

Vergiden kaçınmanın ne anlama geldiğinin bilinmesi için vergi kaçırma ile arasındaki farkın detaylı bir şekilde ele alınması gerekir.

Vergi kaçırma eylemi bir hukuk ihlalidir. Vergi mükellefi, ilke olarak vergilendirilebilir olan emek veya sermayeden elde edilen geliri bildirmekten imtina ettiğinde, kendisini yetkililerin idari veya yasal işlemlerine karşı sorumlu kılan yasadışı bir faaliyette bulunur. Vergilerden kaçınırken, vergi mükellefi eylemlerinin tespit edilme olasılığı konusunda endişelenir (Sandmo, 2005). Yer altı ekonomisi buna örnek olarak verilebilir. Vergi kaçakçılığı yasadışıdır ve bu nedenle vergi kanunları uyarınca ceza ve kovuşturma riskini de beraberinde getirir. Dolayısıyla yer altı ekonomisi tüm çeşitli vergi kaçırma yöntemlerinin toplamını içerir (Jain, 1987).

Vergi kaçırma evrensel bir olgudur. Zira vergi kaçırma tüm toplumlarda, tüm sosyal sınıflarda, tüm mesleklerde, tüm endüstrilerde ve tüm ekonomik

sistemlerde gerçekleşir. Hatta 2 bin 500 yıl önce Platon vergi kaçırma hakkında yazılar yazıyordu. Ayrıca, Venedik'in eski Ducal Sarayında, içinde bir zamanlar insanların cumhuriyete vergi hakkında bilgi verdiği delikli bir taş bulunmaktaydı. Vergi kaçakçılığı teorisinin, vergi idaresinin davranışına ilişkin tam bilgi ile yalnızca riske yönelik tutumlara dayandığı için sınırlamaları vardır. Vergi kaçakçılığını tahmin etme yöntemleri arasında yeraltı ekonomisinin tahmin edilmesi ve beyan edilen vergilerin ulusal verilerden hesaplanan potansiyel vergi geliri ile karşılaştırılması yer alır. Vergi kaçakçılığını ele almaya yönelik önlemler arasında stopaj kullanımı, varsayımsal ve asgari vergiler, seçici denetim, cezalar ve vergiler arasındaki çapraz kontroller yer alır (Tanzi & Shome, 1993).

Vergi otoriteleri, yalnızca vergi kaçakçılığından elde edilen mevcut gelirdeki kayıplardan değil, aynı zamanda vergiye gönüllü uyum için ciddi bir tehdit oluşturmasından endişe duymaktadır. Yüksek marjinal gelir vergisi oranları kayıt dışı gelirin büyüklüğü ve büyümesi için yaygın olarak kabul edilen bir açıklamadır. Vergilerin giderek artması ekonomiyi vergi tahsildarlarının ulaşamayacağı kadar yer altına çeker. Bu görüş, sabit oranlı vergiler ve marjinal vergi oranlarını düşürmeyi amaçlayan diğer teklifler için ek bir argüman sağlamıştır. Kuşkusuz vergi oranlarını düşürmek, vergi kaçakçılığını caydırma potansiyeline sahip tek politika değildir. Ancak vergi oranları ile vergi kaçırma arasındaki ilişki önemlidir. Zira vergi oranları politika hedefleri için manipüle edilebilecek bir araçtır ve bu tür oran değişikliklerinin vergi kaçırma üzerinde önemli bir etkisi olabilir. Bu nedenle, tamamen kasıtsız da olsa vergi oranlarının vergi kaçakçılığı üzerindeki etkileri, değişen vergi politikalarının değerlendirilmesinde önemlidir (Clotfelter, 1983).

Hiçbir hükümet bir vergi sistemini halkına ilan edip, sonrasında mükelleflerin borcunu ödeme duygusuna güvenmez. Bazı sorumluluk sahibi insanlar şüphesiz vergi borcunu öder; ancak bazıları da ödemez. Zamanla vergi borcunu ödeyen insanların sorumluluk duyguları da azalır. Zira borcunu ödemeyen mükelleflerin elde ettiği avantajları görürler. Bu nedenle, vergi ödemek, vatandaşların yasal sorumluluğu haline getirilmeli ve cezalar uyumsuzluğa bağlı olmalıdır. Ancak bu cezalar karşısında bile, önemli sayıda vergi kaçakçılığı var ve her zaman var olmaya devam edecektir. Vergi tarihi, genellikle yaratıcılıkları ile dikkat çeken kaçırma olaylarıyla doludur. Üçüncü yüzyılda, birçok zengin Romalı, lüks mallar üzerine konan vergiden kaçınmak için mücevherlerini veya altın sikke stoklarını gömdü ve on sekizinci yüzyıl İngiltere'sindeki ev sahipleri, ocak vergisi tahsildarının tebliğinden kaçmak için geçici olarak şöminelerini tuğlaladılar (Slemrod, 2007).

Vergi kaçakçılığı, vergi kaçakçılığının olmaması durumunda tahsil edilebilecek potansiyel gelirdeki kayıpla aynı değildir. Vergi tahsilatı daha verimli olsaydı, vergi mükelleflerinin davranışları aynı kalmazdı ve bu nedenle vergi tahsilatı için gerçek ekonomik koşullar da farklı olurdu. En azından hukuk ve ekonomi açısından, vergi kaçakçılığı aslında ekonomik gerçeklik ile yasal vergi oranlarının tamamen yasal inşası arasında bir kamadır. Kayıt dışı ekonomi ve dolandırıcılık, yanlış muhasebe, kara para aklama, rüşvet vb. suçlarla yakından bağlantılıdır (Deak, 2004).

Bütün bunlardan hareketle vergi kaçırma ile ilgili şu sonuçlara ulaşılması mümkündür:

- a) Vergi kaçırma bir hukuk ihlali neticesinde ortaya çıkar.
- b) Bütün toplumlarda görülebilir.
- c) Yeraltı ekonomisi oluşmasına sebebiyet verir.
- d) Vergiye gönüllü uyumu engeller.
- e) Vergi politikalarından etkilenir veya onları etkiler.
- f) Ekonomik gerçeklikleri görünür hale getirir.
- g) Tarihte sayısız örneği vardır.

Vergiden kaçınma, vergi mükelleflerinin, tamamen vergilendirilmiş ücretler ve maaşlar yerine, hafif vergilendirilmiş sermaye kazançları veya vergilendirilmemiş ek yardımlar şeklinde gelir elde etmeyi düzenlemek gibi vergi yükümlülüklerini azaltmak için vergi kanunları hükümlerinden yararlanmalarını ifade eder. Vergilerden kaçınmak yasaldır ve sonuçları kesindir (Weisbach, 2003).

Vergi hukukundaki hiçbir şey bir işlemin sonuçlarının, işlemin vergiden kaçınmak için yapıp yapılmadığına bağlı olmadığı ilkesinden daha gizli olamaz. Vergi kaçırmanın yasa dışı olmadığına ilişkin ilk karar ABD & Isham uyuşmazlığında ortaya çıkmıştı. Bir maden şirketinin müfettişi olan Isham, çalışanlara ödeme yapması için şirketin saymanına damgalanmamış bir yazı çıkarmıştı. Böylece vergi mükellefi, damgası olması gereken ancak şekli farklı olan araçların işlevini yerine getiren bir başka araç ortaya koymuştu. Mahkeme, bir vergi mükellefinin, seçilen yöntem yasa dışı değilse vergilerden kaçınmak için bazı araçları kullanma hakkına sahip olduğuna karar verdi. Nitekim mahkeme yirmi dolarlık çekin üzerindeki vergiden kaçınmak için iki adet on dolarlık çek verilmesi suretiyle vergiden kaçınmasını yasal kabul etmiştir (Gunn, 1978).

Vergi yasaları, vergiden kaçınma fırsatlarını sürekli olarak değiştirir. Ancak bunun altında, bir gelir vergisinde vergiden kaçınmanın üç temel ilkesi yatar (Stiglitz, 1985):

- **Vergilerin ertelenmesi:** Ertelenmiş bir verginin bugünkü iskonto edilmiş değeri, şu anda ödenen vergiden çok daha azdır.
- **Farklı vergi dilimleriyle karşı karşıya kalan bireyler arasında vergi arbitrajı (veya farklı zamanlarda farklı marjinal vergi oranlarıyla karşı karşıya kalan aynı kişi):** Bu, bir aile içindeki vergi yükümlülüklerini azaltmada özellikle etkili bir yöntemdir. Ancak farklı vergi oranları, farklı dilimler içindeki bireyler arasında toplu vergi yükümlülüğünü önemli ölçüde azaltan işlemlere de neden olabilir. Bu tür fırsatların mevcudiyeti, vergi kaynaklı işlemler olarak adlandırılabilir çeşitlere yol açar.
- **Farklı vergi muamelesiyle karşı karşıya kalan gelir akışları arasında vergi arbitrajı:** Mevcut yasaya göre, uzun vadeli sermaye kazançları, sermayeden elde edilen diğer gelir biçimlerinden daha düşük oranlarda vergilendirilmektedir. Bu, getirileri sermayeye (veya emeğe) veya uzun vadeli sermaye kazançlarına dönüştürmek için bir teşvik sağlar. Benzer şekilde, sermayeye konut, emekli maaşı, bireysel emeklilik hesabı vb. şeklinde geri dönüş özel muamele uygulanır.

Bu bağlamda vergiden kaçınma eylemlerinin vergi kanunlarındaki temel değişikliklerin sebebi olduğunun öne sürülmesi mümkündür

Vergiden kaçınma konusundaki çoğu çalışma, kurumlar vergisi davranışının ayrıntılarını o kadar ince bir şekilde ayırtmıştır ki, çoğu zaman hükümetin vergiden kaçınmaya tepki vermemesi ele alınmıştır. Mantıklı kişiler, herhangi bir yargı yetkisi dahilinde vergilendirme amacıyla hangi kurumsal kâr kategorilerinin dikkate alınması gerektiği konusunda farklılık gösterebilir. Ancak kapsayıcı ve yaygın sorun şu ki, artık kurumlar vergisi avukatlarının ve vergi planlamacılarının kendilerine uygun, agresif vergi planlaması olarak bilinen bir vergiden kaçınma yöntemini seçtikleri kültürün mevcudiyeti söz konusudur (Dillon, 2017). Bir diğer ifadeyle kurumsal düzeyde vergiden kaçınma eylemlerine başvurulabilir.

Kurumsal düzeyde vergiden kaçınmaya ilişkin iki görüş bulunmaktadır. Kurumlar vergisinden kaçınmaya ilişkin geleneksel görüş, vergiden kaçınma faaliyeti ile hisse değerinin artması gerektiğini öne sürerken, alternatif görüş daha nüanslı bir tahmin sunmaktadır. Özellikle firma yönetimi, sözde kurumlar vergisi tasarruflarının değerlemesinde önemli bir belirleyici olmalıdır. Vergiden kaçınmanın doğrudan etkisi, firmanın vergi sonrası

değerini artırmak olsa da, bu etkiler, özellikle kötü yönetilen firmalarda, yönetsel kira saptırma fırsatlarının artmasıyla potansiyel olarak dengelenir. Bu nedenle, daha güçlü yönetim kurumlarına sahip firmalar için firma değeri üzerindeki net etki daha büyük olmalıdır (Desai & Dharmapala, 2009).

Holding şirketleri, iştirakler, antlaşma alışverişi gibi yapay araçlar kullanarak vergiden kaçınmak ve çerçeve anlaşmalar labirentine girerek dolaylı olarak değerli hak ve mülkleri satmak bugün dünyada çok kazançlı bir sektör haline geldi. Dünyadaki sözde beş büyük muhasebe ve danışmanlık firmasının iş ve gelirlerinin büyük bir kısmı, vergi planlaması adına gelişen bu tür yenilikçi vergiden kaçınma planları ve araçlarının geliştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Mahkemelerin vergi planlaması adına bu tür vergiden kaçınma yöntemlerine yaptırım uygulayıp uygulamaması gerektiği konusu, ülkelerdeki yargı teşkilatlarını uzun süredir tedirgin etmektedir (Bhushan, 2012).

The Guardian gazetesinin Facebook hakkında hazırlamış olduğu rapor kurumsal düzeyde vergiden kaçınmanın bir örneğini teşkil etmektedir. Bu rapora göre Facebook yüksek bir gayrisafi kara sahip olmasına rağmen ödemesi gereken vergiyi 3.2 milyon Sterlin'e düşürmüştür. Söz konusu düşüş gerçekleşirken de "*Double Irish*"¹ adı verilen bir yöntem uygulamışlardır. Bu yöntem, telif ödemelerini, önemli miktarda parayı diğer bağlı kuruluşlara taşımak için bir araç olarak kullanır. Facebook da bu yöntemi Cayman Adaları'na ve Kaliforniya'daki ana şirketine lisans ve telif ödemelerinde yaklaşık 750 milyon Sterlin transfer etmek için kullandı. Facebook'un İrlanda Şubesi'nin geliri Facebook'un % 44'ünü oluşturuyordu. Bu oran ise 3.15 milyara dolara karşılık geliyordu. İşte söz konusu süreç sonrası böyle büyük bir gelire sahip olmasına rağmen Facebook İrlanda şubesi yıllık kaybını 15 milyon Sterlin olarak bildirmişti (Fuchs, 2018). Bununla birlikte vergiden kaçınma eylemi sadece Facebook ile sınırlı değildir. Google, Microsoft, Apple, Starbucks gibi çok uluslu işletmelerin vergiden kaçınma uygulamaları hem yasal hem de etik açıdan giderek daha fazla incelenmektedir. Nitekim 2013 yılında OECD, G20 ülkelerini uluslararası koordineli bir yaklaşımla matrah aşınması ve kar kaymasını ele almaya teşvik etmek için bir eylem planı başlattı ve vergiden kaçınmanın vergi gelirleri ve vergi adaleti açısından

1 "*Double Irish*" yönteminde ABD firması maddi olmayan duran varlığını İrlandalı bir holding şirketine devreder. Bu şirketin Avrupa'ya reklam satan bir yan satış şirketi bulunur. Bununla birlikte, İrlanda holding şirketi ile İrlanda satış iştiraki arasına sıkıştırılmış, satış iştirakinden telif ücreti toplayan ve bunları İrlanda holding şirketine devreden, Hollandalı bir yan kuruluşur. İrlanda holding şirketi, kurumlar vergisi amacıyla Bermuda'da %0 vergi oranıyla şirketi yönetir. Bu yöntem, İrlanda'daki mali faaliyetlerin %12,5 gibi düşük bir vergiden bile kaçınılmasına izin verir (Detaylı bilgi için bkz. Richardson, 2019).

bir riski temsil ettiğini ve potansiyel olarak vergi mükelleflerinin gönüllü uyumunu baltadığını savundu (Colle & Bennett, 2014).

Kurum düzeyinde vergiden kaçınma eyleminin matematiksel olarak da ifade edilmesi mümkündür. Kurumlar vergisi gelirlerinin R , efektif vergi oranının T , gerçek kârın Π_a ve gerçek kârla bildirilen kâr arasındaki farkı gösteren μ parametresinin olduğu bir denklem vergiden kaçınmayı açıklamak amacıyla aşağıdaki gibi yazılabilir (Clausing, 2009):

$$(\partial R/\partial T) = (\Pi_a - \mu) + (T * [\partial \Pi_a / \partial \mu]) - (T * [\partial \mu / \partial T]) \quad (1)$$

Eşitlik (1)'de yer alan üç ifadeden yola çıkılarak vergileme ve vergiden kaçınma ile ilgili şu hususlara vurguda bulunulabilir (Clausing, 2009):

- $(\Pi_a - \mu)$: Bu kısım vergi artışının gelirler üzerindeki doğrudan etkisini ifade etmektedir. Vergilendirilebilir gelir, vergi oranına göre tamamen esnek değilse, değişen vergi oranlarının tek etkisi bu olacaktır. Vergi değişikliğine davranışsal bir yanıt verilmediğinde, gelirler doğru orantılı bir şekilde artacaktır.
- $(T * [\partial \Pi_a / \partial \mu])$: Bu kısım ekonomide elde edilen gerçek şirket kârlarını azaltan vergiden kaçınma faaliyetlerini ele almaktadır. Örneğin, firmalar düşük vergili ülkelerde istihdam ve yatırım faaliyetlerini yüksek vergili ülkeler düzeyinde tespit ederse, söz konusu durum, yüksek vergili ülkelerde kazanılan fiili kâr miktarını azaltacak ve bu yerlerdeki kurumlar vergisi gelirleri azalacaktır.
- $(T * [\partial \mu / \partial T])$: Bu kısım firmaların bildirdikleri kârı manipüle ettikleri miktara ilişkin kararlarını etkileyen vergiden kaçınma faaliyetlerini kapsamaktadır. Bir ülkenin vergi oranı yabancı ülkelere göre yüksek ise, bildirilen kârlar gerçek kârdan düşük olacaktır. Benzer şekilde, rapor edilen kârlar, düşük vergili ülkeler için gerçek kârdan daha yüksek olabilir. Bu ilişki, çok uluslu firmaların transfer fiyatı manipülasyonu ve diğer teknikler nedeniyle kârı ülkeler arasında değiştirme yeteneklerinin sonucudur.

Vergiden kaçınmanın, firmaların uygunsuz bir şekilde uğraştığı anlamına gelmediğini vurgulamak önemlidir. Vergi kanunlarında, firmaların vergilerini düşürmelerine izin veren ve / veya teşvik eden çok sayıda hüküm vardır. Buna ek olarak, uygulamada, özellikle karmaşık işlemler için yasanın belirsiz olduğu birçok alan vardır ve firmalar, nihai vergi sonucunun belirsiz olduğu beyannamelere eğilimli olabilirler (Dyrenge vd., 2008).

Kurumsal düzeyde vergiden kaçınma bir dizi negatif sonucu da beraberinde getirir. Kurumlar vergisi gelirindeki düşüş, devlet kasasında bir gelir açığı

yaratır ve oyun alanını, boşluklardan tam olarak yararlanacak kaynaklara sahip daha büyük firmalar lehine ve haksız yere bırakır. Ayrıca sermayenin etkin vergilendirilmesini azaltarak artan eşitsizliğe katkıda bulunur ve bu da sermaye sahipleri için daha yüksek getiri oranlarına yol açar (Runnals, 2016). Nitekim 1966 başlarında, Kanada Kraliyet Vergilendirme Komisyonu (Carter Komisyonu) kapsamlı bir şekilde hazırladığı raporda (i) hükümet tarafından alınan vergi gelirlerinin düşürülmesi; (ii) değerli entelektüel ve finansal kaynakların vergiden kaçınmanın planlanması ve yürütülmesine yönlendirilmesi; (iii) vergiden kaçınma planlarına tabi olmayan vergi mükelleflerinin yaşadığı adaletsizlik ve eşitsizlik duygusu; ve (iv) mevcut veya gelecekte diğer vergi mükelleflerine duyulan ihtiyaç da dahil olmak üzere çeşitli nedenlerle vergiden kaçınmanın istenmeyen bir husus olduğunu açıkladı (Alarie, 2010). Dolayısıyla vergiden kaçınma eylemlerinde bulunan küresel şirketler kanunları ihlal etmez. Bununla birlikte, birçok insan bu tür davranışları ahlaksız olarak gördüğünden, vergiden kaçınma yasal olarak yasaklanmalı ve büyük şirketlerin ulusal düzeyde vergilendirilmesini sağlayan yasalar oluşturulmalıdır. Mevcut durumda ise böyle bir yasal dayanak yoktur (Fuchs, 2018). Bununla birlikte vergiden kaçınma eylemini engellemeye yönelik katı ve yumuşak hukuk olmak üzere iki öneri ortaya konulabilir.

Katı hukuk, geleneksel bir caydırıcılık modeli kapsamında yaptırımlar sağlar ve caydırıcılık modeli, kurumlar vergisinden kaçınmayı engellemek için uygun olmayabilir. İstenmeyen kurumsal davranışları caydırmak için yeterince yüksek bir yaptırım yapmak zordur. Bunun nedeni, yaptırımların bir firmanın özgürlüğünü gerçekçi bir şekilde riske atamamasıdır. Parasal cezalar daha sonra varsayılan yaptırım haline gelir. Bu, firmaların istenen davranışta bulunup bulunmayacaklarını belirlemek için parasal maliyet-fayda analizi yapmasına neden olabilir. Yumuşak hukuk ise, sert hukukun aksine, katı bir hukuk sisteminin barındırdığı sınırlamaları telafi edebilir. Yumuşak hukuk, hukuk kurallarının birçok özelliğine sahip olabilecek norm veya uygulamalardan oluşur. Yumuşak bir hukuk yaklaşımı esnekliğe izin verir ve kamusal değerler tarafından yönlendirilebilir. Yumuşak hukuk, fikir birliğinin kurulmasına izin verir ve sonuç olarak uygulanmasında daha az bir muhalefetle karşılaşılır (Bird & Nozemack, 2018). Dolayısıyla vergiden kaçınmanın olumsuz etkilerini azaltmak için yumuşak hukuk anlayışından faydalanarak çeşitli düzenlemelere gidilmesi etkin bir sonuç alınmasını sağlayabilir.

Vergiden kaçınma sadece kurumsal anlamda değil; toplumsal düzeyde de görülebilir. Bunun en tipik örneği Hindistan'da uygulanan "Hindistanlı Bölünmeyen Aile" (Hindu Undivided Family) uygulamasıdır. Bu uygulama ortak bir atadan gelen, eşlerden ve evlenmemiş kızlardan oluşan bir aile

olup, sözleşmeyle değil Hint kökenli bir aile kapsamında otomatik olarak oluşturulmaktadır (URL-1: incometaxindia.gov.in, 2022). Bu uygulamada aile bireylerinin uygulamaya girmeden önce elde ettikleri gelir üzerinden ödedikleri vergi girdikten sonra ödedikleri vergiden yüksektir (URL-2: cleartax.in, 2022). Bir diğer ifadeyle daha düşük vergi ödemesi gerçekleştirilir ve aradaki fark da vergiden kaçınılan miktarı ifade eder. Nitekim Aralık 1971'de Doğrudan Vergileri İnceleme Komitesi hazırlamış olduğu raporda bu uygulamanın genellikle vergiden kaçınma eyleminin gerçekleştirilmesi amacıyla kullanıldığına vurguda bulunmuştur (Gulati, 1973).

Vergiden kaçınma iktisadi ve mali olarak dara kaybı, faktör arzı ve denetim açısından da ele alınabilir.

Gerçek dara kayıpları, geleneksel tahminlerden önemli ölçüde daha fazladır. Zira geleneksel çerçeve, tazminat biçimindeki (örneğin, işveren tarafından ödenen sağlık sigortası) ve tüketim biçimlerindeki değişiklikler (örneğin, mal sahibi tarafından işgal edilen konutlar) yoluyla daha yüksek gelir vergisi oranlarının vergiden kaçınma üzerindeki etkisini göz ardı eder. Bu vergiden kaçınma biçimleri dikkate alındığında, gelir vergisinin dara kayıpları ve gelir vergisi oranlarındaki değişiklikler, geleneksel tahminlerin on katından fazla olabilir (Feldstein, 1999).

Faktör arzları ve vergi öncesi gelirler gelir vergisinden etkilenmese bile, vergi oranı değişiklikleri, vergiye tabi kesintiler ve vergi barınağı yatırımları şeklinde vergiden kaçınma üzerindeki etkileri yoluyla vergilendirilebilir geliri ve vergi gelirini etkileyebilir. Yüksek marjinal vergi oranları, özellikle yüksek gelirli vergi mükellefleri arasında vergiden kaçınmada önemli artışlar sağlar. Sonuç olarak, tek başına faktör arz etkilerine odaklanan analizler, vergi politikasının vergi geliri ve kaynak tahsisi üzerindeki etkisini ciddi şekilde göz ardı edebilir (Long & Gwartney, 1987).

Denetim açısından bakıldığında, dış denetim firmasının kamu yararını korumak için finansal tabloların doğruluğunu teyit etmesi gerekmektedir. Dış denetçinin sektörel uzmanlığı, daha yüksek kalite denetimleri ve gelişmiş finansal raporlama ile ilişkilidir. Genel olarak uzmanlar, müşterilerinin toplam vergi giderlerinin doğru bir şekilde tahmin edilmesini sağlamak için belirli vergiden kaçınma stratejileriyle ilişkili mali tabloya fayda sağlayacak unsurların bir kısmını veya tamamını mahsup eden ek vergi kaynakları kaydetmelerini talep edebilir. Sonuç olarak, genel bir uzmanın müşterileri, belirli vergi stratejileriyle ilişkili vergi avantajlarının tamamını veya bir kısmını tanımlarına izin verilmeyeceğini bildikleri için vergiden kaçınma eylemine fazla başvuramayabilirler (McGuire vd., 2012). Dolayısıyla dış

denetim zorunluluklarının firmalara ya da kamu kurumlara getirilmesinin vergiden kaçınma eylemlerini azaltması olasıdır.

Vergi sisteminin üç özelliği (zorunlu defter-vergi uygunluğu/genel ve bölgesel yaklaşım/vergi uygulamasının algılanan gücü) yasal kurumlar vergisi oranını ve firmaya özgü faktörleri kontrol ettikten sonra vergiden kaçınmayı etkiler. Ayrıca, vergi sistemi özelliklerinin vergiden kaçınmayı ne ölçüde etkilediği, yönetim tazminat sözleşmelerinin yapısına, özellikle de yönetim tazminatının değişken ücretten ne ölçüde geldiğine bağlıdır. Bunun nedeni, ikramiye ve özkaynak tazminatının, yöneticilerin kendi ülkelerindeki vergi sistemi özelliklerinden bağımsız olarak vergilerden kaçınmaları için daha fazla teşvik sağlamasıdır (Atwood vd., 2012). Ancak teşvik dürtüsü ne kadar güçlü olursa olsun sosyal sorumluluk olgusunun güçlü olduğu durumlarda vergiden kaçınma engellenebilir.

Vergiden kaçınma, çok uluslu şirketler arasında en yaygın olanıdır. Zira birden fazla konumu, en uygun vergi rejimlerine sahip ülkelerde kâr elde etmek için işlerini düzenlemelerine olanak verir. Vergiden kaçınma eylemleri çok uluslu şirketlerin ve vergi karmaşıklığının yaşandığı ülkelerde ortaya çıkar. Buradaki kilit konu, vergi ödemesinin değerin yarattığı veya kârın fiilen kazanıldığı ülkede mi yoksa en düşük vergi oranına sahip mevzuat alanında mı yapılması gerektiğidir. Sosyal sorumluluk birinciyi, mali sorumluluk ise ikinciyi öne sürer (Dowling, 2014).

Bir firmanın reel dünyaya mal olmuş bir iktisadi varlık olduğu ve kurumlar vergisinin ödenmesinin toplumu olumlu etkilediği hususları göz önüne alındığında, kurumsal sosyal sorumluluk yükümlülüğü, bir firmanın faaliyet gösterdiği ülkede hükümetler tarafından yasal olarak tahsil edilen vergiden kendisine düşen payı ödemesi gerektiği anlamına gelir. Bundan dolayı bir firma hukuk ruhu içinde vergiyi minimize etme hakkına sahip olabilir. Ancak, yalnızca kurumlar vergilerini en aza indirmek için tasarlanmış stratejik vergi davranışlarında kasıtlı olarak bulunmak gayri meşru kabul edilecektir. Dahası, vergiden kaçınmanın toplumun ekonomik refahı üzerindeki zararlı etkilerini engelleyecek herhangi bir adımı atmak bu eylemi gerçekleştirecek firmanın sosyal olarak sorumluluk sahibi olduğu anlamına gelecektir. Vergiden kaçınma fırsatı olduğu halde bundan imtina eden bir firma toplumda vergi ödeyen ve ödemeyen mükelleflerin olduğu iki başlı bir toplumun ortaya çıkmasını engeller, hukukun üstünlüğüne saygı gösterilmesini teşvik eder ve normalde meşru ekonomiyle ilişkilendirilen daha yüksek müşteri hizmetleri standardına ve çalışan bakımına katkıda bulunur (Lanis & Richardson, 2015).

Vergi ödemesi, şirketlerin toplumla etkileşime girmesinin temel bir yolu olmasına rağmen, nadiren önemli bir kurumsal sosyal sorumluluk faaliyeti olarak sınıflandırılır. Ancak kurumlar vergisinden kaçınma uygulamaları toplum için maliyetlidir ve agresif vergiden kaçınma uygulamaları genellikle toplumun bazı söz sahibi bireyleri tarafından sorumsuz, etik olmayan ve hatta yurtsever olmayan davranışlar olarak kabul edilir. 2011 yılında Amerikalı Senatör Carl Levin, “*Vergi Cennetinin Kötüye Kullanımını Durdurma Yasasını*” getirirken, offshore faaliyetlerindeki vergi suistimallerinin yalnızca vergi sistemine halkın güvenini baltalamakla kalmadığını, aynı zamanda Orta Amerika üzerindeki vergi yükünü artırdığını iddia etti. Bu nedenle, agresif vergiden kaçınma uygulamaları, firmanın firma ile toplum arasındaki zımnî sözleşmeyi toplumun aleyhine sömürdüğü fırsatçı bir davranış olarak görülebilir. Bu da agresif vergiden kaçınma eylemlerinin kurumsal sosyal sorumlulukla tutarsız olacağı anlamına gelir (Hoi vd., 2013).

2.3. Vergiye Uyum

Vergileme çok boyutlu bir süreç olup, bu süreç kamu harcamalarını finanse etmeye çalışan yetkililer ile vergi yükü minimizasyonunu gerçekleştirmeye çalışan mükellefler arasındaki ilişki bu süreci belirler. Bu süreç neticesinde mükellef üzerine düşen yükümlülükleri tam ve zamanında yerine getirmemezse vergi uyumsuzluğu ortaya çıkar (Didinmez & Seçilmiş, 2018).

Vergi uyumu radyoda doğru bir frekans ayarlamaya benzer. Ayar düğmesi rastgele çevrilirse ya bulunan kanal hakkında hiç fikir sahibi olunmaz ya da bulunan kanaldaki dilin anlaşılacağına bir garantisi olmaz. Bununla birlikte radyo doğru bir kanala ayarlandığı takdirde hem o kanal dinlenebilir hem de aynı kanalı ayarlayanların aynı hususları dinleyecekleri öngörülür (Yurdadoğ vd., 2016). Vergi uyumu esasında devlet ve mükellef arasındaki psikolojik olarak yapıldığı varsayılan bir sözleşmeye dayanır. Bu sözleşmede cezalandırılma olasılığının mevcudiyeti ne kadar yüksekse caydırıcılık da o kadar fazla olur. Bununla birlikte mükelleflerin memnuniyeti ve vergi ahlakı, adli önlemlerden ziyade kamusal mal ve hizmetlerin kalitesi tarafından belirlenir. Dolayısıyla vatandaş ve devlet arasında bir müteakabiliyet söz konusudur. Bu durum da hiyerarşik değil; yatay bir ilişkinin varlığına işaret eder. Söz konusu ilişkide mükellefe düşen ödev vergilerini tam ve zamanında yatırmak, devlete düşen ödevse tahsil edilen vergileri kamusal ihtiyaçlar ve beklentiler konusunda kullanmaktır (Karaca vd., 2020).

Vergilendirme, devletin devlet oluşumunu ve kapasite geliştirmesini gerçekleştirmesi için stratejik bir varlıktır. Ancak aynı zamanda vergi mükelleflerinin hükümetleri, kamu yararı temininden sorumlu tutmaları için

hayati bir mekanizma sağlar. Vergilendirmeyi devlet inşasının ön koşulu olarak görmek, vergi sisteminin getirdiği yasal yükümlülüklerin yerine getirilmesi olarak tanımlanan vergi mükelleflerinin uyumunu gerektirir. Ayrıca, yarı gönüllü uyumluluk, uyumluluğun, uyumsuzluğun dezavantajı nedeniyle gönüllü veya isteksiz olarak vergilere uyan karma bir vergi mükellefleri grubundan geldiğini açıklar. Geniş bir uyum düzeyi yelpazesi, hem devlet ağının vergi idaresinin etkinliğini hem de vergi mükelleflerinin vergilendirme algısını ve hükümetin kamu harcamalarından sorumlu olduğunu temsil eder. Buna göre, uyumu kolaylaştırmak, etkinlik ve hesap verebilirlik çizgileri doğrultusunda herhangi bir vergi idaresinin birincil görevidir. Nitekim, vergi idaresi reformu doğrudan ve dolaylı olarak vergi performansını ve uygunluğunu etkilemekte, böylece vergi otoritesinin uyumsuz mükellefleri tespit etme ve cezalandırma, eşit ve adil vergilendirmeyi uygulama ve vergi ödemesi karşılığında fayda sağlama kapasitesini iyileştirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle vergi idaresi reformunun başarılması, devlet kapasitesini artırarak ve devlet-toplum ilişkilerini geliştirerek olumlu bir devlet kurma yörüngesi oluşturur (Kim & Kim, 2018). Bununla birlikte vergi reformunun etkisi her yerde aynı olmaz. Örneğin Bergman (2003) Arjantin ve Şili’de vergi reformunun vergi uyumu üzerindeki etkilerini araştırırken farklı sonuçlara ulaşmıştır. Bergman üç farklı karşılaştırmalı vergi uyumu endeksi oluşturduktan sonra, her ülkedeki vergi mükelleflerinin farklı davranışlarını ele almak için politik, ekonomik ve sosyolojik açıklamaları içeren kapsamlı bir yaklaşım önermiştir. Bu kapsamda vergi reformunun vergiye uyumu üzerindeki etkisinin neler olabileceğine yönelik bir yargıya varmak için Arjantin ve Şili arasındaki vergi reformlarının kıyaslanması mümkündür. Üç farklı karşılaştırmalı vergi uyumu endeksi oluşturduktan sonra, her iki ülkedeki vergi mükelleflerinin farklı davranışlarını ele alınması için politik, ekonomik ve sosyolojik açıklamaları içeren kapsamlı bir yaklaşım ortaya konulursa, Şili’nin, etkili bir vergi idaresinin geliştirilmesine izin veren kalıcı, istikrarlı ve rasyonel bir politika uyguladığı için vergi uyumluluğunu daha iyi arttırabildiğini ancak Arjantin’de ise bu sürecin hiçbir zaman gerçekleştirilemediği ortaya çıkmıştır. Zira vergi reformları, ancak vergi mükelleflerinin yerleşik vergi kaçırma stratejilerini tersine çevirdikten sonra daha iyi uyumu artırabilir (Bergman, 2003).

Vergi reformunun dışında vergi yükü de önemli derecede vergiye uyumun derecesini etkiler. Nitekim vergi yükü ile vergi uyumu arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu ifade etmek mümkündür. Ayrıca gelirin artmasıyla vergi uyumu azalabilir. Bunların dışında ekonomik olmayan faktörler de vergiye uyumu etkilemektedir. Vergiye uyum düzeyi, kamu harcamalarının etkinliği arttıkça artmaktadır. Bunlara ek olarak daha fazla yolsuzluk ya da düzensiz

ödemeler de vergi uyum düzeyini azaltmaktadır (Wu & Teng, 2005). Dolayısıyla vergiye uyumun belirleyicilerinin vergi reformu, vergi yükü, gelir, ekonomik olmayan faktörler, yolsuzluk ve düzensiz ödemeler olarak ifade edilmesi mümkündür.

Vergiye uyum vergi boşluğu (tax gap) kavramında yola çıkılarak da açıklanabilir. Vergi boşluğu gerçek vergi yükümlülüğü neticesinde ortaya çıkması gereken vergi ile zamanında yapılan fiili vergi ödemeleri arasındaki farktır (URL-3: irs.gov, 2023). Birçok ülke için kapsamlı vergi reformu, mali dengesizlikler için her sorunun çözümü niteliğindedir. Ancak, yapısal faktörler birçok ülkedeki vergi boşluklarının nedenini ve ölçeğini tam olarak açıklamamaktadır. Bu ülkelerden bazıları için, bilgi asimetrisini en aza indirmek amacıyla basit önlemler alınarak önemli gelir sızıntıları oldukça kolay bir şekilde kontrol altına alınabilir. Mevcut altyapıdan yararlanılarak, vergiye uyum konusunda külfetli bir yük getirilmeden yapılacak kamuoyu açıklamaları kolaylaştırılabilir ve teşvik edilebilir (Phua, 2015). Bu bağlamda yapılacak açıklamalarla enformasyon asimetrisi azaltılabilir ve böylelikle vergiye uyum artırılarak vergi boşluğu ortadan kaldırılabilir. Bir diğer ifadeyle vergi boşluklarının ortadan kalkması vergiye uyumun yüksek olmasına bağlıdır.

Vergi uyumu sorunu vergilerin kendisi kadar eskidir (Andreoni vd., 1998). Ancak günümüzde de vergi uyumu, geliri artırmakla görevli kurumların uzun süredir ilgisini çeken bir konu olmuştur (Witte & Woodbury, 1985). Gözlemlenen vergi uyumsuzluğu kalıplarını karakterize etmek, açıklamak ve nihayetinde bunu azaltmanın yollarını bulmak, dünyadaki uluslar için bariz bir öneme sahiptir. Vergi uyumu ekonomisine birçok açıdan yaklaşılabilir: Kamu maliyesi, kanunların yürütülmesi, örgütsel tasarım, işgücü arzı, etik sorunu veya bunların hepsinin bir bileşimi olarak görülebilir. Bir kamu maliyesi konusu olarak vergi uyumu, eşitlik, verimlilik ve yansıma kavramlarını kapsar. Örneğin, zenginler vergilerinin büyük bir kısmını fakirlerden sistematik olarak kaçırabilirlerse, o zaman etkili vergi sistemi yasalardan daha az adil olacaktır. Ayrıca, vergi kaçakçılığına yönelik herhangi bir çaba, uyum maliyetleri gibi, dara kaybını da ortaya çıkarır. Buna ek olarak vergi kaçakçılığı, vergilendirmenin caydırıcı etkisine ilişkin önlemleri açıkça karmaşıktır. Sabit bir gelir gereksinimi göz önüne alındığında, kaçırma, rapor edilen gelir üzerindeki daha yüksek ve daha çarpıtılmış vergilere ihtiyaç duyulabileceği anlamına gelirken, bildirilmeyen gelir vergilendirmeden ve bunun çarpıtıcı etkilerinden büyük ölçüde kaçır. Vergi kaçırmanın kolay olduğu serbest meslek sahibi bireyler daha kolay vergi kaçırıldığından küçük bir vergi payı öder ve bu hilekarlık vergi yansıması olayını ortaya çıkarır (Andreoni vd., 1998). Kayıt dışı ekonomi de vergiye

uyumda birtakım sorunlara neden olabilir. Zira kayıt dışı ekonomi vergi işlemleri açısından mükellefiyetin yahut gelirin gizlenmesi anlamına gelir. Bu da vergiye tabi gelirin hiç beyan edilmemesi veya eksik beyanı ile neticelenir (Tunçer, 2002).

Bireysel gelir vergisine uyma veya uymama kararı, zihinsel olarak vergi sisteminin getirdiği teşviklere bağlıdır. Bireyler bu teşviklere vergilerin ödenip ödenmeyeceğini, önlenip kaçınılmayacağını seçerken tepki verirler. Bir diğer ifadeyle teşvikler önemlidir ve vergi oranları düşürülürse veya ücrete ilişkin yardımlar artırılırsa bireyler vergi uyumlarını artırırken, daha ağır cezalar verilirse veya denetimler daha belirgin hale gelirse fiilen daha az uyacaklardır. Ancak, bu tepkiler genel olarak oldukça zayıftır. Bu nedenle, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma ile mücadelede yapısal reform kullanılacaksa, vergi mükelleflerinden önemli bir karşılık almak için büyük değişiklikler gerekebilir ve istenen sonuçları elde etmek için yapılacak reformun tüm ödenek türleri üzerindeki etkileri dikkatlice belirlenmelidir (Alm vd., 1990).

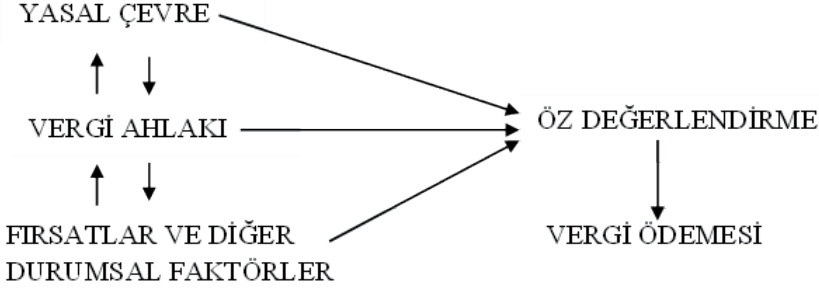
Harcamalar üzerinden alınan vergilerde vergi uyumu önemli bir problem olarak görülmemesine rağmen ABD’de uygulanan satış vergisinde 1971-1988 arasındaki satış vergisi hareketlenmelerinde böyle bir problem ortaya çıkmıştır. 1974’te John F. Due, satış vergisi kaçırma zararlarının potansiyel satış vergisi gelirlerinin yalnızca yüzde 1 ila yüzde 5’ini oluşturduğunu belirtiyor. Yalnızca 1981’de bu kayıpların 90 milyar doların üzerinde veya 1980-1981 federal kişisel gelir vergisi gelirlerinin yüzde 30’undan fazla olduğu tahmin ediliyordu. Ancak satış vergisine uyulmaması daha önemli bir sorun haline gelme potansiyeline sahiptir. 1988 mali yılı için 4,6 milyar dolarlık yasal vergi artışının yüzde 48’inin satış vergisinden elde edilmesi hedefleniyordu. Bu tip artışlar iki önemli politika değişikliğini vurgular. Birincisi, yargı bölgelerinde daha büyük eşitsizliklere yol açacak vergi oranı artışları yaratır. Bu, uyumsuzluk teşviklerini açıkça artırır. İkincisi, vergi tabanı, vergilendirilmesi zor birçok hizmeti içerecek şekilde genişletilir. Böyle bir değişikliğin getirdiği belirsizlikler, gönüllü uyumu azaltabilir ve kasıtlı uyumsuzluk için yeni fırsatlar sağlayabilir (Murray, 1987).

Vergiye uyum konusuna mükellefler üzerinden bir örnek vermek mümkündür. İki vergi mükellefi olan A’nın ve B’nin beyannamelerini vermek üzere olduğu varsayalım. Her ikisi de aynı gelire sahip olup, vergi dairesinden yapılan tebliğe göre her ikisinin de toplam vergi olarak 30.000 dolar ödemesi gerekiyor. Bununla birlikte, çalışanları yıl boyunca kaynağında, A’nın işverenin 29.000 ve B’nin işverenin 31.000 doları vergiden muaf tutulmuştur. Bu nedenle, A’nın vadesi gelen 1.000 dolarlık bir ön bakiyesi varken, B aynı tutarda geri ödeme alacaktır. Standart neoklasik teoriye göre,

her ikisi de 30.000 \$ 'lık vergi yükümlülüğü ile sonuçlandıkları için her ikisi de aynı şekilde davranacaktı. Ancak bu mükellefler anlamlı derecede farklı davranışlar sergiler. Burada A, B'nin 1.000 dolar kadar ek marjinal gelir elde ettiğini algılayacaktır (Engström vd., 2015). Dolayısıyla bu algı vergi adaleti bakımından farklılık olduğunu mükellefe hissettirir ve bu nedenle vergi uyumu söz konusu durumdan etkilenebilir.

Gelir idareleri, uyumsuz gerçek kişi vergi mükelleflerini icra veya toplum yanlısı stratejilerle hedeflediklerinde, kaçınılmaz olarak izah sorunuyla karşılaşılır. Bunun nedeni, söz konusu stratejilerin amacının zorlamak değil ikna etmek olmasıdır. Toplum yanlısı bir stratejinin yanı sıra icra stratejisi de ikna etme kabiliyetine sahiptir. Zira dolaylı denetim etkisinin önemi söz konusudur. İkna edici bir izah, olasılık veya tutarlılık niteliklerine sahiptir ve izleyici değerlerine sadık veya onlarla tutarlıdır. Gelir idarelerinin uygulamalarından ve deneysel literatürden bazı örnekler bu nitelikleri gösterirken bazıları göstermez. İzah stratejileri, yürütme riski, maliyet, vergi mükelleflerinin güvenilirliği, ihtiyari davranışları etkileme kapasitesiyle ilgili endişeler ve açıklanan vergi mükelleflerinin hedeflenen gruptaki vergi mükelleflerinden çok farklı olması durumu olasılık yokluğu gibi riskler taşır. Bununla birlikte, vergi otoriteleri izahı görmezden gelmemelidir. Vergi mükelleflerini vergi uyumuna ikna etmeye yardımcı olmak için proaktif olarak kullanmayı tercih etseler de etmeseler de vergi idaresinin vergi uyumunu artırma çabalarına müdahale edebilecek, örneğin medyada gelişen bir karşı düzenlemeye yönelik olarak savunmak için çabalayan bir stratejiye ihtiyaçları olabilir (Morse, 2013). Bu bakımdan gelir idaresinin mükelleflerden vergi isterken kullanacağı üslubun vergi uyumunu etkileyebileceğini öne sürmek mümkündür. Bu üslup kuşkusuz idarenin eylemleriyle ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi Cagala vd. (2017) idari verimliliğin vergi uyumluluğunu nasıl etkilediğini araştırmıştır. Bu araştırmanın kapsamı, gönüllü uyuma dayanan bir Alman kilise vergisiydi. Bu alan araştırmasında vergi mükellefleri tahsilat maliyetlerinde azalma konusunda bilgilendirilmiştir. Temel vergi ahlakına bağlı olarak vergi uyumu üzerinde olumsuz etkiler bulunmuştur: Yüksek vergi ahlakına sahip mükellefler, maliyetler üçüncü bir tarafa kaydırılırsa buna tepki vermemekte; ancak gerçek bir maliyet düşüşüne tepki olarak vergi ödemelerini artırmaktadır. İkinci bulgu mütakabiliyetin vergi ahlakının bir bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır. Düşük vergi ahlakına sahip mükellefler maliyet düşüşlerine ve maliyet değişimlerinde bedavacılığa tepki vermezler (Cagala vd., 2017). Bu bağlamda vergi ahlakı yüksek olduğu takdirde vergiye uyum artacaktır. Vergi ahlakı ve vergi uyumu arasındaki etkileşim aşağıdaki şekil yardımıyla açıklanabilir:

Şekil 1. Vergi Uyum Davranışı

Kaynak: Song & Yarbrough, 1978.

Vergi yükümlülüklerinin öz değerlendirmesi ve nihai ödeme dahil olmak üzere vergi uyumu üç ana faktör tarafından belirlenir: Yasal çevrenin tümü, vatandaşın vergi ahlakı ve belirli bir zaman ve mekânda faaliyet gösteren diğer durumsal faktörler. Yasal ortamın tümü de (1) devlet yasalarının meşruiyeti, (2) kanunun uygulanma süreci ve (3) vatandaşın yasal yükümlülüğünü anlaması ve kabul etmesi ile yapılandırılacaktır. Gönüllü uyumu kolaylaştırmak veya engellemek için çalışan durumsal faktörler arasında gelir düzeyi, işsizlik oranı, vergi oranları ve vergi idaresi kurumlarının etkinliği sayılabilir. Vatandaşları hükümetle ilişkilerinde vergi mükellefi olarak yöneten davranış normları anlamına gelen vergi etiği, vergiye uyum davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Fransa ve İtalya gibi ülkelerde vergi kaçakçılığının vergi mükelleflerinin hükümetlerine karşı utanmadan oynadıkları favori bir spor olduğu söyleniyor. Bütün bu faktörler bir dereceye kadar birbirleriyle ilişkilidir. Yasal ortam vergi etiğini etkiler ve vergi etiği standartları durumsal faktörlerden etkilenir (Song & Yarbrough, 1978). Tüm bunların neticesinde öz değerlendirme ve nihayetinde vergiye uyum sağlanır.

Vergi uyumunu sosyolojik açıdan da ele almak mümkündür. Dört sosyal norm olduğunu varsayalım: Kişisel, öznel, ihtiyati ve tanımlayıcı. Bu sosyal norm yapılarının dördü de vergi uyum davranışıyla önemli ölçüde ilişkili olsa da, yalnızca öznel normlar ve kişisel normlar vergi mükelleflerinin uyum niyetlerini doğrudan etkiler. Tanımlayıcı ve ihtiyati normlar öznel ve / veya kişisel normlarla ilgilidir. Ancak vergi uyum niyetleri üzerinde doğrudan bir etkisi yoktur. Vergiye yönelik aldatmaların mümkün olduğu bir ortamda, kişisel ve toplumsal normlar gerçekten de vergi uyumunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Vergi beyannameleri ve vergiye uyum kararlarının halkla paylaşılmadığı ortamlarda kişisel normlar diğer tüm sosyal normlardan çok

daha güçlü bir rol oynar. Bununla birlikte, öznel normların vergi uyumu üzerinde hala güçlü ve doğrudan bir etkisi vardır. Dahası, ihtiyati tedbir normları, vergi uyumluluğunu doğrudan etkilemese de, hem kişisel hem de öznel normlar üzerinde güçlü bir etki gösterir. Buna karşılık, tanımlayıcı normlar hem ihtiyati hem de öznel normları şekillendirir (Bobek vd., 2013). Dolayısıyla öznel ve kişisel normlara yönelik vergi politikalarıyla vergide uyumu yakalamak mümkündür.

Vergi politikası ve vergi idaresi ayrılmaz bir şekilde birbiriyle bağlantılıdır. Başarılı bir vergi politikasının tasarlanması için idari kısıtlamaların kaldırılmasına gereken özenin gösterilmesi gerekmektedir (Kumar vd., 2007). Bunun nedeni, vergi idaresinin artan etkinliğinin aslında artan vergiye gönüllü uyuma yansıtılabilmesidir. Cezalandırılmış vergi kaçakçıları ve vergi borcunu tahsil etmek için gecikmiş vergi mükelleflerini takip etmek, etkin bir vergi idaresinin temel hedefleri olamaz. Aksine, gönüllü uyumun teşvik edilmesi gerekir. Böylece marjinal uyumsuzluk tespit edilirse söz konusu kişiler etkili bir şekilde cezalandırılır. Bu nedenle, gönüllü uyumu teşvik etmek için vergi mükellefine hizmet ile vergi yasalarının uygulanması arasında uygun bir denge sağlamak amacıyla vergi idaresini yönetmeye ihtiyaç vardır (Kumar vd., 2007). Söz konusu durum vergiye uyum için hukuki ve adli yollar yerine idari karar mekanizmalarının kullanılması gerekliliğine işaret etmektedir.

Vergiye uyum eylemi ortaya çıkardığı maliyetler açısından da önem arz etmektedir. Zira bu maliyetler bazı ekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Vergi uyum maliyetleri, vergi mükelleflerinin veya bu tür işletmelerin belirli bir yapıya ve vergi düzeyine uygun olarak kendilerine getirilen gereklilikleri yerine getirirken maruz kaldıkları maliyetler olarak tanımlanabilir. Bu özel işlem maliyetleri biçiminin büyük bir ekonomik sorun olarak görülmesinin en az üç nedeni vardır: (1) Vergi uyum maliyetleri, hükümetin mali bütçesini arttırmaksızın özel işletmelerin kaynaklarını azaltır. Bu nedenle, ekonomik bir israftır. (2) Ampirik kanıtlar vergi uyumunun ekonomik maliyetlerinin artan işletme büyüklüğü ile azaldığını ve işletmelerin uluslararası yönelimiyle arttığını göstermektedir. Bu etkiler, küçük ve orta ölçekli işletmelerin rekabet gücünü ve uluslararası pazarlara erişimlerini azaltabilir. (3) Vergi uyum maliyetleri, uyum düzeyiyle bağlantılı görünmektedir. Bu nedenle vergi kaçakçılığına yol açabilirler (Eichfelder & Schorn, 2012). Vergi uyum maliyetlerine olan ilginin artmasının birtakım nedenleri şu şekildedir (Tran-nam vd., 2000):

- Teknolojideki değişiklikler (büyük ölçekli bilgisayar odaklı anketlerin kolaylaştırılması),

- Bazı ülkelerde katma değer vergisi rejimlerinin getirilmesi (yüksek ve görünür uyum maliyetleri ile),
- Küçük işletme sektörünü içeren işletme kültürlerinin büyümesi (uyum maliyetlerinin özellikle külfetli olduğu yerlerde),
- Vergi sistemlerinin artan karmaşıklığı.

Ancak bazı durumlarda bu maliyetleri ölçmek zordur. Örneğin belirli vergi reformlarının uyum maliyetlerini ölçmek aşağıdaki nedenlerden ötürü zorlaşmaktadır (Toder, 2004):

- Bu tahminler, gelir ve dağıtım tahminleri için kullanılan vergi beyannamelerinden elde edilen ayrıntılı ve daha doğru idari verilerin aksine, geçici anket verilerine dayanmalıdır. Dikkatle tasarlanmış anketler, toplam maliyetlerin makul tahminlerini sağlar, ancak tipik olarak vergi kanunlarının, maliyetleri hangi yönleriyle ürettiği konusunda fazla ayrıntı sağlamaz.
- Farklı vergi kanunu özelliklerinin uyum maliyetlerini nasıl etkilediğine ilişkin istatistiksel tahminler, bu özellikler arasında yüksek çoklu doğrusallık ile sınırlıdır.
- Bir vergi hükmünü ilk kez kullanmaya yönelik başlangıç maliyetleri, devam eden maliyetleri büyük ölçüde aşar, ancak kesitlerin anlık görüntüleri bu ayrımı ortaya çıkarmayabilir.
- Bir vergi mükellefinin kullandığı vergi kanunu hükümlerinin gereklerine uyma maliyetleri, vergi mükellefinin maruz kaldığı fiili maliyetlerden önemli ölçüde farklı olabilir. Mükellefler, kullandıkları hükümlere ilişkin talimatları her zaman okumazlar ve tersine, kullanmadıkları hükümleri incelemek için zaman harcaabilirler.

Bireysel gelir vergisine vergi uyumu, büyük ölçüde gelir türüne göre bilgi raporlamasındaki farklılıklardan dolayı gelir türüne göre önemli ölçüde değişmektedir. Çoğu bireysel gelir vergisi sisteminin standart bir özelliği, bir üçüncü tarafın (örneğin, bireyin işvereni) bir bireyin vergilendirilebilir gelirini bilgi raporlaması yoluyla vergi makamına bildirmesidir. Bilgi raporlaması, işverenler, bankalar ve kredi kartı şirketleri gibi üçüncü şahısların, bireylerin maruz kaldıkları gelir, makbuz veya gider gibi bilgileri doğrudan hükümete bildirmeleri ve böylece hükümetin vergi beyannameleri alanını bireyler tarafından bu tür raporlara karşı doğrulamasına izin vermesi için yasal gerekliliktir (Adhikari vd., 2020). Dolayısıyla bu tarz resmi bilgilendirmeler mükelleflerin vergiye uyum göstermesi bakımından anlamlıdır. Bir diğer ifadeyle bilgi raporlaması aslında bir denetim mekanizmasıdır.

Vergi uyum çalışmaları tipik olarak vergi hesaplamalarının vergi mükellefi adına ilgili vergi makamına sunulmak üzere hazırlanmasını ve müteakip sorgular ve belirsizliklerle ilgilenmeyi ve bunları çözmeyi içerir. Söz konusu çalışmalar gerçekleşen ekonomik olayların raporlanmasını içerir ve vergi uygulayıcısı raporlamanın vergi tüzüğüne uygun olmasını sağlamayı amaçlar. Vergi mevzuatı belirsiz olan hukukun gri alanlarını içerebilirken, bazen belirsiz olan mevzuatın uygulandığı durumdur. Örneğin onarımlar sermaye harcamalarından farklı bir muamele görürler ve bu durum vergi mevzuatında açıktır. Ancak uygulamada durum bu kadar açık olmayabilir. Söz gelimi bir binadaki yeni bir baca yeni bir sermaye kalemi mi yoksa onarım mı? Cevap, koşullara ve gerçekte ne yapıldığına dair bir görüşe bağlı olacaktır. Bu nedenle vergi uzmanının bilgilerin nasıl sunulacağı konusunda bir karar vermesi gerekebilir. Dahası, kaçınılmaz olarak, vergi beyannamelerine girilecek rakamların doğası gereği belirsiz olduğu ve sürecin normal ve meşru bir parçası olarak vergi makamlarıyla müzakere edilmesi gereken alanlar olacaktır (Hughes vd., 2017). Böylelikle bilgi raporlamalarının daha net bir şekilde oluşturulması ve bu sayede vergi uyumunun yakalanması mümkün olabilecektir.

Vergiye uyumun birtakım unsurları bulunmaktadır. Söz konusu unsurların şu şekilde ifade edilmesi mümkündür (Uyanık, 2019):

- Vergiye tabi gelirin doğru beyan edilmesi,
- Mahsup edilen gelirin dikkate alınması,
- Vergi beyannamesinin tam zamanında ibraz edilmesi,
- Tahakkuk eden verginin zamanında tahsili,
- Vergi mükellefiyetinin doğru bir biçimde belirlenmesi,
- Devletin doğal ortak olduğunun mükellefçe farkındalığının olması.

Vergi uyumu gelir ve denetim oranlarında artarken yüksek vergi oranlarında azalmaktadır. Uyum, bireyler vergi ödemeleriyle finanse edilen bir kamu malından bazı faydalar algıladıklarında daha fazladır. Ancak ceza oranlarındaki değişikliklerin vergi uyumu davranışı üzerinde çok az etkisi bulunmaktadır (Alm, 1992). Bununla birlikte vergi cezalarının yanında vergi affının getirilmesi durumu biraz daha farklı kılabilir. Deneysel kanıtlar, vergi affının uyum üzerindeki uzun vadeli etkileri hakkındaki endişelerin çoğunun doğru olduğunu göstermektedir. Genel vergi uyumu seviyesi aftan sonra düşer. Vergi uyumundaki düşüş, aftan önce ılımlı düzeyde uyum içinde olan kişilerin davranışlarından kaynaklanmaktadır. Vergiye tamamen uyanlar ya da hiç uymayanlar aftan büyük ölçüde etkilenmezler.

Af beklentisi de vergi uyumunu önemli ölçüde azaltır. Bununla birlikte, vergi uyumu üzerindeki bu olumsuz etkiler, af sonrası daha fazla yaptırım çabasıyla dengelenebilir. Daha da önemlisi, bir af ve yaptırımın birleşimi, uyum sağlamada tek başına bir yaptırımdan daha etkili görünmektedir. Bu nedenle uyum, bir dereceye kadar bireylerin kararlarının birbirine bağlı olduğunu ve bir tür mali değişim olduğunu kabul etmelerine bağlı olabilir. Uyum kararında adalet algılarının çok önemli bir rol oynadığı yer de tam olarak burasıdır (Alm vd., 1990).

Etik açıdan vergi uyumunu geliştirmek için şu unsurlara dikkat edilmesi gereklidir (Alm & Torgier, 2011):

- Etik davranış biçimi olarak vergi uyumluluğunu güçlendirmek ve vergi kaçakçılarını duyurmak için kitle iletişim araçları kullanılmalı.
- Vergilerin ödenmesi ile kamu hizmetlerinin alınması arasındaki bağlantı vurgulanmalı.
- Vergi ödemenin yapılacak doğru şey olduğu fikrini en baştan tanıtmak için belirli grupların (örneğin yeni firmaların veya çalışanların) hedeflenmesi gerekir.
- Vergi ödemenin kabul edilen ve etik davranış biçimi olduğu görülebilmesi için vergi uyumunun teşvik edilmesi açısından diğer kuruluşlar görevlendirilmeli.
- Bireyleri aldatmanın doğru olduğunu düşünmeye yönlendirmekten kaçınılması gerekir.
- Algılanan eşitsizlikleri, insanların kendilerine davranıldığını hissettikleri şekilde ele alınması gerekir.

Etik açıdan vergi uyumunu geliştirmek bir ödüllendirme mekanizmasının oluşturulmasını gerektirir. Ancak ödüllendirmenin şu özelliklere sahip olması gereklidir (Öksüz & Işık, 2022):

- Kişisel ve toplumsal normlarla tutarsız olmayıp takdir mesajı taşımalıdır.
- Adil bir uygulama olarak algılanmalıdır.
- Parasal olmasından ziyade manevi olmalıdır.
- Mükelleflerin ödüle erişiminde eşitlik olmalıdır.
- Ödüllendirme bir gelir kaynağı olmamalıdır.
- Ödülün vergi uyumunda içsel motivasyonu arttırması gerekir.

Bu şekilde yapılacak bir ödüllendirme ile cezalardan ziyade mükellefte bir iç disiplin oluşturularak vergi uyumunun yakalanması mümkün olabilir.

Tüm bu değerlendirmeler neticesinde şu sonuçlara ulaşılabilir: Mali aldanma yüksek yoğunlukta olduğunda vergiye uyum sağlanabilir. Böyle bir durumda vergiden kaçınma gerçekleşmez. Ancak mali aldanma düşük yoğunlukta olduğunda vergiden kaçınma ve vergi uyumsuzluğu ortaya çıkar. Kamu harcamalarına ilişkin algının yüksekliği ya da düşüklüğü bu mekanizmayı etkiler. Ancak söz konusu mekanizmada temel bir kavram daha önem taşımaktadır. O da vergi bilincidir.

Vergi bilinci olumlu ya da olumsuz tüm algı ve olgular konusunda enformasyon sahibi olunmasını ifade eder (Teyyare & Kumbaşlı, 2016). Vergi bilinci kamusal hizmetlerin finansmanı amacıyla toplanan vergilerin önemini algılamış bireylerin vergiye yönelik mükellefiyetlerini yerine getirme istekliliklerini gösterir. Mükelleflerin vergi bilinci yüksek olduğu takdirde ödenen vergilerin devlet tarafından nereye harcandığı bilinir ve bu sayede vergi ödevi olması gerektiği gibi ifa edilir. Bu şekilde vergiye karşı mükellefin olumsuz bir tutum takınmasının önüne geçilmiş olunur. Dolayısıyla vergi bilincinin istenen düzeyde olması, vergiye ilişkin yükümlülüklerin mükellefler tarafından olması gerektiği gibi yerine getirilmesini sağlar (Özgün & Yüksel, 2018). Bir diğer ifadeyle vergi bilinci yüksek olan mükellef mali aldanma yaşamaz. Mali aldanma yaşamayan mükellef vergiden kaçınıp kaçınmayacağına söz konusu verginin hukuka ve hakkaniyete uygun olup olmamasına göre karar verir. Eğer getirilen vergi hukuka ve hakkaniyete uygunsa bu mükellef vergiye uyum gösterir. Aksi takdirde yasal yollara başvurmak kaydıyla ya mahkemeye başvuruda bulunur ya da bu vergiyi ödemeyecek şekilde yasal kapsamda ticari işlemlerde bulunur. Bir diğer ifadeyle vergi uyumsuzluğu ortaya çıkar. Dolayısıyla vergi bilinci kamu harcamaları algısında aslında bir başlangıç noktasıdır. Burada şu hususu da izah etmek gerekir: Mükellef vergiyi hukuka ve hakkaniyete uygun bulursa vergi kaçırılmaz. Zira mükellefin vergi bilincinin yüksek olduğu bir durum varsayılmaktadır.

Kamu Harcama Algısını Etkileyen Faktörler ve Literatür İncelemesi

3.1. Kamu Harcama Algısını Etkileyen Faktörler

Devlet temel olarak toplumun ihtiyaçlarını karşılamak üzere harcama yapmaktadır. Harcamalar günümüzde sadece toplumun temel ihtiyaçlarını yerine getirmek amacıyla değil bunun yanında ekonomik, sosyal, siyasi vb. gibi birçok nedenle de yapılmaktadır. Devletin ekonomik varlığı sorgulandığında teknik olarak serbest piyasayı düzenlemek amacıyla faaliyette bulunmakta ya da doğrudan kamusal malları üreterek faaliyette bulunmaktadır. Bu faaliyetleri ise temel olarak vergiler, kamu harcamaları, kamu bütçesi ve kamu borçlanması aracılığıyla gerçekleştirir. Vergiler ve diğer kamu gelirleri devletin temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere elde ettiği gelirlerdir. Kamu gelirleri devletin egemenlik hakkını kullanarak ya da kullanmadan elde ettiği gelirler olmak üzere ayrılmaktadır. Bunun yanında kamu gelirlerinin temel amacı kamu harcamalarını finanse etmektir. Ayrıca devletler bu amaçla birlikte farklı iktisadi hedeflere ulaşmak ve gelir veya servet dağılımında adaleti sağlama amaçlarıyla da gelir elde ederler. Günümüzde kamu gelirlerinin neredeyse %90'ı vergilerden oluşmaktadır. Bu yüzden devletler kamu gelirlerini vergileri baz alarak politika oluştururlar. Devlet açısından vergilerin alınma gerekçeleri ise vergi kavramının bugüne kadar olan serüveninde her zaman gündemde olagelmiştir. Gerçekten devletler neden vergi almalıdırlar? Bu soru bireyler açısından düşünüldüğünde temel olarak alınan kamu hizmetleri bu sorunun cevabını vermektedir. Kamu hizmetleri yeterli ölçüde tasarlandığında bireyler açısından bu soru cevaplanmış olmaktadır. Fakat uygulamada ve teoride durum böyle değildir.

Teorik literatür incelendiğinde devletin vergi almasını meşru kılan temel esaslar; vergiyi mübadele esasına göre değerlendiren yaklaşım ve vergiyi devletin egemenlik hakkının sonucu olarak gören yaklaşımdır (Edizdoğan vd., 2019). Mübadele yaklaşımında vergi kamu hizmetlerinin bir karşılığı olarak sayılmıştır. Esasen buradaki yaklaşım iktisadi rasyonelite ve bireyi dikkate alan organik devlet teorisi çerçevesinde ele alınmıştır. İkincisi yaklaşım ise devletin vergileri karşılıksız olarak sadece egemenlik gücüne dayandıran bir bakış açısına sahiptir. Devleti bireyden ayrı olarak ele alan bu yaklaşım toplumu yöneten üst bir organizasyondur. Bireyler bu yaklaşıma göre kendilerine yönelik özel bir kamu hizmeti ya da fayda bekleyemezler. Diğer taraftan toplum ve devlet açısından vergiler ile diğer kamu gelirlerinin belirli ölçülere göre uygulanması ve tahsil edilmesi gerekmektedir. Bunun için temel ölçütler vergileme ilkeleridir. Vergileme ilkeleri Klasik iktisadi görüş ve Keynesyen görüş çerçevesinde farklı şekillerde değerlendirilmektedirler. Klasik iktisatçılar devletin ekonomik faaliyetlerini minimum düzeyde tutulması gerektiğini savundukları için kamu harcamaları ve vergilerde aynı şekilde olmalıdır. Yani devlet sadece adalet, güvenlik vb. gibi ihtiyaçlar için harcama yapacağından vergiler de minimum düzeyde olmalıdır. Adam Smith'in ortaya koymuş olduğu vergileme ilkeleri de vergilerin hem ekonomik hayatı en az düzeyde etkilemesi gerektiği anlayışı ve minimum düzeyde olması gerektiği anlayışına göre şekillendirilmiştir. Adam Smith'in vergileme ilkeleri; adalet, belirlilik, uygunluk ve iktisadilik ilkeleridir (Edizdoğan vd., 2019). Vergilemenin en önemli ilkesi olan adalet ilkesi, herkesten ödeme gücüne göre vergi alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Ya da kamu hizmetlerinin finansmanına bireylerin gelirlerine göre katılmaları beklenilmektedir. Fakat buradaki adalet herkesten eşit olarak vergi alınması gerektiği belirten mutlak adaletten ziyade bireylerin şahsi durumlarını dikkate alan nispi (şahsi) adalet ilkesidir. Belirlilik ve uygunluk ilkeleri vergilerin uygun şartlarda ve vergi ile ilgili durumların net olması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü Klasik iktisat görüşüne göre en az ve etkin düzeyde vergi alınabilmesi için vergilerin bu ilkeler doğrultusunda salınması gerekmektedir. İktisadilik ilkesi ise vergilerin maliyetleri ve iktisadi davranışları etkilemesi ile ilgilidir. Birincisi vergilerin devlete ve bireylere olan maliyetleri makul düzeyde değildir. İkincisi ise tarafsız vergi anlayışı çerçevesinde vergiler iktisadi aktörlerin davranışlarını en az düzeyde etkilemelidir.

Keynesyen görüş vergileri salt bir kamu geliri olarak görmemektedir. Vergileri iktisadi, sosyal ve mali hayatı etkileyen temel bir politika aracı olarak görmektedirler. Adolph Wagner benzer şekilde vergileme ilkelerini mali ilkeler, iktisadi ilkeler, ahlaki ilkeler ve teknik-idari ilkeler olarak sınıflandırmıştır (Edizdoğan vd., 2019). Mali ilkeler devlet açısından vergilerin kamu

harcamalarını büyük oranda finanse etmesini ve iktisadi dalgalanmalara duyarlı olmasını ifade etmektedir (Edizdoğan vd., 2019; Pehlivan, 2020). Esasen devletin burada kamu harcamaları ve vergiler açısından bir denge oluşturması gerekmektedir. Çünkü söz konusu ilkeler sayesinde bir taraftan etkin ve verimli bir şekilde vergi toplamalı diğer taraftan toplumun temel ihtiyaçlarını kamu harcamaları aracılığıyla etkin bir şekilde sürdürmelidir.

Literatürde bireylerin kamu harcama algısını etkileyen faktörler genel olarak şu şekilde belirtilmiştir: Şeffaflık (mali saydamlık) ve katılım, hesap verebilirlik (hesap verme sorumluluğu), mali yanılama (mali illüzyon veya mali aldanma), kamu harcamalarının finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgidir.

3.1.1. Şeffaflık (Mali Saydamlık) ve Katılım

Mali saydamlık, hükümet fonksiyonlarının ve mali nitelikli hedeflerinin, kamu kurum ve kuruluşlarına ilişkin hesapların, hedeflere ulaşmak için oluşturulan maliye politikası uygulamaları ve sonuçlarının güvenilir, tutarlı, düzenli ve erişilebilir nitelikte kamuya açık hale getirilmesi süreçlerini içermektedir (Atıyas & Sayın, 2000; Cansız, 2000). Kopits & Craig (1998) mali saydamlığı, kamu kesimince yürütülen işlemlerin, kamu sektörü hesaplarının ve geleceğe yönelik öngörülerin kapsamlı bir şekilde, objektif, doğru, güvenilir ve uluslararası kıyaslanabilir nitelikte kamuoyuna şeffaf nitelikte açıklanması olarak tanımlamışlardır. Mali saydamlık genel olarak, hükümetin kamu kaynaklarını kullanma konusundaki tercihlerinin, stratejilerinin, politikalarının ve uygulama sonrası ortaya çıkan sonuçlarının; bireyler, firmalar ve özellikle finansal piyasalar tarafından belirli seviyelerde de olsa rahatlıkla izlenebilmesi anlamına gelmektedir. Böylece gerek yerli gerekse yabancı kişi ve kuruluşlar, o ülkede yapacakları ekonomik faaliyetlerle ilgili kararlar alırken, kamu kesiminin uyguladığı politikalar hakkında doğru ve kesin bilgilere sahip olarak daha sağlıklı kararlar alabilirler.

IMF (Uluslararası Para Fonu) tarafından yayımlanan *Mali Saydamlık İyi Uygulamalar Tüzüğü*” mali saydamlığın etkin bir şekilde kamu kesiminde uygulanması için dört ilke belirlemiştir. Bu ilkeler (IMF, 2022); “Bütçe sürecinin şeffaf (açık) olması, rollerin ve sorumlulukların belirlenmesi, dirüstlüğün güvencesi ve bilginin kamuya açık olması” şeklinde ifade edilmiştir. Rollerin ve sorumlulukların açıklığı kamu kesimi içinde yer alan organların (yasama, yürütme ve yargı) mali yetkilerin kullanımına ilişkin yetkilerinin net olarak tanımlanmasını içerir. Kamu mali yönetiminde yasal düzenlemelerin açık ve net olarak hazırlanması, kurumsal ve düzenleyici bir çerçevenin oluşturulması gereklidir. Kamuoyunun bilgiye kolay erişimi ise etkin bir mali

saydamlığın işlemesi ve bütçe hakkının kullanımı için gerekli olan bir ilkedir. Bütçe süreçlerinin kamuoyu tarafından izlenebilmesi yasama organında bütçenin yasalaşması sürecinde avantaj sağlayacaktır. Açık bütçe hazırlama ilkesi önceden belirlenmiş ve kamuoyu tarafından bilinip takip edilen bir takvime bağlı kalınarak bütçe takviminin uygulanmasını zorunlu kılar. Mali ve makroekonomik tahminlerdeki bağımsızlık ve bütçe öngörülerinin gerçekçi oluşturulması kuralı, kamu kesimi mali uygulamalarının yürütme organlarından bağımsız bir denetim organınca denetlenmesini gerekli kılan bir ilkedir (Yılmaz ve Tosun, 2010).

Günümüzde mali saydamlığın unsurlarından biri olan bütçe saydamlığı hükümetlerin bütçe uygulamalarına ilişkin süreçlerde mali nitelikteki bilgileri zamanında, eksiksiz, uluslararası standartlara uygun şekilde hazırlayarak sistematik şekilde kamuoyuna açıklamasını içermektedir (Bilge & Küçükaycan, 2013). Bütçe saydamlığı ile hesap verilebilir ve katılımcı bir bütçeleme sürecinin oluşturulması hedeflenmektedir (Kayalıdere & Özcan, 2014).

Kamu harcamaları içinde önemli bir yer tutan kamu alımları sürecinde kamu ihale işlemlerinin şeffaf, katılımcıların eşit muamele gördüğü ve rekabet ortamında yürütülmesi kamu kaynaklarının ekonomik, verimli ve etkili kullanımı açısından önemlidir. Bu çerçevede OECD "*Kamu İhalelerinde Dürüstlüğün Artırılması İlkeleri*" çerçevesinde kamu ihale süreçlerine ilişkin temel bazı prensipler belirlemiştir. Bu prensipler (OECD, 2023): **Şeffaflık (Transparency)**; OECD kamu alımlarına ilişkin süreçlerde şeffaflık ilkesinin gereği olarak ülkelere şu önerilerde bulunmaktadır: Satın almanın tüm aşamalarında kamu ihale sisteminin yeterli derecede şeffaf olması, kamu ihale döngüsünün her aşamasında yeterli ve zamanında bir şeffaflık derecesi sağlayarak potansiyel tedarikçiler için adil bir muamelenin teşvik edilmesi. **İyi Yönetim (Good Management)**; İhalelerde kamu kaynaklarının amacına uygun olarak kullanılmasını ve ihale görevlilerinin bilgi, beceri ve dürüstlük açısından yüksek mesleki standartlara sahip olması gereklidir. **Görevi kötüye kullanmanın önlenmesi, uyumluluk ve izleme (Prevention of misconduct, compliance and monitoring)**; Kamu alımlarında dürüstlüğe yönelik riskleri önlemek için mekanizmalar oluşturmak, sözleşme yönetiminde yüksek dürüstlük standartlarını korumak için devlet ve özel sektör arasındaki yakın iş birliğini teşvik etmek ve kamu alımlarını izlemek, suistimalleri tespit etmek ve yaptırımlar uygulamak için özel mekanizmaların oluşturulması gerekir. **Hesap verebilirlik ve kontrol (Accountability and control)**; Etkili kontrol mekanizmalarıyla birlikte net bir sorumluluk zinciri oluşturulması, potansiyel tedarikçilerden gelen şikayetlerin adil ve zamanında

değerlendirilmesi, kamu alımlarını incelemeleri için sivil toplum kuruluşları, medya ve kamuoyunun güçlendirilmesi gerekir.

Bütçe uygulamalarında şeffaflığın sağlanması, farklı toplum kesimlerinin tercihlerinin bütçe yapma/uygulama süreçlerine etkin bir şekilde dahil edilmesi ve kamu harcamalarının planlanma sürecinde hedeflerinin belirlenmesi amacıyla uygulanan temel ilkelerden biri de katılımcılıktır (CPDI, 2013). Katılımcı bütçeleme yaklaşımı, bireylerin ve sivil toplum örgütlerinin bütçe kaynaklarının planlanması ve kullanılması sürecinde katılma hakkına sahip olmalarını sağlayarak kamu kaynaklarının kullanımında etkinliği artırmaktadır (Sakıncı & Aybarç Bursalıoğlu, 2014). Bütçeleme sürecinde katılımcılık ile demokratik uygulamaların gelişmesi, vatandaşlar ve hükümet arasındaki güveninin artırılması, yoksulluk, yolsuzluk ve sosyal dışlanılmışlığı azaltmak ve bütçe uygulamalarında kaynak dağılımında (tahsis) etkinliği sağlamak hedeflenmektedir (CPDI, 2013).

3.1.2. Hesap Verebilirlik (Hesap Verme Sorumluluğu)

UNDP (2008), hesap verebilirlik kavramını “işin kararlaştırılan kural ve standartlara uygun olarak yürütüldüğünü gösterme ve zorunlu roller ve/veya planlar karşısında performans sonuçlarını adil ve doğru bir şekilde raporlama yükümlülüğü” olarak tanımlamaktadır. Hüpkes ve ark. (2005) farklı hesap verebilirlik mekanizmaları arasında ayrımlar geliştirerek farklı tanımlamalara yer vermişlerdir. Bunlar (Hüpkes ve ark, 2005: 19-20): (1) Önceden (Ex ante) hesap verebilirlik, harekete geçilmeden önce raporlama anlamına gelir; örneğin, denetleyici ve düzenleyici politikalar hakkında paydaşlarla yapılan görüşmeler bu niteliktedir. Sonradan (Ex post) hesap verebilirlik, yıllık raporların parlamentoya sunulması gibi, işlem yapıldıktan sonraki raporlamayı ifade eder. (2) Cevaplama veya açıklama görevi, gerekçelerin verilmesini ve yapılan eylemlerin açıklanmasını gerektiren açıklayıcı hesap verebilirlik kavramında ele alınır. (3) Politika veya düzenleyici kural oluşturmadaki kusurları gidermek için adımlar atarak şikayetleri giderme yükümlülüğü, düzeltici hesap verebilirlik olarak adlandırılabilir. (4) Usule ilişkin hesap verebilirlik, hesap verenin işlem yaparken uyması gereken sürece dayatılan gereklilikleri, örneğin yasal süreç kurallarını ifade eder. (5) Maddi (veya işlevsel) hesap verebilirlik, düzenleyici ve denetleyici eylemlerin izlenecek hedefler açısından gerekçelendirilebilir olmasını sağlamaya çalışır. (6) Kişisel hesap verebilirlik, bireylere devredilen sorumlulukların yerine getirilmesini ifade eder. (7) Mali hesap verebilirlik, mali tabloların uygun şekilde sunulmasını ifade eder. (8) Performans hesap verebilirliği, (ölçülebilir) hedeflerin ve kriterlerin karşılanma derecesini ifade eder.

Kamu mali yönetiminde mali saydamlık ve hesap verebilirlik karşılıklı etkileşim içinde olan birbirinin tamamlayıcısı konumunda iki temel ilkedir. Etkili ve iyi işleyen hesap verme süreçleri mali saydamlığın oluşmasına katkı sunduğu gibi mali politikadaki saydamlık da hesap verme süreçlerinin etkili bir şekilde çalışmasına katkı sunacaktır (Acar, 2007). Hesap verebilirlik ilkesi mali nitelikteki eylem ve işlemlerde sorumlulukların tanımlanmasını, ortaya çıkan sonuçların raporlanmasını, kamusal işlemlerle ilgili bilgilendirme süreçlerinin etkin bir şekilde oluşturulmasını gerektirir (Yüksel, 2005). Hesap verme yükümlülüğünün başarılı şekilde gerçekleşebilmesi için açıklanan bilgilerin ölçülebilir nitelikte olması, güvenilir ve periyodik olarak sunulması, tarafsız nitelikte aktarılması ve mukayese yapılabilir nitelikte sunulması önemlidir (Aktan vd., 2012).

3.1.3. Mali Yanılsama (İllüzyon, Aldanma)

Mali yanılsama; vergi ve benzeri kamu gelirlerinin belirlenme sürecinin şeffaf olmaması nedeniyle kamu finansman bedelini oluşturan vergi fiyatının eksik tahmin edilmesinin, kamusal mal ve hizmetlerde talep artışına sebep olarak, kamu harcamalarını ve vergisel yükümlülükleri artırması olarak tanımlanabilir (Biçer & Tuncer, 2022). Mali yanılsama hipotezi, mükelleflerin (vergi ödeyicileri) kamu kesimi büyüklüğünü ödedikleri vergilere göre değerlendirdikleri fikrine dayanmaktadır. Bu hipoteze göre, vergi mükellefleri vergileri yeterince algılayamamakta ve bunun sonucunda kamu harcamalarının fiyatlarını daha düşük görerek kamu hizmetlerine taleplerini artırarak kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır (Kirmanoğlu, 2007). İlk olarak Puviani (1903) ortaya atılan bir kavram olan mali yanılsama, mali parametrelerin sistematik olarak önyargılı bir şekilde algılanmasını ifade eder. Bu nedenle, bütçenin hem gelir hem de gider tarafındaki yanıltıcı etkileri, kamu harcama kararlarını etkileyebilmektedir (Heyndels & Smolders, 1994).

Mali yanılsama, talep yönlü hatalar ve arz yönlü suistimal edici davranışlar nedeniyle kamu harcamalarının büyüklüğü ve maliyetine ilişkin önyargılı algıları ifade eder. Aslında, seçmenler/vatandaşlar ve politikacılar/bürokratlar arasındaki bilgi asimetrisinin önemli bir gelişme alanı oluşturduğu daha genel bir vergi seçimi çerçevesinin bir parçasıdır (Heyndels & Smolders, 1994). Mali yanılsamanın kaynakları olarak; (1) Vergi sisteminin karmaşıklığı, (2) Vergilerin artan oranlılığı, (3) Vergilerdeki otomatik artışlar, (4) Vergileme yerine kamu borçlanması ve para basımının tercih edilmesi gösterilmektedir (Kirmanoğlu, 2007). Kamu tercihi teorisi açısından, kamu kesiminin başarısızlığını oluşturan gerekçelerden biri olan mali yanılsama olgusu, seçmenlerin/mükelleflerin mali anlamda eksik bilgiye sahip

olmasından, seçmenler/politikacılar arasındaki asimetrik enformasyondan, mal ve hizmetlerin fiyatları içerisinde entegre edilen gizli nitelikteki dolaylı vergilerden ve kamu harcamalarının açık finansman (kamu borçlanması) ile finanse edilmesinden kaynaklanmakta ve günümüzde kamu harcamalarındaki artışı açıklamaktadır. Seçmenlerce kamu hizmetlerinin bedeli olan vergilerin düşük tahmin edilmesi, kamu harcamalarından sağlanan faydanın daha yüksek düzeyde değerlendirilmesinin neden olacağı mali yanılmanın ortaya çıkaracağı olumsuzluklardan biri de ekonomi içinde kamu sektörü payının artması sonucu kamu sektörünün daha hantal ve etkinsiz bir niteliğe dönüşmesi olacaktır (Biçer & Tuncer, 2022).

3.1.4. Kamu Harcamalarının Finansmanı

Bütçe açıklarının ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek amacıyla kamu harcamalarını azaltma, kamu gelirlerini artırma, para basma ve borçlanma gibi yöntemler kullanılmaktadır. Kısa dönemde kamu harcamalarını azaltmak ya da kamu gelirlerini artırmak politik açıdan siyasi iktidarlarca tercih edilmeyeceğinden dolayı para basma ve borçlanma yoluna gidilmektedir. Senyoraç yöntemiyle bütçe açıklarının finansmanı parasal genişleme etkisiyle enflasyona sebep olmakta, artan kamu borçlanması ise ekonomide yapısal sorunlara neden olmaktadır. Yapısal bir soruna dönüşen borçlanma; hazinenin kredibilitesini düşürmekte, borçlanma maliyetlerini artırmakta ve faiz oranlarını yükseltmektedir. Borçlanma maliyetleri ve faiz oranlarındaki artışlar da bütçe açıklarının bir kısır döngü içinde artışına neden olmaktadır. Ayrıca Hazine'nin borçlanma sonucu artan faiz ödemeleri de parasal genişleme etkisi ile enflasyonu daha da yükseltmektedir. Bu açıdan bütçe açıklarının azaltılması amacıyla kamu harcamalarını azaltmak ve kamu gelirlerinde artış sağlamak düşüncesi en etkin yol olarak kabul edilmektedir (Yıldız & Demirkılıç, 2022).

Kamu harcamaları ve vergi gelirleri ilişkisini inceleyen temel dört farklı yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlar; "*Vergi-harcama, Harcama-vergi, Mali senkronizasyon (uyumluluk) ve Kurumsal farklılık*"tır. Vergi-harcama yaklaşımı, kamu harcama düzeyinin belirleyicisi olarak vergileri kabul etmektedir. Harcama-vergi yaklaşımı hükümetler tarafından öncelikle kamu harcamalarının yapıldığını sonrasında ise gerçekleşen kamu harcama düzeyine göre kamu geliri/vergi politikalarının belirlendiğini ifade eder. Mali uyumluluk yaklaşımı kamu gelirleri/vergi ile kamu harcamalarının eş anlı belirlendiğini, kurumsal farklılık yaklaşımı ise kamu gelirleri/vergi ile kamu harcamalarının birbirinden bağımsız olarak belirlendiğini fikrini savunmaktadır (Yılancı vd., 2020).

3.1.5. Mali Bağlantı

Mali bağlantı (fiscal connection), vergileme literatüründe kamu harcamalarının ve vergilerin gerekliliğine inanan bireylerin kamusal harcamalara ilişkin yaptıkları değerlendirmelerde (yerindelik, israf, savurganlık ve yolsuzluğun olmaması vb.) yüksek düzeyde özen gösterildiğini gördüklerinde vergi uyumlarının artacağını açıklayan bir kavramdır (Sivrekli & Ertuğrul, 2016). Fayda temelli vergilendirme yaklaşımı, vergi yükümlülüklerini bir bireyin devletin faaliyetlerinden ne kadar fayda sağladığına dayandırma fikrine dayandırılan, vergi teorisinde vergilerin “devletin sağladığı fayda karşılığında alınan bir bedel” olduğunu kabul eden bir yaklaşımdır. Vergi adaletinin sağlanmasına yönelik kamu hizmetlerinden elde edilen yarar ile ödenen vergiler arasında ilişki kurulması ve bir kesimin yararlandığı hizmetin bedeline bir başka kesimin katlanmaması yani mali sömürü yaratılmaması gerekir. Vergileri kamu hizmetlerinin bedeli karşılığı kabul etmek için kamu hizmetinden elde edilen fayda ile ödenen vergi bedeli arasında ekonomik bir eşdeğerlilik ilişkisi kurmak gerekir. Vergi uygulamalarında genellikle bu eşdeğerlilik ilişkisi gerçekleşmemekte, kişiler kamu hizmetlerinden ödedikleri vergilerle orantılı değil, eşit ölçüde faydalanmaktadırlar. Bazen kamu hizmetlerinden yararlananlar çok az vergi ödeyenler veya hiç vergi ödemeyenler de olabilmektedir. Ayrıca, birey ve devlet arasında vergi ödeme ve kamu hizmeti sunma ilişkisine yönelik bir sözleşme veya hukuki bağlayıcılığı olan bir düzenleme de bulunmamaktadır (Şentürk, 2017).

Vergilemede fayda yaklaşımının toplumda mali bağlantı bilincinin yükselmesine katkı sağlayarak, ödediği vergilerin kendine belirli oranda kamu hizmeti olarak dönebileceğine ilişkin beklentiye sahip bireylerde vergiye karşı gönüllü uyum düzeylerinde artış sağlayacağı beklenmektedir. Bu açıdan ödenen vergi ile sağlanan fayda arasında kurulacak ilişki (mali bağlantı) vergilerin bir mal veya hizmetin fiyatı gibi algılanarak mükelleflerce rahatsızlık duyulmadan ödenmesine olanak sağlayacaktır. Ayrıca mükelleflerin gönüllü uyum sonucu vergisel ödevlerini kurallara uygun şekilde yerine getirmeleri vergi toplama sürecinde devletin katlandığı operasyonel maliyetleri azaltarak, gelecekte vergi mükellefleri üzerindeki vergi yüklerinin azalmasına katkı sağlayacaktır (Demir, 2016).

3.1.6. Asimetrik Bilgi

Asimetrik bilgi, bir ekonomik işlemin tarafları arasında bilginin farklı düzeylerde dağıldığını tanımlamaktadır. Asimetrik bilginin var olduğu koşullara; bir firma yeni bir çalışmanı işe aldığı anda, o çalışanın kendi yeteneği

hakkında firmadan çok daha fazla fikre sahip olması, bir şirketin yöneticisi işinin ne kadar iyi gittiği konusunda hissedarlardan daha iyi bilgiye sahip olması örnek olarak verilebilir (Tumay, 2009). Literatürde asimetrik bilgiyi ilk kullanan iktisatçı “*The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism*” isimli çalışmasıyla George A. Akerlof (1970)’tur. Kullanılmış arabaların potansiyel alıcıları, kullanılmış arabanın kalitesini doğru bir şekilde değerlendiremezler, belirli bir araba iyi bir araba mı yoksa onları sürekli olarak üzecek bir limon mu? Buna karşılık, kullanılmış araba sahibinin arabanın limon mu yoksa iyi mi olduğunu bilme olasılığı daha yüksektir. Akerlof’un (1970) yaptığı çalışmada limon piyasası kavramını kullanmasının nedeni ABD’de kalitesi düşük araçların limon araç olarak adlandırılmasıdır. İkinci el araç piyasasında satıcıların alıcılara göre daha fazla bilgiye sahip olmaları ters seçim problemi yaratarak alıcıların zararlı piyasadan ayrılmasına sebep olacaktır. Alıcılar bir aracın satın alınmasına yönelik satın alma kararı verirken fiyatına bakacaklar, satıcılar da bu durumu öngördüklerinden kalitesiz yani limon arabaları kaliteli yani cevher arabalarla aynı fiyattan satışını gerçekleştirerek ters seçim sonucu limon arabaların satın alınmasını gerçekleştireceklerdir (Akerlof, 1970).

Literatürde Akerlof (1970) çalışmasındaki sonuçlara farklı incelemelerle destek vererek asimetrik bilgi sorununun incelendiği diğer çalışmalar ise; Hayek (1945), piyasada tam bilgi varsayımının geçerli olmadığını, bilginin piyasa aktörleri arasında dağılımının eşit olmadığını ve taraflardan hiçbirinin uygulanan bütün politikalar sonucunda ulaşamayacakları bilginin varlığını ortaya koymuştur. Hayek (1945) bilginin piyasa aktörleri arasındaki dağılımının dengesiz olduğunu vurgulamıştır. Arrow (1963), Kişiler arasındaki bilgi dağılımının eşit olmadığını ve bazı bilgilerin anlaşılmasının zor olduğunu ifade etmiştir. Arrow (1963) sağlık sektörü örneğini vererek bir hastanın doktordan alacağı hizmet kalitesini değerlendirmede eksik bilgi sorunundan dolayı yetersiz kalacağını belirtmiştir. Spence (1973), emek piyasasında eksik bilgi sorunundan dolayı işverenlerin kaliteli ürünü (nitelikli işgücü) bulmada zorluk yaşayacaklarını, kalitesiz ürün (niteliksiz işgücü) seçimi sonucunda nitelikli işgücünün piyasadan dışlanması yani ters seçim sorunu ortaya çıkacağını tespit etmiştir. Stiglitz (1975), asimetrik bilginin olduğu piyasalarda bireylerin kalite bilgisini doğru belirlenmesi için ayırt etme (screening) modelini geliştirmiştir. Bankaların geri ödemeyi garanti altına alabilmek için yüksek faiz oranı ölçütünü kullanmaları durumunda bunu ödemeye razı olanlar geri ödeyemeyecek düzeydeki kalitesiz müşteriler olacaktır. Kredi kullandırma politikalarının belirlenmesinde kaliteli ve kalitesiz müşterileri ayırt etmede aynı faiz oranının kullanılması etkin bir ölçüt olmayacaktır.

3.2. Literatür İncelemesi

Günümüz demokrasilerinde halkın temsilcilerinin oluşturduğu parlamentoların en önemli görevlerinden biri kamu harcamalarının miktarını ve dağılımını belirlemektir. Parlamentoların verdiği yetki çerçevesinde hükümetler, ülkede üretim, istihdam, gelir eşitsizliği, bölgesel eşitsizlikler ve fırsat eşitsizlikleri gibi sosyal ve ekonomik etkisi olan alanlara yönelik kamu harcama politikalarını uygulamaktadırlar. Katılımcı demokraside bireylerin, kamu harcamalarına ilişkin süreçler hakkında bilgi sahibi olma, bu süreçleri şeffaf olarak izleme ve bu süreçlere katılımı önemlidir. Kamu harcamalarının bireyler ve sivil toplum örgütleri tarafından bilinir ve izlenebilir nitelikte yönetilmesi sadece şeffaflık ve katılımçılık açısından değil, hükümetler tarafından uygulanan politikaların etkinliğinin çok yönlü olarak kamusal alanda tartışılabilir olması açısından da önem ifade etmektedir. Kamu harcamaları ile ilgili olarak bireylerin ve sivil toplum örgütlerinin bilgi ve ilgi düzeylerinin artması, bunlar karşısında teknik bilginin iktidarının zayıflaması demokratikleşme süreçleri açısından katkı sağlayacaktır. Toplumda kamu harcamaları algısının gelişmesi, kamu harcamalarının izlenmesi, sürecin şeffaflaşması, bireylerin ve sivil toplum örgütlerinin katılımı, teknik bilginin iktidarının zayıflamasına neden olarak kamu bütçesi süreçlerini olumlu etkiler (Yentürk, 2011).

Literatürde kamu harcama algısı ve bütçe algısına ilişkin yapılmış olan ampirik nitelikteki çalışmalar kısıtlı iken, özellikle kamu gelirleri içinde en önemli paya sahip olan vergi algısına ilişkin ampirik nitelikteki çalışmalar oldukça fazladır. Vergi algısına ilişkin yapılmış olan çalışmaların bazılarında vergilerle kamu harcamaları arasında mali bağlantı ilişkisi üzerinden kurulan bağlantı ile kamu harcama algısının ölçülmesine yönelik sorular yer almaktadır. Vergileme literatüründe mali bağlantı ilişkisi kamu harcamalarının zorunluluğunu kabul eden bireylerin vergilemeyi de kabul etmelerini zorunlu kılmaktadır (Siverekli & Ertuğrul, 2016). Vergi mükellefleri açısından kamu harcamalarının uygun alanlara yönelik, israf ve savurganlık olmaksızın ve yolsuzluk etkisinden uzak nitelikte yapılması vergi uyumunu da kolaylaştırıcı bir faktördür (Demir, 2009).

3.2.1. Vergi Algısına İlişkin Literatür İncelemesi

Vergi algısına yönelik yapılmış olan ampirik çalışmalarda kamu harcamaları algısına ilişkin yöneltilen sorular; *“kamu harcamalarında israf ve savurganlığın varlığı”*, *“devlet tarafından toplanan vergilerin etkin kullanımı”*, *“kamu hizmetlerinden yeterince yararlanma düzeyi”*, *“kamu harcamalarının sınırlandırılması ve tasarrufa gidilmesi”*, *“ödenen vergiler ile sunulan kamu*

hizmeti arasında kurulan ilişki” ve *“mükelleflerin ödedikleri vergilerin harcandığı alanlara ilişkin bilgi sahibi olma isteği”* gibi sorulardır. Bu çalışmalardan Çiçek (2006), İstanbul ilinde 502, Karakaş ve Çiçek (2009), Gaziantep ilinde 470, Çiçek vd. (2008) Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerde 1361 vergi mükellefine, Uyanık (2019) Türkiye genelinde 117 vergi mükellefine yönelik yaptıkları anket çalışmasında *“Ödediğiniz vergi ile devletten sağladığınız hizmet arasında doğru orantılı bir bağ kuruyor musunuz?”* sorusunu yöneltmişler ve katılımcıların büyük çoğunluğundan hayır cevabını almışlardır. Demir (1999), Afyonkarahisar ilinde, Çiçek (2006), İstanbul ilinde, Demir (2009), Ege Bölgesinde il merkezlerinde, Sivrekli ve Ertuğrul (2016) Şanlıurfa’da, Çiçek ve Uygun (2019), TR 61 bölgesinde, İzgi Şahbaz ve Saruç (2012) Sakarya ilinde, Sara (2012) Ankara, Afyonkarahisar ve Uşak illerinde, Çiçek vd. (2008) Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerde 1361 vergi mükellefine uyguladıkları anket çalışmalarında *“Ülkemizde kamu harcamalarında savurganlık yapılmaktadır”* ifadesine katılım oranı oldukça yüksektir.

Muter vd. (1993) Manisa ilinde 505, Çiçek vd. (2008) Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki illerde 1361 vergi mükellefine ödenen vergilerin harcandığı alanlara ilişkin bilgi sahibi olma isteklerini ölçmeye yönelik *“Mükellef olarak, devlet harcamalarının yöneldiği alanları ve yapılma şeklini izliyor ve bunları ödediğiniz vergilerle ilişkilendirerek değerlendirmede bulunuyor musunuz?”* sorusunu yöneltmişler ve büyük bir çoğunluk izliyorum ve değerlendirme yapıyorum şeklinde cevaplamıştır. Yeşilyurt (2015), Zonguldak ilinde üniversite öğrencilerine, Demir (2009), Ege Bölgesinde il merkezlerinde, Sivrekli ve Ertuğrul (2016) Şanlıurfa’da, Yardımcıoğlu vd. (2014), Kahramanmaraş ilinde, Korlu vd. (2016) Bursa ili merkez ve ilçelerinde vergi mükelleflerine ödenen vergilerin harcandığı alanlara ilişkin bilgi sahibi olma isteğini ölçmeye yönelik *“Ödediğim verginin nerelere harcandığını bilmek benim için önemlidir”* sorusunu yöneltmişler ve katılanların büyük çoğunluğu ödenen vergiler ile kamu harcamalarının yöneldiği alanlar arasında bağlantı kurarak bu konuda bilgi sahibi olmayı önemsediklerini ifade etmişlerdir.

Fuji ve Hawley (1988), bireylerin marjinal vergi oranlarını hangi doğrulukta algıladıklarını test etmiştir. Bugüne kadar hem mikroekonomik hem de makroekonomik modelleri kullanan çalışmalar, tüketici davranışının net vergi değişkenleriyle uyumlu olup olmadığı konusuna yoğunlaşmış olsa da, bu çalışmada, marjinal vergi oranlarıyla ilgili doğrudan bir anket sorusuna tüketici yanıtları kullanılmıştır. Algılanan marjinal vergi oranları ve hesaplanan marjinal vergi oranlarını karşılaştırılmış ve önceki çalışmalarla tutarlı olarak tüketicilerin karşılaştıkları marjinal vergi oranlarının doğru algılandıkları bulunmuştur (Fuji & Hawley, 1988).

Tassell ve Keller (1995) çiftçilerin hesaplanan fiili vergi oranlarına kıyasla ek bir dolar gelirin yüzde kaçının gelir ve serbest meslek vergilerinde ödeneceğine ilişkin tahminleri incelemek suretiyle vergi yanılması araştırıldı. Çiftçilerin vergi algılarının doğruluğu, her iki vergi oranı için de şüpheliydi. Çiftçiler ayrıca, vergi yükümlülüklerini en aza indirmeye kıyasla vergi sonrası geliri en üst düzeye çıkarmak için pazarlama ve girdi alımları planlayıp planlamadıkları konusunda sorgulandı. Çiftçilerin çoğu vergi yönetimi amacıyla pazarlama ve satın alma planlamakla birlikte, vergi sonrası geliri en üst düzeye çıkarmak ile vergi yükümlülüklerini en aza indirmek arasında ayırım yapmadı (Tassell & Keller, 1995).

Rosen (1976) 1967 yılı için beyaz evli kadınlarla ilgili kesit verileri kullanarak, bir vergi algısı katsayısının istatistiksel olarak tahmin edilmesine izin veren bir işgücü arzı modelini incelemiştir. Model, ücretin çalışılan saat sayısına bağlı olma olasılığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte sonuçlar, marjinal vergi oranlarının işgücü piyasası davranışı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir (Rosen, 1976).

Gemmell vd. (2004) yaptıkları çalışmada, İngiliz Tutumlar Anketi'nden elde edilen mikro verileri kullanarak Birleşik Krallık'taki bireylerin vergi algılarının doğruluğunu değerlendirmiş ve vergide yanlış algılar da dahil olmak üzere vergi yapısı tercihlerinin belirleyicilerinin ampirik bir modelini test etmiştir. Çalışmada gelir ve gider vergisi yükümlülüklerinin fazla tahmin edilmesine yönelik sistematik bir sapma bulunmuş ve bireylerin vergi tercihlerinin hem kişisel çıkarların egemen olduğu hem de vergiye ilişkin yanlış algılar tarafından çarpıtıldığı sonucuna ulaşılmıştır (Gimmell vd., 2004).

Sanandaji ve Wallace (2011) İsveçlilerin temsili bir örneğine ilişkin geniş bir ankette, İsveç halkı arasında önemli mali yanılmanın varlığını tespit etti. Bulgular, vergi yanılmasının, genellikle varsayıldığı gibi, yalnızca vergi görünmezliğinden kaynaklanamayabileceğini göstermektedir. Bir birey, belirli bir verginin varlığının ve hatta büyüklüğünün farkında olabilir; ancak yükünün görülme sıklığını fark etmeyebilir. Böylece toplam bireysel vergi yükünü hafife alabilir. Ankette, katılımcılar bordro vergilerinin boyutunu iyi değerlendirdiler, ancak çoğu vergi yükünü yanlış yerleştirdi. Bu yanlış algılamının tamamen tesadüfi olmayabileceğinden, işverenin masrafları üstlendiğini gösteren bordro vergisinin (işveren ücreti) etiketlenmesinden ve hatta daha çok vergi sisteminin salt tasarımından şüphelenilebilir. Bunun nedeni, gelir ve bordro vergilerinin ayrılmasını hesaba katmak için belirgin bir verimlilik nedeni olmamasıdır (Sanandaji & Wallace, 2011).

Fochmann ve Weimann (2013) çalışmalarında vergi algısının vergi oranına, vergi belirginliğine ve vergi deneyimine bağlı olduğunu gösteren vergi sapsmalı basit bir model sunmuşlardır. Model tahminlerini test etmek için önce Fochmann ve arkadaşlarının (2013) sonuçlarından yararlanılmış ve vergiye ilişkin yanlış algıların daha yüksek bir vergi oranıyla daha düşük olduğu gösterilmiştir. İkincisi, denek olarak 118 çalışanla (öğrenci yok) çerçevesli bir saha deneyi ve deneklerin gerçek anlamda çaba gösterdikleri bir deneyde çalışmaktan elde ettikleri gelirden alınan bir vergi uygulanmıştır. Doğrudan ve dolaylı artan oranlı vergi ölçęęi kullanılan söz konusu dört yaklaşımda, daha yüksek bir vergi belirginliği ortaya çıkmış ve vergi deneyimi düzeyinin vergi algısında yanlışlık düzeyinin düşük olmasına yol açtığı gösterilmiştir. İlginç bir şekilde, vergi deneyimi etkisinin, sabit oranlı gelir vergisinin olduğu durumlarda herhangi bir rol oynamadığı tespit edilmiştir (Fochmann & Weimann, 2013).

Gideon (2014) dört yeni sonuç ortaya koyan heterojen gelir vergisi oranı algılarını açıklamak için sonlu bir karma model kullanmıştır. İlk olarak, katılımcıların neredeyse yarısı marjinal ve ortalama vergi oranları arasında ayırım yapmamaktadır. İkincisi, katılımcıların yaklaşık yüzde 30'u yasal marjinal vergi oranları çizelgesini bilmekte ve soruları buna göre yanıtlamaktadır. Üçüncüsü, tüm gelirlerin aynı oranda vergilendirildiğini düşünen katılımcıların yaklaşık yüzde 40'ı tüm gelirlerinin yasal marjinal vergi oranında vergilendirildiğini düşünmektedir. Son olarak bilişsel yetenekleri daha yüksek olan katılımcılar arasından sadece kendi gelir vergisi beyannamelerini hazırlayanların marjinal vergi oranlarını bildirme olasılıkları daha yüksektir (Gideon, 2014).

Cansız (2015) vergi uyumu ve algıya yönelik unsurların yer aldığı birtakım mali değişkenler üzerinde 23 sorudan oluşan bir anket uygulamıştır. Bulunan ilk bulgu mükelleflerin Türk Vergi Sistemi'ni karmaşık bulması, oranların yüksek ve adalet algısının düşük olmasıdır. İkinci bulgu adalet algısının düşük olması nedeniyle vergiye uyumun istenen düzeyde gerçekleşmemesidir. Üçüncü bulgu ise reformların vergi idaresinde çalışanlar üzerinde belirsizlik nedeniyle olumsuzluk yarattığıdır (Cansız, 2015).

Köktaş ve Gölçek (2016) betimleyici analiz yöntemini kullanarak olumsuz vergi uygulamaları nedeniyle Türkiye'de vergi uyumunun azaldığını ifade etmiştir. Ayrıca Osmanlı döneminde harcamaların finansmanında ağır vergiler getirilmesiyle toplumun vergiye bakışı iyice olumsuz bir hale geldiği çalışmada ifade edilen bir diğer bulgudur (Köktaş & Gölçek, 2016).

3.2.2. Bütçe Algısına İlişkin Literatür İncelemesi

Literatürde bütçe algısı ile ilgili olarak öncelikle bütçe hakkının teorik çerçevede incelendiği ve ülke uygulamalarına yer veren çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar; Wehner (2006), Güneş (2000), Cilavdaroğlu ve Ekici (2013), Ting (2001) ve Kızıldaş (2005) çalışmalarıdır. Bütçe algısını ölçmeye yönelik Pakistan özelinde CPDI (2013) çalışması yerel yönetimlerde bütçe yapma sürecinde vatandaş katılımının incelendiği, yerel yönetim ile vatandaş arasında karşılıklı iletişimin bütçe sürecindeki önemine vurgu yapan, yerel yönetimlerde katılımcı bütçeleme geliştirilmesi açısından öneriler geliştiren öncül çalışmalardan biridir.

Bütçe algısına ilişkin Türkiye’de ampirik nitelikteki en önemli öncül çalışma Selen ve Tarhan (2014) çalışmasıdır. Bu çalışmada kamusal tercih sürecinin özneleri konumunda olan üç temel aktörün yani vatandaş (seçmen), bürokrat ve siyasetçi (milletvekili) açısından bütçe hakkı algısının ölçülmesi hedeflenmiştir. Milletvekillerinin anket uygulamasına yeterli düzeyde katılımı olmaması dolayısıyla bütçe hakkı algısına ilişkin anket çalışması vatandaş (seçmen) ve bürokratlara yönelik uygulanmıştır. Anket çalışması sonucunda “Bütçe hakkı yeterli ölçüde kullanılmaktadır”, “Anayasada tanımlanan bütçe hakkımı yeterince kullanabildiğimi düşünmüyorum” ifadelerine verilen cevaplar değerlendirildiğinde; Türkiye’de bütçe hakkının etkin olarak kullanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı verilere dayalı olarak Selen ve Tarhan (2015) tarafından yapılmış olan bir başka çalışmada ise, bütçe hakkının vatandaşlar (seçmenler) tarafından kullanımını test etmek amacıyla faktör analizi ve regresyon analizi yapılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları da Selen ve Tarhan (2014) çalışmasında olduğu gibi vatandaşlar (seçmenler) tarafından bütçe hakkının fonksiyonel olarak yeterli düzeyde kullanılmadığını göstermektedir. Bu çalışmada bütçe hakkı algısının belirleyicisi olarak altı faktörün varlığı belirlenmiş ve bu faktörlerin bütçe hakkı algısı üzerinde genel olarak etkisi pozitif tespit edilmiştir.

Alkan (2015) çalışmasında yükseköğretim kurumlarında bütçe sürecinde görevli olan personel ve diğer görevli olmayan kişilere yönelik anket çalışmasında katılımcıların bütçe algısı ölçülmüştür. Bu çalışmanın sonuçlarında, katılımcıların çoğunluğunun bütçe hakkında genel bilgi düzeyleri olmasına rağmen teknik bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu, kendilerine fırsat sunulduğunda bütçe sürecine katılma konusunda istekli oldukları ve bütçe uygulamalarına ilişkin veriye erişim olanakları olduğu şeklinde değerlendirmede buldukları görülmüştür. Alkan ve Yıldız (2016) Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde 474 kişiye yönelik anket çalışmasında tek yönlü Anova analizi sonuçları; dört ana çerçevede (genel

bütçe bilgisi, hazırlık, uygulama ve denetim aşamaları) sorulan ifadelerle verdikleri cevaplar katılımcıların yaş, meslek ve eğitim durumu demografik özelliklerine göre farklılık göstermektedir. Araştırmanın sonuçları, katılımcıların bütçelemeye ilişkin süreçler hakkında yeterli bilgi düzeyine sahip olduklarını ancak demografik özelliklere göre (yaş, cinsiyet, eğitim ve meslek) farklılıklar olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yıldız ve Alkan (2017), Kütahya DPÜ İİBF öğrencilerinden 468 kişiye yönelik anket çalışmalarında yükseköğretim öğrencilerinin bütçe algısını ampirik olarak ölçmüşlerdir. Araştırma sonuçlarında katılımcılar genel bütçe algısı düzeylerinin yüksek olduğunu, bütçelemede şeffaflık uygulamalarını yetersiz, katılımı düşük, hesap verebilirliği yüksek ve bütçeleme sürecinin etkinliğini zayıf olarak değerlendirmişlerdir. Ayrıca, vergilemenin toplumsal taleplere uygunluğu ve katılımcı bütçeleme uygulamalarının yaygınlığına ilişkin önermelere düşük oranda katılmışlardır. Araştırma kapsamında faktör analizi sonucunda hukukilik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve bütçelemede etkinlik faktörleri tespit edilmiş ve bu dört faktörün kamu harcamalarının toplumsal ihtiyaçlara uygun belirlenmesi algısı üzerindeki etkisi pozitif olarak bulunmuştur.

3.2.3. Kamu Harcama Algısına İlişkin Literatür İncelemesi

Türkiye’de doğrudan kamu harcamaları algısını ölçmeye yönelik ampirik nitelikte yapılmış öncül çalışmalardan birisi Demir (2009) çalışmasıdır. Demir (2009) çalışması Ege bölgesindeki il merkezlerinde 640 örneklem üzerinden, katılımcıların kamu harcamaları algısını etkileyen faktörleri (demografik, sosyo-ekonomik, kurumsal, ekonomik) belirlemek amacıyla küme örnekleme yöntemiyle anket uygulaması şeklinde yapılmıştır. Araştırma sonuçlarında “Ülkemizde kamu harcamalarında savurganlık yapılmaktadır” ve “Ödediğim verginin nerelere harcandığını bilmek benim için önemlidir” ifadelerine katılım oranı oldukça yüksektir. Ayrıca, araştırma sonuçları yolsuzluk ile kamu harcamaları, mali bağlantı bilinci ile kamu harcamaları algısı, subjektif vergi yükü ile kamu harcamaları algısı, kamu harcamalarına ilişkin denetim algısı ve kamusal hizmetlerin sunumundaki adalet ile kamu harcamalarında savurganlık algısı arasında güçlü bir ilişki varlığını göstermektedir. Araştırma sonucunda kamu harcamaları algısını etkileyen unsurlar; kurumsal kalite, mali bağlantı, yolsuzluk, subjektif vergi yükü, kamu harcamalarında denetim ve kamu hizmeti sunumunda adalet olarak belirlenmiştir.

Wen vd., (2014), Malezya’da 2013 bütçesi için ekonomi okuryazarlığı ve kamu eğitim harcamalarına yönelik bireylerin algısını ölçtükleri çalışmada 137 katılımcıdan elde edilen sonuçlar, halk arasında ekonomi okuryazarlığının orta düzeyde olduğunu ve hükümetin eğitime yaptığı harcamalar konusunda

bireylerin olumlu bir algıya sahip olduğunu göstermektedir. Halkın ekonomi okuryazarlığının orta düzeyde olduğu ve çoğunluğunun 100 puan üzerinden 50-79 aralığında puan aldığı, kamu eğitim harcamalarına ilişkin algı düzeyinin ise 7 üzerinden 4,61 genel ortalama puanla orta düzeyde olduğu belirlenmiştir.

Mccabe (2017) 1970'ler döneminde ABD'de yapılan gizli vergilendirmenin, halkın hükümete güvenebileceği algısına kalıcı zararlar verdiğini öne sürmüştür. Anketler, hükümete iç meselelere olan güvenin tüm zamanların en düşük seviyesinde kaldığını ve Amerikalıların çoğunluğunun hükümetin vergi paralarının “çoğunu” boşa harcadığını düşündüğünü göstermektedir. Mccabe (2017) 1970'lerde ABD'de meydana gelen bu olayın bugün mükellefleri vergi karşıtı haline getirdiğini ifade etmektedir (Mccabe, 2017: 17).

Deloitte (2018), yaklaşık 1500 İngiliz yetişkinin kamu harcamalarına, hükümet önceliklerine ve kamu hizmeti reformuna yönelik tutumlarını anket yöntemi ile ölçtükleri çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır: Birleşik Krallık'ın dört ülkesinde bütçedeki kamu harcaması kesintilerinin bireylerin yaşamlarını İngiltere'de yüzde 32, Galler'de yüzde 30, İskoçya'da yüzde 27 ve Kuzey İrlanda'da yüzde 22 düzeyinde etkilediği ifade edilmiştir. Anket ayrıca Birleşik Krallık halkının çoğunluğunun kamu maliyesini iyileştirmek için kamu harcama kesintilerine karşı olduğunu da ortaya koymuştur. Bireylerin kesinti yapılmaması gereken kamu harcaması tercihlerinde ise sağlık, eğitim, polis hizmetleri ve çocuklar ile savunmasız yetişkinler için sosyal hizmetlerle ilgili kamu harcama türleri belirtilmiştir.

Tandircioğlu ve Yapıcı (2018), Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF öğrencilerinden 460 kişiye yönelik anket çalışmalarında yükseköğretim öğrencilerinin kamu harcamaları algısını ampirik olarak ölçmüşlerdir. Araştırma sonuçlarında “*Kamu harcamaları vergi gelirleriyle uyumludur*” ifadesine katılım düşüktür. Araştırmada kamu harcaması algısını etkileyen faktörler iletişim düzeyi, müdahaleci yaklaşım, eğitim ve bütçe duyarlılığı olarak belirlenmiştir. Regresyon analizi sonucunda kamu harcaması algısını pozitif yönde etkileyen faktörler iletişim düzeyi, müdahaleci yaklaşım ve eğitim değişkeni iken, bütçe duyarlılığının kamu harcamaları algısı üzerinde etkisi tespit edilememiştir. Araştırma sonucunda iletişim düzeyi faktörü, kamu harcamaları algısını en yüksek düzeyde etkileyen faktör olarak bulunmuştur.

Ahmadov (2020), Azerbaycan'ın Gence ilinde bütçe hakkı algısını ölçmek amacıyla 300 katılımcıya yönelik uyguladığı anket çalışmasında eğitim düzeyi ile bütçe hakkı kullanımı, kamu harcamalarının toplumsal tercihlere uygun olarak belirlenmesi ve cinsiyet durumuna göre vergi sisteminin toplumsal

isteklere cevap verebilirliğine ilişkin faktörleri arasında anlamlı farklılıklar gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar Azerbaycan'da bütçe hakkı algısının gelişme düzeyinin düşük olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Arıman (2020), kamu harcaması bilincinin ölçümüne yönelik Trabzon ilinde daha nitelikli öğrenci gruplarının eğitim gördüğü Faruk Başaran Bilim ve Sanat Merkezinde 350 kişilik ortaokul ve lise öğrenci grubuna yönelik deneysel nitelikte bir çalışma yapmıştır. Deneysel çalışması sonuçları ortaokul öğrencileri için kamu harcamaları bilinç düzeyinin düşük olduğunu göstermiştir. Bu gruptaki öğrencilerin kamu harcamalarını vergi gibi ve ücret olarak tanımladıkları, ayrıca kamu harcama türlerinden sağlık, eğitim ve alt yapı harcamaları dışındaki kamu harcamalarına ilişkin bilgi sahibi olmadıkları tespit edilmiştir. Lise grubundaki öğrenciler ise kamu harcamalarına ilişkin doğru bir tanım beyan etmişlerdir. Bu gruptaki öğrencilerin deney süresince savunma, eğitim ve sağlık harcamalarını toplumsal ihtiyaca göre öngörebildikleri, devlet-idare-harcama-vergi sürecini kolay benimsedikleri ve vergi ile kamu harcamaları arasında mali bağlantı ilişkisini kolayca kurdukları gözlemlenmiştir. Lise grubunda yer alan öğrencilerin kamu harcamalarının halka yönelik yapılması, kamu harcama türleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları ve kamusal finansmana ilişkin kısmi bilgiye sahip olmaları yönüyle kamu harcamaları bilinç düzeyi daha yüksektir. Lise öğrenci grubunun ortaokul öğrenci grubuna göre kamu harcamaları bilinç düzeylerinin daha yüksek olması yaş ve eğitim seviyeleri ile ilişkilendirilmiştir.

Aliabadi vd. (2021), İran devlet üniversitelerinde ve araştırma enstitülerinde bütçelemeden sorumlu kişilerle yapılan görüşmelerle kamu bütçeleme sürecini Wildavsky'nin (1964) bütçesel roller paradigması kullanılarak araştırmışlardır. Sonuçlar, süreçteki aktörlerin bütçe rollerine dayalı algıları arasında bir ayrışma olduğunu, harcama yapanların bütçelemeyi müzakereye dayalı bir süreç olarak gördüklerini, vasilerin (bütçe yöneticileri ve uzmanları) kararlarının ise büyük ölçüde "çıktılara" ve "bilgiye" dayalı olduğu, algılanan bütçe süreci üzerindeki anlaşmazlığın farklı bütçe rollerinden kaynaklandığını göstermektedir.

Yavuz (2021), Türkiye'de 48 ilde 498 katılımcı üzerinde vergi yükü ve kamu harcama yüküne ilişkin kamuoyu algısını belirlemek amacıyla yaptıkları anket çalışmasında; vergilerin etkin olmayan kamu harcamalarına yönelik kullanıldığı, kamu düzeni ve savunma alanına yönelik kamu harcamalarının yetersiz olduğu, üst gelir grubundaki katılımcılar açısından kültür ve din hizmetlerine yönelik kullanılan bütçenin gereğinden yüksek olduğu ve eğitim düzeyi yükseldikçe vergi yükünün arttığı yönündeki algının kuvvetlendiği tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda kamu harcamalarına yönelik

algının eğitim ve gelir düzeyine göre; vergi yüküne ilişkinin algının ise medeni durum, eğitim düzeyi ve gelir seviyesine göre farklılaştığı tespit edilmiştir.

Küçükoğlu ve Taş (2022) artan giderleri karşılamak için devletin borçlanmak zorunda kalması ve dolayısıyla vatandaşın borç yükünün artmasının borç aldanması olduğunu; vatandaşın gereksiz kamu harcamaları neticesinde enflasyonun ortaya çıkacağına farkında olmamasının mali aldanma olacağını ve verimsiz kamu harcamalarının finansmanı için vatandaştan daha fazla vergi alınmasını vergi aldanması olarak nitelendirileceğini öne sürmüşlerdir (Küçükoğlu & Taş, 2022).

Yapıcı Sapankaya ve Tandırcıoğlu (2022), Manisa Celal Bayar Üniversitesi İİBF öğrencilerinin bütçe algısını ölçmek amacıyla anket yöntemiyle yaptıkları nicel çalışmada, bütçe duyarlılığı yüksek olan öğrencilerin Maliye Bölümü öğrencileri olduğu, bütçe hakkı algısını etkileyen faktörlerin eğitim, kamu harcama algısı, saydamlık ve kamu mali yönetiminde etkinlik olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bütçe hakkı algısını etkileyen faktörlerden kamu mali yönetiminde etkinlik faktörünün skorunun en yüksek olduğu ve bütçe hakkı algısına etki eden faktörlerin bütçe hakkı algısının %54'lük bir kısmını açıklayabildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kamu Harcamaları Algısına İlişkin Alan Araştırması

4.1. Örnekleme Süreci ve Veri Toplama Yöntemi

Bireylerin kamu harcamalarına ilişkin algı düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan çalışmanın örneklemini farklı yaş, eğitim ve gelir koşullarına sahip Türkiye geneli seçmen niteliğine sahip olan 18 yaş üstü en az ortaöğretim (Lise) düzeyi eğitime sahip bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem sayısı 530 birimden oluşmaktadır. Araştırmada örneklem büyüklüğü Altunışık vd. (2005)'nin 30'dan büyük ve 500'den küçük örneklem sayısının bilimsel nitelikte bir araştırma için yeterli olacağı ifadesine dayanılarak, Baş (2015) tarafından önerilen %5 örneklem hatası, incelenen olayın görülme sıklığı ($p=0,8$) ve olayın görülmemesi sıklığı ($q=0,2$) değerleri dikkate alınarak oluşturulan $n = \frac{Np(1-p)z^2}{(N-1)d^2 + p(1-p)z^2}$ formülüne göre hesaplanmıştır.

Bu formülde; **N**: Hedef kitledeki birey sayısı, **n**: Örnekleme alınacak birey sayısı, **p**: İncelenen olayın görülme sıklığı -gerçekleşme olasılığı- ($0,8$), **q**: İncelenen olayın görülmemiş sıklığı -gerçekleşmeme olasılığı- ($1-p$), **z**: Belirli bir anlamlılık düzeyinde t tablosuna göre bulunan değer ve **d**: Olayın görülme sıklığına göre kabul edilen örnekleme hatasıdır Baş (2015). Baş (2015) tarafından önerilen örneklem belirleme formülüne göre hesaplanmış yeterli örneklem sayısı 246 olarak hesaplanmıştır. Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla örneklem sayısı yükseltilerek 530 birey üzerinde anket uygulaması ile araştırma gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya başlamadan önce Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan

izin alınmış ve kurulun 13.04.2021 tarihli ve 2021/03 sayılı toplantısında araştırmanın etik açıdan uygun olduğu kararı verilmiştir. Araştırmaya katılan bireylere kolaylı örnekleme yöntemi kullanılarak 15.04.2021 - 15.06.2021 tarihleri arasında yapılandırılmış online olarak hazırlanmış anket formu kullanılarak ulaşılmış ve veriler Google formlar uygulaması ile "https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSefZKxNK77o43x0KK7Z1wTxCLf739ILGxqhdMl7eH9_2c1CoQ/viewform?vc=0&c=0&w=1&flr=0&gxids=7628" linki üzerinden toplanmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket, "belirli bir konuda örnekleme oluşturan cevaplandırıcının daha önceden belirlenmiş bir yapıda oluşturulmuş sorulara karşılık vermesiyle sistemli veri elde etme yöntemi" olarak tanımlanmaktadır (Balci, 2013).

Anket formu (EK 1) iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ankete katılan bireylerle ilgili demografik özelliklere ve temel bütçe beklentilerine ilişkin dokuz soru vardır. Bu sorular alt kategorilerde belirtilmiş seçeneklerden bir tanesinin seçilerek cevaplanması biçiminde sorulmuştur. İkinci bölümde ise otuz altı adet soru bulunmaktadır. İkinci bölümdeki ifadeler 5' li Likert tipinde "(1) Kesinlikle Katılmıyorum", "(5) Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde düzenlenmiştir. Bu soruların hazırlanmasında Facchini (2018), Demir (2009), Alkan (2015), Selen & Tarhan, (2014), Tandircioğlu & Yapıcı (2018) ve Yıldız & Alkan (2017) çalışmalarından yararlanılmıştır. Anket uygulaması sonucu elde edilen veriler SPSS for Windows 21.0 paket programı yardımıyla istatistiksel analizlere tabi tutulmuştur. Elde edilen verilerle tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik analizi, faktör analizi, korelasyon analizi ve regresyon analizleri yapılarak araştırmanın hipotezleri test edilmiştir.

4.2. Araştırma Sonucu Elde Edilen Bulgular

Bu kısımda öncelikler araştırmanızda ankete cevap veren katılımcılarla ilgili demografik bilgilere yer verilerek, demografik nitelikteki sorularla ilgili elde edilen bilgiler yer almaktadır. Ankete toplam 530 kişi katılmıştır. Katılımcılara ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcıların Cinsiyet Dağılımları		
Cinsiyet	Sıklık(n)	Oran(%)
Kadın	296	55,8
Erkek	234	44,2
Toplam	530	100,0
Medeni Durum Dağılımları		
Medeni Durum	Sıklık(n)	Oran(%)
Evli	215	40,6
Bekar	315	59,4
Toplam	530	100
Katılımcının Yaş Dağılımları		
Yaş	Sıklık(n)	Oran(%)
18-25	238	44,9
26-35	151	28,5
36- Üstü	141	26,6
Toplam	530	100,0
Katılımcıların Eğitim Durumu Dağılımları		
Eğitim Durumu	Sıklık(n)	Oran(%)
Ortaöğretim (Lise)	21	4,0
Lisans / Önlisans (Üniversite)	365	68,9
Yüksek Lisans / Doktora	144	27,2
Toplam	530	100,0
Gelir Düzeyine Göre Dağılımları		
Gelir Düzeyi	Sıklık(n)	Oran(%)
3.000 TL ve altı	245	46,2
3.001 TL – 6.000 TL arası	86	16,2
6.001 TL – 10.000 TL arası	135	25,5
10.001 TL üzeri	64	12,1
Toplam	530	100

Ankete katılan katılımcılarla ilgili demografik özellikler Tablo 1’ de verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde ankete katılan kişilerden %55,8’i (296) kadın, %44,2’si (234) ise erkek olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaş dağılımlarına bakıldığında, %44,9’u (238) 18-25, %28,5’i (151) 26-35 ve %26,6’sı (141) 36 yaş ve üstünde olduğu görülmektedir. Medeni durum özellikleri açısından katılımcıların %40,6’sı (215) evli ve %59,4’ü (315) kişinin ise bekar olduğu görülmektedir. Katılımcıların %4’ü (21) lise, %68,9’u (365) lisans ve ön lisans düzeyinde üniversite ve %27,2’si (144) yüksek lisans ve doktora düzeyinde lisansüstü eğitim düzeyine sahiptir. Ankete katılanların gelir düzeyi dağılımlarına bakıldığında %46,2’si (245) 3.000 TL ve altı, %16,2’si (86) 3.001-6.000 TL arası, %25,5’i (135) 6.001-10.000 TL arası ve %12,1’i ise 10.001 TL ve üzeri gelir düzeyine sahiptir.

Genel olarak anket katılımcıların demografik özellikleri değerlendirildiğinde; cinsiyet, medeni durum ve yaş dağılımlarının ölçek aralıklarında dengeli dağılıma sahip olduğu, eğitim durumu özellikleri açısından katılımcıların %96'sının ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip yüksek nitelikli bir katılımcı gruptan oluştuğu ve gelir düzeyi özellikleri açısından da farklı gelir düzeylerine sahip katılımcıların bulunduğu görülmektedir.

Anket kapsamında hazırlanan Likert ölçekli sorulara geçmeden önce katılımcılara, “Kamu Harcamaları Algısı” ile ilgili olarak bir ön fikir almak amacıyla sorduğumuz katılımcıların bütçe ve kamu harcamaları beklentilerine ilişkin bazı sorulara verdikleri yanıtlar şu şekildedir:

Tablo 2: Katılımcıların Bütçe Kavramına İlişkin Genel Değerlendirmeleri

	Frekans	Yüzde
Denetim / Yolsuzluk / İsrar	45	8,5
Kanun / Devlet / Anayasa	42	7,9
Büyüme / Kalkınma / Ekonomi	119	22,5
Vergi / Harcama / Borçlanma	295	55,7
Siyaset / Partiler / Taraftarlık	18	3,4
Diğer	11	2,1
Toplam	530	100,0

Tablo 2'deki bütçe beklentilerine ilişkin sonuçlara göre; katılımcıların çoğunluğu bütçe denildiğinde kamu bütçesinin bileşimlerini çağrıştıran vergi, harcama, borçlanma (mali) %55,7 (295) bir ifadeyi belirtmişlerdir. Katılımcıların %22,5 'i (119) büyüme, kalkınma ve ekonomi ifadesini, %8,5'i (45) denetim, yolsuzluk ve israf ifadesini, %7,9'u (42) kanun, devlet ve anayasa ifadesini, %3,4'ü (18) siyaset, partiler ve taraftarlık ifadesini ve %2,1'i (11) diğer seçeneğini “Bütçe Denildiğinde Sizdeki Temel Çağrışımı Belirtiniz” ifadesinin karşılığı olarak belirtmişlerdir.

Tablo 3: Katılımcıların Bütçe İle İlgili Uygulamaları Takip Etmede Kullandıkları Kaynaklar

	Frekans	Yüzde
Resmi Yayınlar	187	35,3
İnternet ve Sosyal Medya Platformları	283	53,4
Gazete, Dergi vb. Basılı Yayınlar	50	9,4
Diğer	10	1,9
Toplam	530	100

Katılımcılara yöneltilen “Ülkemizde uygulanan bütçe ile ilgili gelişmeleri takip edebilmek amacıyla en çok hangi kaynaktan yararlanırsınız?” şeklindeki soruya verilen cevaplarda en çok kullanılan kaynak %53,4 (283) ile internet ve sosyal medya platformları olarak belirtilmiştir. Bu sonuç günümüzde dijital platformların birçok alanda olduğu gibi kamu maliyesindeki gelişmeleri takip etmek için de bireyler tarafından yoğun bir şekilde kullanıldığını göstermektedir. Bu seçenek dışında katılımcıların bütçe uygulamalarını takip ettikleri kaynaklar; %35,3 (187) ile resmi yayınlar, %9,4 (50) gazete, dergi vb. basılı yayınlar ve %1,9 (10) ile diğer kaynaklar olarak belirtilmiştir.

Tablo 4: Katılımcıların Kamu Harcamalarına İlişkin Öncelik Değerlendirmeleri

	Frekans	Yüzde
Eğitim	212	40
Sosyal Güvenlik-Sosyal Harcamalar	54	10,2
Savunma-Güvenlik	59	11,1
Altyapı Yatırımları	21	4,0
Yerel Yönetim Hizmetleri	6	1,1
Sağlık	93	17,5
Ekonomi	85	16,0
Toplam	530	100

Katılımcılara yöneltilen “Kamu harcamaları konusunda hangi harcama türü sizce öncelikli olmalıdır?” şeklindeki soruya verilen cevaplarda en çok öncelikli kabul edilen kamu harcaması türü %40,0 (212) ile eğitim harcaması olarak belirtilmiştir. Bu sonuç kamu kesiminden bireylerin beklentilerinin hangi alanlarda öncelikli olduğunu görmek açısından önem ifade etmektedir. Bu seçenek dışında katılımcıların öncelikli kabul ettikleri kamu harcaması alanları; %17,5 (93) ile sağlık, %16 (85) ekonomi, %11,1 (59) ile savunma, %10,2 (54) sosyal güvenlik ve sosyal harcamalar, %4 (21) altyapı yatırımları ve %1,1 (6) ile yerel yönetim hizmetlerine ilişkin kamu harcaması olarak belirtilmiştir. Kamu harcamalarının öncelik değerlendirmesinde eğitim, sağlık ve ekonomi alanındaki kamu harcamalarına ilişkin beklentiler ön plana çıkmaktadır. Bu sonuç konjonktürel olarak yaşadığımız dönemde bireylerin kamu kesiminden beklentilerinin bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.

Tablo 5: Katılımcıların Kamu Kurumlarına İlişkin Öncelik Değerlendirmeleri

	Frekans	Yüzde
Belediyeler [Yerel Yönetimler]	77	14,5
Bakanlıklar [Adalet, İçişleri, Milli Savunma, Çevre, Eğitim, Sağlık vb.]	227	42,8
Üniversiteler	115	21,7
Yatırımcı Kamu Kuruluşları [Ulaştırma, Enerji, Tarım, Sanayi ve Teknoloji vb.]	111	20,9
Toplam	530	100

Katılımcılara yöneltilen “Kamu kurumlarının hangisinin yürüttüğü faaliyetlere ilişkin yaptığı kamu harcamaları sizin yaşamınızda önceliklidir?” şeklindeki soruya verilen cevaplarda en çok öncelikli kabul edilen kamu kurumu türü %42,8 (227) ile Bakanlıklar [Adalet, İçişleri, Milli Savunma, Çevre, Eğitim, Sağlık vb.] olarak belirtilmiştir. Bu sonuç bireylerin refah düzeyine doğrudan etkide bulunan kamu kesimi içindeki öncelikli kurumları görmek açısından önem ifade etmektedir. Bu seçenek dışında katılımcıların öncelikli kabul ettikleri kamu kurumları; %21,7 (115) ile üniversiteler, %20,9 (111) yatırımcı kamu kuruluşları [Ulaştırma, Enerji, Tarım, Sanayi ve Teknoloji vb.] ve %14,5 (77) ile Belediyeler [Yerel Yönetimler] olarak belirtilmiştir. Kamu kurumlarının yürüttükleri faaliyetlerin öncelik değerlendirmesinde merkezi yönetim kapsamındaki kamu kurumlarının yürüttükleri faaliyetlerle ilgili kamu harcamalarına ilişkin beklentiler ön plana çıkmaktadır. Bu sonuç özellikle ülkemizde yerel yönetim hizmetlerinin bireylere fayda yansıyan nitelikte öncelikli etkisi olmadığını göstermektedir.

4.2.1 Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Bu çalışmada ölçeğin güvenilirliği Cronbach alfa (α) katsayısı ile ölçülmüştür. Güvenilirlik analizi bir ölçekte kullanılan ifadelerin aynı şeyi ölçüp ölçmedikleri ile genel olarak ölçeğin güvenilirliğinin ölçülmesi için kullanılır. Alfa (α) katsayısı 0 ile 1 arasında değer alır (Bayram, 2013). Alfa katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenilirliği aşağıdaki gibi yorumlanır (Kalaycı, 2010):

$0,00 \leq \alpha < 0,40$ ise ölçek güvenilir değil,

$0,40 \leq \alpha < 0,60$ ise ölçeğin güvenilirliği düşük,

$0,60 \leq \alpha < 0,80$ ise ölçek oldukça güvenilir,

$0,80 \leq \alpha < 1,00$ ise ölçek yüksek derecede güvenilir bir ölçektir.

Araştırmalarda Cronbach Alfa (α) katsayısı kullanılarak esas alınan güvenilirlik analizlerinde bahsi geçen bu katsayının, ölçek türüne göre farklılık olsa da ele alınan ölçeğin güvenilir olduğunun söylenmesi için Cronbach Alfa katsayısının sosyal bilimler alanında 0,60 değerinin üzerinde olması kullanılan ölçeğin güvenilirliğine ilişkin bir kanıt sayılmaktadır (Morgan, 2004'den Aktaran: Pelit ve Türkmen, 2008).

Tablo 6: Tüm Anket Verileri Güvenirlik İstatistikleri

Gözlem Sayısı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı
N=530	,760	36

Anket sorularının güvenilirliğini analiz etmek için ankette bulunan bütün soruların güvenilirlik istatistikleri hesaplanmıştır. Buna göre seçmen özelliğine sahip 18 yaş üstü bireylerin kamu harcamaları algısını ölçmek için oluşturulan anket formunda, 5'li Likert ölçeğinin kullanıldığı 36 sorudaki ifadelerin tutarlılığını göstermek amacıyla yapılan güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha (α) katsayısı 0,760 olarak bulunmuştur. Bu sonuç bize ölçeğin “oldukça güvenilir” olarak değerlendirilebileceğini ve güvenilirlik düzeyinin kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

4.2.2. Katılımcıların Kamu Harcamaları Algısını Ölçmeye Yönelik İfadelerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Anket formunun ikinci bölümünde yer alan kamu harcamaları algısını ölçmeye yönelik olarak hazırlanan 36 sorudaki ifadelerin aritmetik ortalamaları, standart sapmaları ve ankette sorulan sorulara katılımcıların verdikleri yanıtların frekansları (sıklıkları) ve yüzdeleri (oranları) Tablo 7'de gösterilmiştir. Anket formundaki hazırlanmış olan 36 sorudaki ifadelerin değerlendirilmesinde 5'li Likert ölçeği kullanıldığından, ortalamanın 1'e yaklaşması sorudaki ifadeye katılmadığını, 5'e yaklaşması ifadeye katıldığını ve 3 düzeyinde olması ise ne katıldığını, ne de katılmadığı durumlarını göstermektedir.

Tablo 7: Kamu Harcamaları Algısını Ölçmeye Yönelik İfadelerin Tanımlayıcı İstatistikleri

İfade		Ort.	S.S.		1	2	3	4	5
1	Kamu harcamaları sonucunda üretilen kamu hizmetlerini ödediğim vergilerle orantılı olarak sorgularım.	3,91	1,175	n	27	39	113	128	223
				%	5,1	7,4	21,3	24,2	42,1
2	Kamu borçlarının artması kamu hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanmamı engeller.	3,89	1,196	n	28	48	100	134	220
				%	5,3	9,1	78,9	25,3	41,5
3	Daha az vergi ödeyeceksem kamu harcamalarının borçlanma ile karşılanmasını tercih ederim.	2,43	1,336	n	177	124	109	65	55
				%	33,4	23,4	20,6	12,3	10,4
4	Devletin vergi almasından ziyade kamu borçlanması yapmasını tercih ederim.	2,32	1,317	n	195	125	104	56	50
				%	36,8	23,6	19,6	10,6	9,4
5	Kamu hizmetlerinden yetersiz düzeyde yararlanıyorsam vergi ödeme isteğim azalır.	4,21	1,141	n	25	29	63	104	309
				%	4,7	5,5	11,9	19,6	58,3
6	Kamu harcamaları kamu kurumlarının gelirleriyle (vergi, harç vb.) uyumludur.	2,61	1,336	n	143	119	134	68	66
				%	27,0	22,5	25,3	12,8	12,5
7	Kamu kurumlarının bütçelerinde kamu harcamalarına ilişkin bilgiler açık, anlaşılır ve erişilebilirdir.	2,69	1,223	n	115	109	178	80	48
				%	21,7	20,6	33,6	15,1	9,1
8	Kamu kesiminde etkinlik sağlamak için kamu harcamaları sınırlandırılmalıdır.	3,42	1,228	n	43	74	160	122	131
				%	8,1	14,0	30,2	23,0	24,7
9	Almış olduğum eğitim, ülkemizde uygulanan kamu harcama politikaları konusunda bilgi sahibi olmama katkı sağlamıştır.	3,72	1,250	n	45	47	98	162	178
				%	8,5	8,9	18,5	30,6	33,6
10	Bilgi edinme kapsamındaki uygulamalar kamu kaynaklarının hangi amaçla kullanıldığının sorgulanmasına imkan sağlamaktadır.	3,19	1,212	n	64	82	148	162	74
				%	12,1	15,5	27,9	30,6	14,0
11	Kamu harcamalarındaki israf ve savurganlık vergiye karşı tutumumu olumsuz etkiler.	4,44	,917	n	10	17	46	113	344
				%	1,9	3,2	8,7	21,3	64,9

12	Sivil toplum örgütleri (dernek, vakıf, sendika vb.) kamu harcamalarına ilişkin hesap verebilirliği artırır.	3,49	1,156	n	40	54	154	169	113
				%	7,5	10,2	29,1	31,9	21,3
13	Kamu harcama sürecinde saydamlık ve şeffaflığın artırılması kamu otoritelerinin hesap verebilirliğini artırır.	4,43	,847	n	7	11	50	142	320
				%	1,3	2,1	9,4	26,8	60,4
14	Kamu harcama süreçleri yeterince saydam/şeffaf nitelikte yürütülmektedir.	2,55	1,259	n	136	141	149	62	52
				%	25,7	24,7	28,1	11,7	9,8
15	Kamu harcamalarında israf ve savurganlığın yaygın olduğunu düşünüyorum.	4,09	1,092	n	15	39	87	132	257
				%	2,8	7,4	16,4	24,9	48,5
16	Kamu alımlarında ihale süreçlerindeki uygulamalar şeffaf, tarafsız ve rekabetçi koşullarda yürütülmektedir.	2,40	1,303	n	178	122	122	58	50
				%	33,6	23,0	23,0	10,9	9,4
17	Kamu harcama süreçleri sonrasında kamu harcamaları ile ilgili olarak denetim etkin şekilde yapılmaktadır.	2,46	1,197	n	141	139	148	67	35
				%	26,6	26,2	27,9	12,6	6,6
18	Devlet tarafından toplanan vergilerin en uygun şekilde kullanılarak toplum yararına hizmet olarak geri döndüğünü düşünüyorum.	2,46	1,183	n	138	141	153	64	34
				%	26,0	26,6	28,9	12,1	6,4
19	Kamu gelirleri ve kamu harcamaları ile ilgili bilgilere kolayca farklı bilgi kanalları üzerinden doğru ve güvenilir biçimde ulaşabiliyorum.	2,79	1,145	n	88	112	189	104	37
				%	16,6	21,1	35,7	19,6	7,0
20	Kamu harcamaları konusunda devletten (Merkezi idare ve yerel idareler) hizmet talebinde bulunabiliyorum.	2,59	1,146	n	106	146	173	69	36
				%	20,0	27,5	32,6	13,0	6,8
21	Kamu harcamaları konusunda politikacılar toplumsal tercihlerden ziyade politik hedefleri doğrultusunda keyfi kararlar almaktadır.	3,90	1,130	n	19	45	117	137	212
				%	3,6	8,5	22,1	25,8	40,0
22	Kamu harcamaları mükelleflerin ödediği vergilerle finanse edilmektedir.	3,78	1,024	n	18	36	134	201	141
				%	3,4	6,8	25,3	37,9	26,6

23	Kamu harcamaları siyasi çıkar ilişkilerinden bağımsız olarak toplumsal fayda gözetilerek kullanılmaktadır.	2,47	1,248	n	141	151	135	52	51
				%	26,6	28,5	25,5	9,8	9,6
24	Kamu harcamaları sonucunda gerçekleşen toplumsal fayda düzeyine göre bireylerin siyasi tercihleri (oy verme davranışları) değişmektedir.	3,89	1,064	n	21	34	103	195	177
				%	4,0	6,4	19,4	36,8	33,4
25	Kamu harcamaları toplumun öncelikleri doğrultusunda siyasi baskılardan ve çıkar/baskı gruplarından bağımsız olarak planlanmaktadır.	2,45	1,240	n	152	135	136	66	41
				%	28,7	25,5	25,7	12,5	7,7
26	Desteklediğim siyasi partinin yönetimde bulunması kamu harcamalarının sonuçlarından memnuniyet düzeyimi olumlu etkiler.	2,95	1,263	n	91	91	171	106	71
				%	17,2	17,2	32,3	20,0	13,4
27	Kamu idarelerinin yıllık faaliyet raporları üzerinden faaliyetlerini takip ediyorum.	2,78	1,136	n	80	136	172	105	37
				%	15,1	25,7	32,5	19,8	7,0
28	Kamu kurumlarının kamu harcamaları sonucu ürettiği hizmetler bireylerin yaşam standartlarını etkiler.	4,26	,877	n	7	18	56	196	253
				%	1,3	3,4	10,6	37,0	47,7
29	Kamusal hizmetler etkin ve verimli şekilde sunulmadığı durumlarda vergi mükellefleri kendilerini aldatılmış hissetmektedirler.	4,35	,909	n	6	19	65	132	308
				%	1,1	3,6	12,3	24,9	58,1
30	Siyasal tercihim kamu harcama politikaları konusunda eksik bilgiye dayalı olarak yaptığımı düşünüyorum.	2,89	1,284	n	97	105	159	97	72
				%	18,3	19,8	30,0	18,3	13,6
31	Bireyler kamu hizmetlerinin toplumsal faydasından ziyade bireysel olarak kendilerine sağladıkları faydayı gözetirler.	3,82	1,050	n	19	37	121	194	159
				%	3,6	7,0	22,8	36,6	30,0
32	Kamu harcamalarından bireylerin yararlanma düzeyi genel olarak kişilerin siyasi ilişkilerine bağlıdır.	3,67	1,189	n	32	55	134	145	164
				%	6,0	10,4	25,3	27,4	30,9

33	Kamu harcamalarının ülkede ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağladığını düşünüyorum.	3,52	1,144	n	36	57	146	176	115
				%	6,8	10,8	27,5	33,2	21,7
34	Kamu kurumları tarafından kamusal hizmetlerin sunumunda adaletli ve eşit davranılmaktadır.	2,40	1,210	n	159	133	139	66	33
				%	30,0	25,1	26,2	12,5	6,2
35	Hükümet politikalarına ilişkin güven duygusu kamu harcamalarını destekleme veya karşı çıkma davranışını etkiler.	4,04	,954	n	9	21	113	183	204
				%	1,7	4,0	21,3	34,5	38,5
36	Kamu harcamaları toplumsal tercihler ve öncelikler gözetilerek planlanmaktadır.	2,81	1,321	n	114	108	141	97	70
				%	21,5	20,4	26,6	18,3	13,2
(1) Kesinlikle Katılmıyorum (2) Katılmıyorum (3) Kararsızım (4) Katılıyorum (5) Kesinlikle Katılıyorum									

Tablo 7'de verilen ortalamalar incelendiğinde 4,0 üzerinde olan en yüksek ortalamaya sahip olan ifadeler; Kamu harcamalarındaki israf ve savurganlık vergiye karşı tutumumu olumsuz etkiler (4,44), kamu harcama sürecinde saydamlık ve şeffaflığın artırılması kamu otoritelerinin hesap verebilirliğini artırır (4,43), kamusal hizmetler etkin ve verimli şekilde sunulmadığı durumlarda vergi mükellefleri kendilerini aldatılmış hissetmektedirler (4,35), kamu kurumlarının kamu harcamaları sonucu ürettiği hizmetler bireylerin yaşam standartlarını etkiler (4,26), kamu hizmetlerinden yetersiz düzeyde yararlanıyorsam vergi ödeme isteğim azalır (4,21), Kamu harcamalarında israf ve savurganlığın yaygın olduğunu düşünüyorum (4,09) ve hükümet politikalarına ilişkin güven duygusu kamu harcamalarını destekleme veya karşı çıkma davranışını etkiler (4,04) ifadeleridir. Katılımcıların bu ifadeleri yüksek düzeyde desteklemeleri; kamu harcamalarından fayda beklentilerini, ödedikleri vergilerin karşılığı olarak kamu harcamalarında etkinlik ve verimlilik beklentilerini, vergi ödeme istekliliği ile kamu harcamalarından yararlanma ilişkisini gözettiklerini, kamu harcamalarının sunumunda israf ve savurganlık gibi olumsuzlukların yaşandığını, kamu harcama sürecinde saydamlık ve şeffaflığın kamu otoritelerinin hesap verebilirliği açısından önemini ve hükümet politikalarına duyulan güvenin kamu harcamalarını destekleme veya karşı çıkma davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, katılımcıların destekleme düzeyi 3,50 ile 4,00 arasında olup yine yüksek ortalamaya sahip olan ifadeler; Kamu harcamaları sonucunda üretilen kamu hizmetlerini ödediğim vergilerle orantılı olarak sorgularım (3,91), kamu harcamaları konusunda politikacılar toplumsal tercihlerden ziyade

politik hedefleri doğrultusunda keyfi kararlar almaktadır (3,90), kamu borçlarının artması kamu hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanmama engeller (3,89), kamu harcamaları sonucunda gerçekleşen toplumsal fayda düzeyine göre bireylerin siyasi tercihleri (oy verme davranışları) değişmektedir (3,89), bireyler kamu hizmetlerinin toplumsal faydasından ziyade bireysel olarak kendilerine sağladıkları faydayı gözetirler (3,82), kamu harcamaları mükelleflerin ödediği vergilerle finanse edilmektedir (3,78), almış olduğum eğitim, ülkemizde uygulanan kamu harcama politikaları konusunda bilgi sahibi olmama katkı sağlamıştır (3,72), kamu harcamalarından bireylerin yararlanma düzeyi genel olarak kişilerin siyasi ilişkilerine bağlıdır (3,67) ve kamu harcamalarının ülkede ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağladığını düşünüyorum (3,52) ifadeleridir. Bu ifadelerin katılımcılar tarafından güçlü düzeyde desteklenmesi; bireylerin vergiler yoluyla katlandıkları kamu finansmanı karşılığı hizmet beklentilerinin güçlü olduğunu, kamu harcamalarının finansmanında kamu borçlanması tercihinin kullanımının gelecekte kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyini olumsuz etkileyeceğini, kamu harcamaları ile ilgili karar verme sürecinde politikacıların toplumsal önceliklerden ziyade politik hedeflerini ön planda tuttuklarını (oy maksimizasyonu), bireylerin kamu hizmetlerinden beklentilerinin bireysel fayda amacına yönelik olduğu (fayda maksimizasyonu), bireylerin kamu harcamalarından yararlanma düzeyinde siyasi ilişkilerin etkili olduğu (rant kollama) ve kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağlayan etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Katılımcıların kararsızlık yönlü görüş belirttikleri 2,50 ile 3,50 arasında ortalamaya sahip olan ifadeler; Sivil toplum örgütleri (dernek, vakıf, sendika vb.) kamu harcamalarına ilişkin hesap verebilirliği artırır (3,49), kamu kesiminde etkinlik sağlamak için kamu harcamaları sınırlandırılmalıdır (3,42), bilgi edinme kapsamındaki uygulamalar kamu kaynaklarının hangi amaçla kullanıldığının sorgulanmasına imkan sağlamaktadır (3,19), desteklediğim siyasi partinin yönetimde bulunması kamu harcamalarının sonuçlarından memnuniyet düzeyimi olumlu etkiler (2,95), siyasal tercihim kamu harcama politikaları konusunda eksik bilgiye dayalı olarak yaptığımı düşünüyorum (2,89), kamu harcamaları toplumsal tercihler ve öncelikler gözetilerek planlanmaktadır (2,81), kamu gelirleri ve kamu harcamaları ile ilgili bilgilere kolayca farklı bilgi kanalları üzerinden doğru ve güvenilir biçimde ulaşabiliyorum (2,79), kamu idarelerinin yıllık faaliyet raporları üzerinden faaliyetlerini takip ediyorum (2,78), kamu kurumlarının bütçelerinde kamu harcamalarına ilişkin bilgiler açık, anlaşılır ve erişilebilirdir (2,69), kamu harcamaları kamu kurumlarının gelirleriyle (vergi, harç vb.) uyumludur (2,61), kamu harcamaları konusunda devletten (Merkezi idare

ve yerel idareler) hizmet talebinde bulunabiliyorum (2,59), kamu harcama süreçleri yeterince saydam/şeffaf nitelikte yürütülmektedir (2,55) ve daha az vergi ödeyeceksem kamu harcamalarının borçlanma ile karşılanmasını tercih ederim (2,43) ifadeleridir.

Tablo 7'de verilen ortalamalar incelendiğinde 2,50 değerinin altında en düşük ortalamaya sahip olan ifadeler; Devletin vergi almasından ziyade kamu borçlanması yapmasını tercih ederim (2,32), kamu kurumları tarafından kamusal hizmetlerin sunumunda adaletli ve eşit davranılmaktadır (2,40), kamu alımlarında ihale süreçlerindeki uygulamalar şeffaf, tarafsız ve rekabetçi koşullarda yürütülmektedir (2,40), daha az vergi ödeyeceksem kamu harcamalarının borçlanma ile karşılanmasını tercih ederim (2,43), kamu harcamaları toplumun öncelikleri doğrultusunda siyasi baskılardan ve çıkar/baskı gruplarından bağımsız olarak planlanmaktadır (2,45), kamu harcama süreçleri sonrasında kamu harcamaları ile ilgili olarak denetim etkin şekilde yapılmaktadır (2,46), devlet tarafından toplanan vergilerin en uygun şekilde kullanılarak toplum yararına hizmet olarak geri döndüğünü düşünüyorum (2,46) ve kamu harcamaları siyasi çıkar ilişkilerinden bağımsız olarak toplumsal fayda gözetilerek kullanılmaktadır (2,47) ifadeleridir. Katılımcılar tarafından düşük düzeyde desteklenen bu ifadeler; kamu harcamalarının finansmanında vergi yerine kamu borçlanması tercihinin kullanılmasının olumsuz etkileri olacağını, kamu alımlarına ilişkin ihale süreçlerinin şeffaf, tarafsız ve rekabetçi koşullarda yürütülmediğini, kamu harcamalarının toplum öncelikleri doğrultusunda siyasi baskılardan ve çıkar/baskı gruplarından bağımsız olarak planlanmadığını, kamu harcamalarına ilişkin denetimin yetersiz olduğunu ve devlet tarafından toplanan vergilerin toplum yararına hizmet olarak geri dönüşümünde etkin olunmadığını göstermektedir.

4.2.3. Kamu Harcamaları Algısı Ölçeğine İlişkin Açımlayıcı Faktör Analizi

Çalışmada uygulanan kamu harcamaları algısı anketinde bulunan 36 soru bireylerin kamu harcamaları algısına ilişkin düşüncelerini için hazırlanmıştır. Ölçeğe ilişkin faktörleri ortaya çıkarabilmek amacıyla açımlayıcı faktör analizinin yapılması tercih edilmiştir. Çalışmada SPSS 21 istatistik programı aracılığı ile açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve Tablo 8'de görüldüğü gibi KMO değeri 0,880 olarak bulunmuştur. Ayrıca Bartlett's testinin ($\alpha = 0,0000$) düzeyinde anlamlı olması, değişkenler arasında yüksek korelasyonlar olduğunu ve veri setinin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Tablo 8: KMO Değeri ve Bartlett Küresellik Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterlilik Ölçütü	0,880
	Ki-Kare test istatistiği 5020,322
Bartlett's Test of Sphericity	Serbestlik derecesi 406
	Test İstatistiğinin Olasılık Değeri ,0000

Araştırmada kullanılan veri setinin faktör analizine uygunluğunun değerlendirilmesi için Kaiser-Mayer, Olkin (KMO) testi ve Bartlett's testi uygulanmıştır. Ayrıca faktör analizi uygulanırken bir ifadenin ilgili faktör grubunda değerlendirilmesi için faktör yükü 0,40 olarak belirlenmiştir. Örneklemin yeterliliğini gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test değeri (,880) araştırmanın yapılmasında uygun kabul edilen sınır aralığında bir değerdir. Kalaycı (2010)'a göre araştırma sonucu ulaşılan (,880) değeri faktör analizi için uygun aralıkta bir değer olarak kabul edilmektedir. Araştırmadaki verilerin çoklu normal dağılımdan geldiğini gösteren Bartlett's testi de kabul edilen sınırdadır ($p < ,000$). Faktör analizi sonuçları ulaşılan bulgular altı faktörün araştırma kapsamında kullanımında uygunluğu göstermektedir.

Tablo 9: Kamu Harcamaları Algısı Ölçeği Ortak Faktör Varyans Tablosu

Communalities		
	Initial	Extraction
S2	1,000	,519
S3	1,000	,715
S4	1,000	,798
S5	1,000	,513
S6	1,000	,545
S7	1,000	,501
S8	1,000	,584
S10	1,000	,596
S11	1,000	,531
S12	1,000	,573
S13	1,000	,577
S14	1,000	,646
S16	1,000	,597
S17	1,000	,640
S18	1,000	,664
S19	1,000	,553
S20	1,000	,509
S21	1,000	,522
S22	1,000	,514
S23	1,000	,603
S24	1,000	,552
S25	1,000	,579
S28	1,000	,588
S29	1,000	,552
S30	1,000	,644
S31	1,000	,595
S32	1,000	,568
S34	1,000	,601
S35	1,000	,543

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Tablo 9'da ortak faktör varyans tablosu sonuçlarına yer verilmiştir. İlk aşamada, 1-36 arası sorularda yapılan faktör analizi sonucunda ortak varyans tablosuna göre, 0,50'nin altında düşük ortak varyansa sahip olan 33 ve 36.sorular, ikinci aşamada ise yapılan faktör analizi sonucunda 1, 9, 15, 26 ve 27. sorular düşük ortak varyansa sahip olduğu için analizden çıkartılarak analiz tekrar yapılmıştır. Böylece toplam 36 sorudan 1, 9, 15, 26, 27, 33 ve 36. sorular faktör analizine uygun sonuçlar vermediğinden dolayı faktör analizi dışında tutulmuş ve toplamda 29 soru ile faktör analizi yeniden yapılmıştır.

Tablo 10: Kamu Harcamaları Algısı Ölçeği Özdeğer İstatistiğine Bağlı Faktör Sayısı ve Açıklanan Toplam Varyans

Total Variance Explained									
Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	
1	6,92	23,87	23,865	6,921	23,865	23,865	6,326	21,815	21,815
2	3,09	10,68	34,543	3,097	10,678	34,543	2,909	10,031	31,846
3	1,90	6,559	41,102	1,902	6,559	41,102	1,823	6,286	38,132
4	1,34	4,636	45,738	1,344	4,636	45,738	1,732	5,972	44,104
5	1,13	3,914	49,652	1,135	3,914	49,652	1,355	4,673	48,776
6	1,06	3,664	53,316	1,063	3,664	53,316	1,316	4,540	53,316
7	,965	3,326	56,642						
8	,901	3,106	59,748						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Faktör analizinde, yük değerlerinin 0,40 ve üzeri değerde olması kabul edilebilir bir ölçüdür (Gürüş & Astar, 2015). Bu nedenle faktör analizi uygulanırken bir ifadenin ilgili faktör grubunda değerlendirilmesi için faktör yükü 0,40 olarak belirlenmiş ve böylece aynı ifadenin birden fazla faktöre yüklenmesi önlenmiştir. Faktör analizi, varimax dik döndürmesi sonuçlarına göre maddeler toplam altı faktör altında gruplanmıştır. Tablo 10'da korelasyon matrisinin özdeğerleri toplamı, toplam gözlenen değişken sayısına eşit olduğundan her bir özdeğerin 29'a bölünmesi sonucunda açıklanan varyans değerleri hesaplanmıştır. Genel olarak altı faktörün toplam varyansı açıklama oranı (%53,316)'dır. Her bir faktörün varyansı açıklama oranı ise; birinci faktör (şeffaflık ve katılım) %21,815, ikinci faktör (mali aldanma) %10,031, üçüncü faktör (hesap verebilirlik) %6,286, dördüncü faktör (finansman) %5,972, beşinci faktör (mali bağlantı) %4,673 ve altıncı faktör (asimetrik bilgi) ise %4,540'tır.

4.2.4. Ölçeklerin Güvenilirlik Analizi ve Faktör Analizi Sonuçları

Araştırmada kullandığımız ölçeklerin güvenilirliği için yapılan analizde güvenilirlik Cronbach Alfa katsayısı (α) ile ölçülmüştür. Cronbach Alfa katsayısı 0 ile 1 arasında bir değer almakta ve 0,60 değerinin üzerinde bulunması ölçeğin güvenilirliğini göstermektedir.

Tablo 11: Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Ölçekler	Soru Sayısı	Cronbach Alfa Katsayısı Değerleri (α)
<i>Şeffaflık ve Katılım</i>	12	,908
<i>Mali Aldanma</i>	6	,682
<i>Hesap Verebilirlik</i>	4	,644
<i>Finansman</i>	3	,753
<i>Mali Bağlantı</i>	2	,640
<i>Asimetrik Bilgi</i>	2	,617
Genel Toplam	29	,722

Araştırmada kullanılan ölçeklere ilişkin güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 11’de gösterilmiştir. Ölçeklerin güvenilirlik düzeyleri %62 ile %91 arasında değişmektedir. Faktör analizi, birbirleriyle ilişkili çok sayıdaki değişkeni daha anlamlı, az sayıda ve birbirinden bağımsız faktörler haline getirerek gruplandırılan çok değişkenli bir istatistiksel yöntemdir (Turanlı vd. 2012). Faktörlerin ölçeklere göre güvenilirlik analizi değerlendirildiğinde; mali aldanma, hesap verebilirlik, finansman ve mali bağlantı ölçeklerinin Cronbach Alpha (α) katsayıları oldukça güvenilir olduğu; şeffaflık ve katılım ölçeğinin α katsayısının ise yüksek derecede güvenilirliği gösterdiği belirtilebilir (Kalaycı, 2010).

Tablo 12: Kamu Harcamaları Algısı Ölçeği Döndürülmüş Faktör Analizi Sonuçları

İfade	Şeffaflık ve Katılım (Faktör 1)	Mali Aldanma (Faktör 2)	Hesap Verebilirlik (Faktör 3)	Finansman (Faktör 4)	Mali Bağlantı (Faktör 5)	Asimetrik Bilgi (Faktör 6)
S6	,546					
S7	,642					
S10	,585					
S14	,648					
S16	,714					
S17	,787					
S18	,796					
S19	,729					
S20	,705					
S23	,747					
S25	,739					
S34	,752					
S22		,538				
S24		,640				
S28		,712				
S29		,612				
S31		,456				
S35		,614				
S11			,580			
S12			,562			
S13			,579			
S21			,465			
S2				,441		
S3				,827		
S4				,888		
S5					,507	
S8					,753	
S30						,799
S32						,505
Faktörün Açıkladığı Varyans Yüzdesi	21,815	10,031	6,286	5,972	4,673	4,540
Açıklanan Varyans Toplam Yüzdesi					53,316	
Kaiser-Meyer-Olkin Testi (KMO): ,880						
Bartlett's Testi: 5020,322 (p<,000)						

Kamu harcamaları algısına yönelik yapılan faktör analizi sonuçları Tablo 12’de gösterilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına göre vatandaşların kamu harcamaları algısı ölçeğinin 29 ifadeden ve altı boyuttan oluştuğu ortaya çıkmıştır. Ölçekteki faktör sayısı altıdır. Faktörlerin toplam varyansı açıklama oranı (%53,316)’dır. Kamu harcamaları algısı ölçeğinde faktör analizi sonucuna göre altı faktör grubu kendi içindeki ifadelerin özellikleri dikkate alınarak ve yararlanılmış çalışmalarda isimlendirmeler de göz önünde bulundurularak adlandırılmıştır. Buna göre birinci faktör “şeffaflık ve katılım”, ikincisi “mali aldanma”, üçüncüsü “hesap verebilirlik”, dördüncüsü “finansman”, beşincisi “mali bağlantı” ve altıncısı “asimetrik bilgi” olarak isimlendirilmiştir. Böylece katılımcıların kamu harcamaları algısını gösteren bir ölçek elde edilmiştir.

Analiz sonucu faktörleri oluşturan faktör yapısı ve alt bileşenler incelendiğinde; on iki ifade şeffaflık ve katılım, altı ifade mali aldanma, dört ifade hesap verebilirlik, üç ifade finansman, iki ifade mali bağlantı ve iki ifade ise asimetrik bilgi olarak isimlendirilmiştir. Örneklemin yeterliliğini gösteren Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) test değeri (,880) araştırmanın yapılmasında uygun kabul edilen sınır aralığında bir değerdir. Kalaycı (2010)’a göre araştırma sonucu ulaşılan (,880) değeri faktör analizi için uygun aralıkta bir değer olarak kabul edilmektedir. Araştırmadaki verilerin çoklu normal dağılımdan geldiğini gösteren Bartlett’s testi de kabul edilen sınırdadır ($p < ,000$). Faktör analizi sonuçları ulaşılan bulgular altı faktörün araştırma kapsamında kullanımında uygunluğu göstermektedir. Şeffaflık ve katılım boyutuna ilişkin maddelerin faktör yüklerinin 0,546-0,796; mali aldanma boyutuna ilişkin maddelerin faktör yüklerinin 0,456-0,712; hesap verebilirlik boyutuna ilişkin maddelerin faktör yüklerinin 0,465-0,580; finansman boyutuna ilişkin maddelerin faktör yüklerinin 0,441-0,888; mali bağlantıya ilişkin maddelerin faktör yüklerinin 0,507-0,753; ve asimetrik bilgi boyutuna ilişkin maddelerin faktör yüklerinin 0,505-0,799 arasında değiştiği görülmektedir.

4.2.4.1. Şeffaflık ve Katılım Faktörü

Ölçeğin “şeffaflık ve katılım” adlı ilk faktörü toplam 12 sorudan oluşmaktadır. Faktöre ilişkin bilgiler Tablo 13’de gösterilmektedir.

Tablo 13: Şeffaflık ve Katılım Faktörüne İlişkin Bilgiler

Faktörün Adı	Soru No	İlgili İfadeler	Ort.
Şeffaflık ve Katılım	6	Kamu harcamaları kamu kurumlarının gelirleriyle (vergi, harç vb.) uyumludur.	2,61
	7	Kamu kurumlarının bütçelerinde kamu harcamalarına ilişkin bilgiler açık, anlaşılır ve erişilebilirdir.	2,69
	10	Bilgi edinme kapsamındaki uygulamalar kamu kaynaklarının hangi amaçla kullanıldığının sorgulanmasına imkan sağlamaktadır.	3,19
	14	Kamu harcama süreçleri yeterince saydam/şeffaf nitelikte yürütülmektedir.	2,55
	16	Kamu alımlarında ihale süreçlerindeki uygulamalar şeffaf, tarafsız ve rekabetçi koşullarda yürütülmektedir.	2,40
	17	Kamu harcama süreçleri sonrasında kamu harcamaları ile ilgili olarak denetim etkin şekilde yapılmaktadır.	2,46
	18	Devlet tarafından toplanan vergilerin en uygun şekilde kullanılarak toplum yararına hizmet olarak geri döndüğünü düşünüyorum.	2,46
	19	Kamu gelirleri ve kamu harcamaları ile ilgili bilgilere kolayca farklı bilgi kanalları üzerinden doğru ve güvenilir biçimde ulaşabiliyorum.	2,79
	20	Kamu harcamaları konusunda devletten (Merkezi idare ve yerel idareler) hizmet talebinde bulunabiliyorum.	2,59
	23	Kamu harcamaları siyasi çıkar ilişkilerinden bağımsız olarak toplumsal fayda gözetilerek kullanılmaktadır.	2,47
	25	Kamu harcamaları toplumun öncelikleri doğrultusunda siyasi baskılardan ve çıkar/baskı gruplarından bağımsız olarak planlanmaktadır.	2,45
	34	Kamu kurumları tarafından kamusal hizmetlerin sunumunda adaletli ve eşit davranılmaktadır.	2,40
Toplam Faktör Ortalaması			2,59

Kamu harcamaları algısı açısından anket çalışmasına katılan 530 kişinin sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde; “şeffaflık ve katılım” faktöründe yer alan ifadelerle yönelik katılımcılar, kamu harcamalarının kamu kurumlarının gelirleriyle (vergi, harç vb.) uyumlu olmadığını (%75), kamu harcamalarına ilişkin bilgilerin açık, anlaşılır ve erişilebilir olmadığını (%76), bilgi edinme kapsamındaki uygulamaların kamu kaynaklarının kullanımına ilişkin sorgulama olanağı sağlayacağını (%72,5), kamu harcama süreçlerinin yeterince şeffaf olmadığını (%78,5), kamu alımlarında ihale süreçlerindeki

uygulamaların şeffaf, tarafsız ve rekabetçi koşullarda olmadığını (%79,6), kamu harcamaları ile ilgili denetimin etkin şekilde yapılmadığını (%80,8), vergilerin toplum yararına hizmet olarak geri döndüğüne ilişkin olumsuz düşüncüklerini (%81,5), kamu kesimine ilişkin mali, bilgilere doğru ve güvenilir biçimde ulaşmada zorluk çektiklerini (73,4), kamu harcamaları konusunda devletten yeterince hizmet talebinde bulunamadıklarını (%80,2), kamu harcamaları toplumsal fayda gözetilerek planlanmadığını (%80,6), kamu harcamalarının planlanmasında toplumun önceliklerinden ziyade politik yaklaşımın etkili olduğunu (%79,8) ve kamusal hizmetlerin sunumunda adaletli ve eşit davranılmadığını (%81,3) belirtmişlerdir. Genel olarak katılımcılar, bu faktörde yer alan ifadelere 2,40–3,19 arası ortalamayla katıldıklarını beyan etmişlerdir.

4.2.4.2. Mali Aldanma Faktörü

Ölçeğin “mali aldanma” adlı ikinci faktörü toplam 6 sorudan oluşmaktadır. Faktöre ilişkin bilgiler Tablo 14’te gösterilmektedir.

Tablo 14: Mali Aldanma Faktörüne İlişkin Bilgiler

Faktörün Adı	Soru No	İlgili İfadeler	Ort.
Mali Aldanma	22	Kamu harcamaları mükelleflerin ödediği vergilerle finanse edilmektedir.	3,78
	24	Kamu harcamaları sonucunda gerçekleşen toplumsal fayda düzeyine göre bireylerin siyasi tercihleri (oy verme davranışları) değişmektedir.	3,89
	28	Kamu kurumlarının kamu harcamaları sonucu ürettiği hizmetler bireylerin yaşam standartlarını etkiler.	4,26
	29	Kamusal hizmetler etkin ve verimli şekilde sunulmadığı durumlarda vergi mükellefleri kendilerini aldatılmış hissetmektedirler.	4,35
	31	Bireyler kamu hizmetlerinin toplumsal faydasından ziyade bireysel olarak kendilerine sağladıkları faydayı gözetirler.	3,82
Toplam Faktör Ortalaması			4,03

Kamu harcamaları algısı açısından anket çalışmasına katılan 530 kişinin sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde; “mali aldanma” faktöründe yer alan ifadelere yönelik katılımcılar, kamu harcamalarının ağırlıklı olarak vergilerle finanse edildiğini (%64,5), kamu harcamaları sonucu oluşan toplumsal faydanın bireylerin oy verme davranışlarını etkilediğini (%70,2),

kamu harcamaları sonucu üretilen hizmetlerin bireylerin yaşam standartlarını etkilediğini (%84,7), kamu hizmetleri etkin şekilde sunulmadığında vergi mükelleflerinin kendilerini aldatılmış hissettikleri (%95,3) ve bireyler kamu hizmetlerinden bireysel faydayı toplumsal faydaya göre daha fazla gözettiklerini (%89,4) belirtmişlerdir. Katılımcılar, mali aldanma faktöründe yer alan ifadelere 3,78-4,35 arası ortalamayla oldukça yüksek düzeyde katıldıklarını ifade etmişlerdir.

4.2.4.3. Hesap Verebilirlik Faktörü

Ölçeğin “hesap verebilirlik” adlı üçüncü faktörü toplam 4 sorudan oluşmaktadır. Faktöre ilişkin bilgiler Tablo 15’te gösterilmektedir.

Tablo 15: Hesap Verebilirlik Faktörüne İlişkin Bilgiler

Faktörün Adı	Soru No	İlgili İfadeler	Ort.
Hesap Verebilirlik	11	Kamu harcamalarındaki israf ve savurganlık vergiye karşı tutumumu olumsuz etkiler.	4,44
	12	Sivil toplum örgütleri (dernek, vakıf, sendika vb.) kamu harcamalarına ilişkin hesap verebilirliği artırır.	3,49
	13	Kamu harcama sürecinde saydamlık ve şeffaflığın artırılması kamu otoritelerinin hesap verebilirliğini artırır.	4,43
	21	Kamu harcamaları konusunda politikacılar toplumsal tercihlerden ziyade politik hedefleri doğrultusunda keyfi kararlar almaktadır.	3,90
Toplam Faktör Ortalaması			4,07

Anket çalışmasına katılan 530 kişinin sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde; “hesap verebilirlik” faktöründe yer alan ifadelerle yönelik katılımcılar, kamu harcamalarındaki israf ve savurganlığın vergiye karşı tutumu olumsuz etkilediği (%94,9), sivil toplum örgütlerinin kamu harcamalarına ilişkin hesap verebilirliği arttırabileceği (%53,2), kamu harcama sürecinde saydamlık uygulamalarındaki gelişmelerin hesap verebilirliğini arttırdığı (%96,6) ve kamu harcamaları konusunda politikacıların politik hedeflerini toplumsal önceliklere göre daha fazla öncelikli dikkate aldıklarını (%65,8) belirtmişlerdir. Katılımcıların hesap verebilirlik faktöründe yer alan ifadelerle 3,49-4,44 arası ortalamayla yüksek düzeyde katıldıkları gözlemlenmiştir.

4.2.4.4. Finansman Faktörü

Ölçeğin “finansman” adlı dördüncü faktörü toplam 3 sorudan oluşmaktadır. Faktöre ilişkin bilgiler Tablo 16’da gösterilmektedir.

Tablo 16: Finansman Faktörüne İlişkin Bilgiler

Faktörün Adı	Soru No	İlgili İfadeler	Ort.
Finansman	2	Kamu borçlarının artması kamu hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanmamı engeller.	3,89
	3	Daha az vergi ödeyeceksem kamu harcamalarının borçlanma ile karşılanmasını tercih ederim.	2,43
	4	Devletin vergi almasından ziyade kamu borçlanması yapmasını tercih ederim.	2,32
Toplam Faktör Ortalaması			2,88

Anket çalışmasına katılan 530 kişinin sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde; “finansman” faktöründe yer alan ifadelerle yönelik katılımcılar, kamu borçlarının artmasının kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyini engelleyeceğini (%85,7), kamu harcamalarının finansmanında borçlanmanın vergilendirmeye tercih edilmesi ifadesine katılmadıklarını (%77,4) ve devletin vergi almasından ziyade kamu borçlanması yapması ifadesine katılmadıklarını (%80) belirtmişlerdir. Katılımcıların finansman faktöründe yer alan ifadelerle 2,32-3,89 arası ortalamayla düşük düzeyde katıldıkları gözlemlenmiştir. Finansman faktörüne ilişkin katılımcıların genel görüşü, kamu harcamalarının finansmanında olağan kamu geliri olan vergilerin, olağanüstü bir kamu geliri olan kamu borçlanmasına tercih edilmemesi gerektiği yönündedir.

4.2.4.5. Mali Bağlantı Faktörü

Ölçeğin “mali bağlantı” adlı beşinci faktörü toplam 2 sorudan oluşmaktadır. Faktöre ilişkin bilgiler Tablo 17’de gösterilmektedir.

Tablo 17: Mali Bağlantı Faktörüne İlişkin Bilgiler

Faktörün Adı	Soru No	İlgili İfadeler	Ort.
Mali Bağlantı	5	Kamu hizmetlerinden yetersiz düzeyde yararlanıyorsam vergi ödeme isteğim azalır.	4,21
	8	Kamu kesiminde etkinlik sağlamak için kamu harcamaları sınırlandırılmalıdır.	3,42
Toplam Faktör Ortalaması			3,82

Anket çalışmasına katılan 530 kişinin sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde; “mali bağlantı” faktöründe yer alan ifadelerle yönelik katılımcılar, kamu hizmetlerinden yetersiz düzeyde yararlanmalarının vergi ödeme isteklerini olumsuz etkileyerek vergi uyumlarını olumsuz etkilediği (%89,8) ve kamu kesimi etkinliği için kamu harcamalarının sınırlandırılması gerektiği (%77,9) ifadelerine katılmışlardır. Katılımcıların mali bağlantı faktöründe yer alan ifadelerle 3,42-4,21 arası ortalamayla yüksek düzeyde katıldıkları gözlemlenmiştir. Mali bağlantı faktörüne ilişkin katılımcıların genel görüşü, ödedikleri vergiler ile aldıkları veya alacakları kamu hizmetleri arasındaki bağlantıya ilişkin farkındalığın yüksek düzeyde olduğu yönündedir.

4.2.4.6. Asimetrik Bilgi Faktörü

Ölçeğin “asimetrik bilgi” adlı altıncı faktörü toplam 2 sorudan oluşmaktadır. Faktöre ilişkin bilgiler Tablo 18’de gösterilmektedir.

Tablo 18: Asimetrik Bilgi Faktörüne İlişkin Bilgiler

Faktörün Adı	Soru No	İlgili İfadeler	Ort.
Asimetrik Bilgi	30	Siyasal tercihim kamusal harcama politikaları konusunda eksik bilgiye dayalı olarak yaptığımı düşünüyorum.	2,89
	32	Kamusal harcamalarından bireylerin yararlanma düzeyi genel olarak kişilerin siyasi ilişkilerine bağlıdır.	3,67
Toplam Faktör Ortalaması			3,28

Anket çalışmasına katılan 530 kişinin sorulara verdikleri cevaplar incelendiğinde; “asimetrik bilgi” faktöründe yer alan ifadelerle yönelik katılımcılar, siyasi tercihlerini kamusal harcamalarına ilişkin eksik bilgiye dayalı olarak yaptıkları ifadesine (%68) katılmadıklarını ve kamusal harcamalarından yararlanma düzeyinin genel olarak siyasi ilişkilere bağlı olduğunu (%84,6) belirtmişlerdir. Katılımcıların asimetrik bilgi faktöründe yer alan ifadelerle 2,89-3,67 arası ortalamayla orta düzeyde kararsızlığa daha yakın oranlarda katıldıkları gözlemlenmiştir. Asimetrik bilgi kamusal ekonomisinde taraflar arasındaki bilgi farklılıklarını ifade eder. Asimetrik bilgi kaynaklı sorunlar ters seçim ve ahlaki tehlikedir. Asimetrik bilgi faktörüne ilişkin katılımcıların genel görüşü, bireylerin kamusal harcamalarından yararlanma düzeyinin siyasi ilişkilere bağlı olduğu yönündedir.

Sonuçlar, bireylerin kamusal harcaması algılarının ölçülmesine yönelik yaklaşımlarını belirlemek açısından önem ifade etmektedir. Kamusal harcaması algısını belirleyen faktörlere ilişkin bilgilere Tablo 19’da yer verilmiştir. Bu

sonuçlara göre altı faktör ortalaması 3,445 ve faktörlerin toplam varyansı açıklama yüzdesi ise %53,316'dır. Bu faktörler içerisinde katılımcıların kamu harcaması algısına ilişkin değerlendirmeleri açısından 2,59 ortalama ve %21,815 açıklayıcılık yüzdesi ile şeffaflık ve katılım faktörünün önemli bir etkisi olmadığı görülmektedir.

Tablo 19: Kamu Harcamaları Algısı Faktörlerinin Açıklayıcılığı ve Ortalamaları

Faktör Adı	Açıklayıcılığı	Ort.	Algı Derecesi
Şeffaflık ve Katılım	%21,815	2,59	Zayıf
Mali Aldanma	%10,031	4,03	Yüksek
Hesap Verebilirlik	%6,286	4,07	Yüksek
Finansman	%5,972	2,88	Orta
Mali Bağlantı	%4,673	3,82	Yüksek
Asimetrik Bilgi	%4,540	3,28	Orta
KAMU HARCAMALARI ALGISI ÖLÇEĞİ	%53,316	3,445	Yüksek

Likert ölçeğinde belirtilen ifadeler verilmiş olan yanıtlar en düşük 1, e yüksek 5 olarak puanlandığından; algı derecesi 1,00-1,80 aralığı “çok zayıf”, 1,81-2,60 aralığı “zayıf”, 2,61-3,40 aralığı “orta”, 3,41-4,20 aralığı “yüksek” ve 4,21-5,00 aralığı ise “çok yüksek” olarak kabul edilmektedir (Alcueres, 2020). Tablo 19'daki sonuçlar yukarıda belirtilen ölçütlerde değerlendirildiğinde Türkiye genelinde 18 yaş üstü 530 katılımcıya ilişkin kamu harcamaları algısını ölçmeye yönelik yapılan anket çalışmasında kamu harcamaları algısı 3,445 ortalama ile “yüksek” düzeydedir.

4.2.5. Korelasyon Analizi Sonuçları

Korelasyon analizi ile değişkenler arasındaki ilişki incelenerek, bir değişkendeki değişimin ne kadarının diğer değişkendeki değişimi açıkladığı tespit edilmeye çalışılır. Ancak, korelasyon analizi değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini (neden-sonuç) açıklamaz (Kalaycı, 2010). Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına göre gruplanan ifadelerin ortalamalarının alınmasıyla elde edilen altı temel faktör arasındaki ilişki korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda p değeri (,01) ve (,05) değerinden küçük ise değişkenler arasındaki ilişkinin çift yönlü olduğu belirtilir. Ancak p değeri (,05) değerinden büyük ise değişkenler arasında anlamlı bir istatistiksel ilişki olmadığı değerlendirilmiştir.

Tablo 19: Korelasyon Analizi Sonuçları

N=530 Değişkenler	Ort.	S.S.	Şeffaflık ve Katılım	Mali Aldanma	Hesap Verebilirlik	Finansman	Mali Bağlantı	Asimetrik Bilgi
Şeffaflık ve Katılım	2,5896	,86465	1					
Mali Aldanma	4,0252	,61777	,164** (,000)	1				
Hesap Verebilirlik	4,0660	,66144	-,226** (,000)	,448** (,000)	1			
Finansman	2,8792	,91688	-,018 (,681)	-,040 (,360)	,099* (,022)	1		
Mali Bağlantı	3,8179	,91993	,204** (,000)	,281** (,000)	,292** (,000)	,199** (,000)	1	
Asimetrik Bilgi	3,2792	,95372	,179** (,000)	,243** (,000)	,179** (,000)	,161** (,000)	,174** (,000)	1

** ,01, * ,05 düzeyinde çift taraflı anlamlılığı göstermektedir.

Kamu harcamaları algısına ilişkin açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına elde edilen altı temel faktör arasındaki korelasyon analizi sonuçlarına göre; şeffaflık ve katılım algısı ile mali aldanma ve asimetrik bilgi değişkenleri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmişken, hesap verebilirlik ve mali bağlantı değişkenleri arasında ise pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Şeffaflık ve katılım algısı ile finansman değişkeni arasındaki ilişki negatif olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuçlar, kamu harcamaları sürecinde bireylerin şeffaflık ve katılımı ilgili algı düzeyleri arttıkça mali aldanma ve asimetrik bilginin azaldığını, hesap verebilirlik ve mali bağlantı algısının ise arttığını göstermektedir. Kamu harcamaları algısına ilişkin mali aldanma algısı ile hesap verebilirlik, mali bağlantı ve asimetrik bilgi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Mali aldanma algısı ile finansman değişkeni arasındaki ilişki negatif olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu sonuçlar, kamu harcamalarına ilişkin bireylerin mali aldanmaya ilişkin algı düzeyleri arttıkça hesap verebilirlik, mali aldanma ve asimetrik bilgi algılarının da yükseldiğini göstermektedir. Hesap verebilirlik alt boyutları ile kamu harcamalarında mali bağlantı ve asimetrik bilgi arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmasına rağmen, hesap verebilirlik ve finansman arasındaki ilişki pozitif ve anlamlı değildir. Ayrıca, finansman değişkeni ile mali bağlantı ve asimetrik bilgi arasındaki ilişki ve mali bağlantı ile hesap verebilirlik arasındaki ilişki pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır.

4.2.6. Regresyon Analizi Sonuçları

Araştırma kapsamındaki değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkilerini açıklamak ve test etmek ve aşağıda belirtilen hipotezlere ilişkin oluşturulan modeller test etmek amacıyla çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Test edilecek modeller;

Model 1: Kamu harcamaları algısına ilişkin şeffaflık ve katılım, mali aldanma, hesap verebilirlik, finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi boyutlarının *kamu hizmetlerinin ödenen vergilerle orantılı olarak sorgulanması* üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Model 2: Kamu harcamaları algısına ilişkin şeffaflık ve katılım, mali aldanma, hesap verebilirlik, finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi boyutlarının *kamu harcamalarında israf ve savurganlığın varlığı* üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Model 3: Kamu harcamaları algısına ilişkin şeffaflık ve katılım, mali aldanma, hesap verebilirlik, finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi boyutlarının *kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sunması* üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Model 4: Kamu harcamaları algısına ilişkin şeffaflık ve katılım, mali aldanma, hesap verebilirlik, finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi boyutlarının *kamu harcamalarının toplumsal ihtiyaçlara göre planlanması* üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Çoklu regresyon analizi sonuçlarının yorumlanmasında; R^2 (bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranını %), R (değişkenler arasındaki korelasyonu), β (standartlaştırılmış katsayıları), $p\beta$ (istatistiksel anlamlılığı), Anova testi sonucundaki F testi (modelinin genel olarak anlamlılığını) ve Anova testi sonucundaki F istatistiği p değeri “pF” (istatistiksel anlamlılığı) göstermektedir. Anova testi sonucundaki F istatistiği p değerinin ($,05$) değerinden küçük olması modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu gösterir.

Tablo 20: Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Model 1 (Soru 1)		Model 2 (Soru 15)		Model 3 (Soru 33)		Model 4 (Soru 36)	
	β	$p\beta$	β	$p\beta$	β	$p\beta$	β	$p\beta$
Şeffaflık ve Katılım	,115	,010	-,278	,000	,996	,000	,645	,000
Mali Aldanma	,145	,003	,120	,005	,634	,000	,116	,002
Hesap Verebilirlik	,092	,049	-,221	,000	,975	,003	,094	,013
Finansman	,019	,672	,079	,038	-,901	,368	,032	,344
Mali Bağlantı	,023	,641	-,135	,001	-,052	,959	,035	,336
Asimetrik Bilgi	-,009	,847	,055	,003	-1,417	,157	-,058	,093
<i>R</i>	,243		,545		,465		,662	
<i>R</i> ²	,390		,297		,217		,439	
<i>Adj. R</i> ²	,380		,288		,207		,432	
<i>D.-Watson</i>	1,809		1,940		,1780		1,809	
<i>F</i>	5,487		36,739		24,098		68,079	
<i>pF</i>	,000		,000		,000		,000	

Çoklu regresyon analizinde, altı faktör bağımsız değişken olarak kabul edilerek oluşturulan modellerle bu faktörlerin kamu harcamaları algısı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Modellerde her bir soru bağımlı değişken olarak (S1, S15, S33, S36), altı faktör ise bağımsız değişken olarak çoklu regresyon analizine dahil edilmiştir. Analiz sonucu ulaşılan bulgular (katsayı, istatistiksel değerler, anlamlılık değerleri vb.) Tablo 20’de gösterilmiştir. Modellerin istatistiksel olarak anlamlılığı için Anova testi sonucundaki F istatistiği pF değerinin “,05” değerinden küçük olması gerekmektedir. Analiz sonucu araştırma kapsamındaki dört modeldeki p değerleri “,05” değerinden küçük olduğu için dört model istatistiksel olarak anlamlı kabul edilir. Tablo 20’deki R² değeri bağımlı değişkenin bağımsız değişkenlerce yüzde kaçının açıkladığını göstermektedir. R² değeri sonuçlarına göre; bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı birinci modelde (%39,0), ikinci modelde (%29,7), üçüncü modelde (%21,7) ve dördüncü modelde ise (%43,9) düzeyindedir. Tablo 20’deki β katsayısı bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisinin yönünü (+/-) ve büyüklüğünü (katsayı değeri) göstermektedir. β değeri sonuçlarının yorumlanmasında ($p\beta$) katsayısının istatistiksel olarak “,05” değerinden küçük, yani istatistiksel olarak anlamlı olması gerekir.

Birinci modelde (S1), “Kamu harcamaları sonucunda üretilen kamu hizmetlerini ödediğim vergilerle orantılı olarak sorgularım” ifadesinin aldığı

değerler bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır. Tablo 7’deki tanımlayıcı istatistiklere göre bu ifadeye katılma ortalaması “3,91” dir. Bu ortalama değer katılımcıların kamu harcamalarının kamusal otoriteler tarafından planlanması sürecinde toplumsal tercihlerin ve önceliklerin dikkate alındığı yönündeki bakış açılarının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Kamu harcamaları algısına yönelik belirlediğimiz altı temel faktörün bağımlı değişken üzerindeki etkileri; şeffaflık ve katılım (anlamli ve pozitif, “,115”), mali aldanma (anlamli ve pozitif, “,145”), hesap verebilirlik (anlamli ve pozitif, “,092”), finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi faktörlerinin ise etkileri (pozitif ve negatif) ancak istatistiksel olarak anlamli değildir. Bu sonuçlar, bireylerin kamu harcamaları sonucunda yararlandıkları kamu hizmetleri ile katlandıkları kamusal maliyetleri (vergiler) kıyaslayarak mali sömürü veya mali rant ilişkisi değerlendirmesini yaptıklarını göstermektedir. Bu ilişkinin değerlendirilmesinde ise şeffaflık ve katılım, mali aldanma ve hesap verebilirlik ile ilgili faktörlerin önemsendiği ve bu faktörlere yönelik yapılacak uygulamaların kamu harcamalarının fayda ve maliyetlerinin bireyler açısından değerlendirilmesine yönelik algılarının gelişmesine katkı sağladığını göstermektedir.

İkinci modelde (S15), bağımlı değişken olarak “Kamu harcamalarında israf ve savurganlığın yaygın olduğunu düşünüyorum” ifadesinin aldığı değerler tanımlanmıştır. Tablo 7’deki tanımlayıcı istatistiklere göre bu ifadeye katılma ortalaması “4,09” dur. Bu ortalama değer katılımcıların kamu harcamaları ile ilgili uygulamalarda israf ve savurganlığın yaygın olduğu yönündeki bakış açılarının yüksek düzeyde olumsuz olduğunu göstermektedir. Bu değer katılımcıların kamu harcamaları ile ilgili uygulamalara ilişkin olumsuz etkilerin farkında olduklarını ve kamu harcamaları uygulamalarındaki tespitlerine ilişkin olumsuz algıya yönelik farkındalıklarını göstermektedir. Kamu harcamaları algısına yönelik belirlediğimiz altı temel faktörün bağımlı değişken üzerindeki etkileri; şeffaflık ve katılım (anlamli ve negatif, “-,278”), mali aldanma (anlamli ve pozitif, “,120”), hesap verebilirlik (anlamli ve negatif, “-,221”), finansman (anlamli ve pozitif, “,079”), mali bağlantı (anlamli ve negatif, “-,135”) ve asimetrik bilgi (anlamli ve pozitif, “,055”) faktörünün etkisi ise (anlamli ve pozitif, “,055”)’tir. Bu sonuçlar kamu harcamaları süreçlerinde üç faktörün (şeffaflık ve katılım, hesap verebilirlik ve mali bağlantı) etkisinin negatif ve diğer üç faktörün (mali aldanma, finansman ve asimetrik bilgi) ise pozitif yönlü kamu harcamaları uygulamalarına ilişkin israf ve savurganlık algısının gelişmesine katkı sağladığını göstermektedir. Kamu harcama politikalarında şeffaflık ve katılım, hesap verebilirlik ve mali bağlantı algısına ilişkin uygulamalar zayıfladıkça kamu harcamalarında israf ve savurganlık algısının

güçlendiği görülmektedir. Ayrıca, kamu harcamalarına ilişkin uygulamalarda mali aldanma, asimetrik bilgi ve kamusal finansmanda kamu borçlanması tercihi ön plana çıktıkça kamu harcamalarında israf ve savurganlık algısı güçlenmektedir. Bu açıdan kamu harcamalarında israf ve savurganlık algısını olumlu yöne dönüştürmek için şeffaflık ve katılım, hesap verebilirlik ve mali bağlantı alanındaki politikaları iyileştirici ve mali aldanma, asimetrik bilgi ve kamusal finansmanda borçlanmayı azaltıcı politikaları önemsemek gerekmektedir.

Üçüncü modelde (S33), bağımlı değişken olarak “Kamu harcamalarının ülkede ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağladığını düşünüyorum” ifadesinin aldığı değerler tanımlanmıştır. Tablo 7’deki tanımlayıcı istatistiklere göre bu ifadeye katılma ortalaması “3,52” dir. Bu ortalama değer katılımcıların kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağladığı yönündeki bakış açılarının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu değer katılımcıların kamu harcamalarının etkilerinin farkında olduklarını ve kamu harcamalarının çok farklı alanlarda (ekonomik ve sosyal) etkisi olduğuna ilişkin farkındalıklarını göstermektedir. Kamu harcamaları algısına yönelik belirlediğimiz altı temel faktörün bağımlı değişken üzerindeki etkileri; şeffaflık ve katılım (anlamli ve pozitif, “,996”), mali aldanma (anlamli ve pozitif, “,634”), hesap verebilirlik (anlamli ve pozitif, “,975”), finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi faktörlerinin ise etkileri negatif ancak istatistiksel olarak anlamli değildir. Bu sonuçlar kamu harcamaları süreçlerinde üç faktörün (şeffaflık ve katılım, mali aldanma ve hesap verebilirlik) kamu harcamaları uygulamaları sonucunda oluşacak etkinin ülkede ekonomik ve sosyal gelişmeyi etkilemesi algısının gelişmesine katkı sağladığını göstermektedir.

Dördüncü modelde (S36), “Kamu harcamaları toplumsal tercihler ve öncelikler gözetilerek planlanmaktadır” ifadesinin aldığı değerler bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır. Tablo 7’deki tanımlayıcı istatistiklere göre bu ifadeye katılma ortalaması “2,81” dir. Bu ortalama değer katılımcıların kamu harcamalarının kamusal otoriteler tarafından planlanması sürecinde toplumsal tercihlerin ve önceliklerin dikkate alındığı yönündeki bakış açılarının orta düzeyde olduğunu göstermektedir. Kamu harcamaları algısına yönelik belirlediğimiz altı temel faktörün bağımlı değişken üzerindeki etkileri; şeffaflık ve katılım (anlamli ve pozitif, “,645”), mali aldanma (anlamli ve pozitif, “,116”), hesap verebilirlik (anlamli ve pozitif, “,094”), finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi faktörlerinin ise etkileri (pozitif ve negatif) ancak istatistiksel olarak anlamli değildir. Bu sonuçlar, kamu harcamalarının planlanması sürecinde şeffaflık ve katılım, mali aldanma ve hesap verebilirlik ile ilgili yapılacak iyileştirici düzenlemelerin ve uygulamaların kamu

harcamalarının toplumsal tercihler ve önceliklere uygun olarak belirlenmesine yönelik algılarının güçlendirilmesine katkı sağladığını göstermektedir.

Tablo 21: Regresyon Analizi Sonuçlarının Etki Yönleri

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	Etki	Anlamlılık	Etki	Anlamlılık	Etki	Anlamlılık	Etki	Anlamlılık
Şeffaflık ve Katılım	+	Evet	-	Evet	+	Evet	+	Evet
Mali Aldanma	+	Evet	+	Evet	+	Evet	+	Evet
Hesap Verebilirlik	+	Evet	-	Evet	+	Evet	+	Evet
Finansman	+	Hayır	-	Evet	-	Hayır	+	Hayır
Mali Bağlantı	+	Hayır	-	Evet	-	Hayır	+	Hayır
Asimetrik Bilgi	-	Hayır	+	Evet	-	Hayır	-	Hayır

Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre dört farklı modelde sınanmış olan hipotezlerle ilgili ulaşılan sonuçlar şunlardır:

Model 1: Kamu harcamaları algısına ilişkin şeffaflık ve katılım, mali aldanma, hesap verebilirlik, finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi boyutlarının *kamu hizmetlerinin ödenen vergilerle orantılı olarak sorgulanması* üzerinde anlamlı etkisi vardır. Birinci modelde test edilen hipotez araştırma sonuçlarına göre şeffaflık ve katılım, mali aldanma ve hesap verebilirlik boyutlarının etkisi yönüyle kısmen desteklenmektedir. Birinci modelde test edilen hipotez, altı faktörden üç tanesi tarafından desteklenmiş, üç tanesinde ise (finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi) desteklenmemiştir.

Model 2: Kamu harcamaları algısına ilişkin şeffaflık ve katılım, mali aldanma, hesap verebilirlik, finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi boyutlarının *kamu harcamalarında israf ve savurganlığın varlığı* üzerinde anlamlı etkisi vardır. İkinci modelde test edilen hipotez, şeffaflık ve katılım, mali aldanma, hesap verebilirlik, finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi boyutlarının tümüyle desteklenmiştir.

Model 3: Kamu harcamaları algısına ilişkin şeffaflık ve katılım, mali aldanma, hesap verebilirlik, finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi boyutlarının *kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sunması* üzerinde anlamlı etkisi vardır. Üçüncü modelde test edilen hipotez, altı faktörden üç tanesi (şeffaflık ve katılım, mali aldanma ve hesap verebilirlik)

tarafından desteklenmiş, üç tanesinde ise (finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi) desteklenmemiştir.

Model 4: Kamu harcamaları algısına ilişkin şeffaflık ve katılım, mali aldanma, hesap verebilirlik, finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi boyutlarının *kamu harcamalarının toplumsal ihtiyaçlara göre planlanması* üzerinde anlamlı etkisi vardır. Dördüncü modelde test edilen hipotez, altı faktörden şeffaflık ve katılım, mali aldanma ve hesap verebilirlik boyutlarının etkisi yönüyle kısmen desteklenmekte, üç tanesinde ise (finansman, mali bağlantı ve asimetrik bilgi) desteklenmemektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kamu harcamaları ister gerçekte ister görünüşte artsın söz konusu harcamaların ne kadar verimli olduğu mükelleflerin algılarına bağlıdır. Söz gelimi vergi geliri elde etmek isteyen bir hükümet dolaylı vergilerle belli bir düzeyde gelir elde etmek istediğinde mükellef mali anesteziye maruz kalıp bunu fark etmeyebilir ve iktidara gelmek isteyen muhalif bir partinin vergi propagandasını bu şekilde yıkabilir. Bu durumun tersi de mümkündür. Bir hükümet servet üzerinden mükellefleri etkilemeyecek düzeyde vergi aldığı takdirde bu vergi hemen hissedilebileceğinden mükellefler muhalif partilere sempati duyabilir ve hükümet değişikliği yaşanma olasılığı ortaya çıkar. Bir diğer ifadeyle olgulardan ziyade algıların rol oynadığı bir mali çevreden bahsedilebilmesi mümkündür. Bu noktada literatürde yapılan ve literatüre yeni kazandırılacak olan çalışmalar doğrultusunda kamu harcamalarında algının ne kadar önemli olduğunu ortaya koymak konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Literatürden yola çıkılarak kamu harcamalarının algısıyla ilişkisi birtakım hususların vurgulanabilmesi mümkündür:

- Mükellefler ne kadar bilinçli olurlarsa olsunlar yapılan kamu harcamalarının finansmanı için kullanılacak vergilerin yükünü hissetmeyebilirler. Buradaki durum bir mali aldanmadan ziyade vergi yükünün sıklığının az olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla kamu harcamaları çok sık yapılmadığı takdirde harcamanın yapıldığı anda yüksek bir vergi yükünün mükellefler üzerine getirilmesinde vergiye uyumun bozulmayacağını öne sürmek mümkündür.
- Bireylerin geliri bir birim arttığında ödenecek verginin ne kadar artacağını mükellefler algılayabildiği takdirde mali bir aldanmadan bahsedilemez. Dolayısıyla kamu harcamalarına yönelik finansmanda geliri artan bireylere vergi uygulandığı ve mükellefin marjinal vergi

oranlarını hesapladığı bir ortamda kamu harcamalarına yönelik algının yüksek bir düzeyde olduğunu ifade etmek mümkündür.

- Mükellefler mali süreçler birtakım olağanüstü vergilerle karşılaşabilirler. Örneğin Türkiye’de 1942 yılında uygulanan varlık vergisi, vergi mükelleflerinin yaşamış olduğu deneyimlere tipik bir örnek olarak verilebilir. Bu tarz deneyimlere sahip olan vergi mükellefleri için getirilecek her vergi sorgulanır hale gelecektir. Dolayısıyla yapılacak kamu harcamalarının sonrasında böyle bir vergi getirilmesi mükelleflerde mali aldanmaya sebep olmayacaktır. Mükellefler vergiye uyum göstermedikleri gibi vergiden kaçınmayı deneyeceklerdir. Hatta kimi durumlarda vergi kaçakçılığına bile başvurulabileceğini ifade edilebilir. Dolayısıyla yaşanmış vergi deneyimleri kamu harcamalarında algının yüksek düzeyde tutulması anlamına gelecektir.
- Kamu harcamalarını arttırdığında her mükellef vergi oranlarıyla bunların finanse edilebilme ihtimalini hesaba katmayacak bir politik miyopluk içinde bulunabilir. Bu tür mükelleflerin kendi beyannamelerini hazırlamayan mükellefler olduğunu öne sürmek mümkündür. Örneğin satın aldığı ekmekte KDV oranının artmasını hissedemeyen bir mükellef üst soyundan kendisine miras kalan değerler için beyanname doldurduğunda ne kadar vergi ödeyeceğini daha çok sorgular hale gelir. Burada mükellefin vergileme süreçleri içinde bulunup bulunmaması önem arz eder. Mükellef vergileme süreçleri içinde ne kadar çok bulunursa o kadar enfomasyona maruz kalır. Enfomasyon düzeyi arttıkça mali aldanmaya uğramayacağı gibi vergiye uyum gösterip göstermeyeceğine ve nihayetinde vergiden kaçınıp kaçınmayacağına karar verir. Bir diğer ifadeyle mükellefin kamu harcamaları algısı giderek yükselir.
- Mükellefler bazı durumlarda kamu harcamalarına ve dolayısıyla bunların finansmanına kayıtsız kalabilir. Kamu harcamalarının finansmanında vergilerin kullanılmasına kayıtsız kalan mükellefler mali aldanmaya uğrayabilir. Bu aldanmanın neticesinde vergiden kaçınma gibi işlemler de ortaya çıkmayacağı için vergiye uyum sağlanır. Ancak kamu harcamaları algısı düşük olur ve bu durum da karar vericilerin yasal çerçevede sahip oldukları yetkileri keyfi kullanmasına sebep olur. Kuşkusuz bu mekanizmasının sonucunda ise israf ortaya çıkar.
- Kamu harcamalarında algı düzeyi emek piyasasını da etkiler. Kamu harcamalarının finansmanının vergilerle yapılmasının tercih edilmesi durumunda emek piyasasında emeğini arz edenler gelirlerindeki değişmeye rağmen vergi oranının belli bir eşik düzeyini aştığını

düşünürlerse boş zaman çalışma yerine tercih edilebilecek bir mal haline gelir. Bir diğer ifadeyle kamu harcamalarında algının yüksek olması vergilerin arttırıldığı bir durumda ikame etkisi gelir etkisinden daha büyük bir hale gelir. Bu durumun yoğunlaşarak devam etmesi halinde milli gelirden düşüşler bile yaşanması söz konusu olabilir.

- Kamu harcamalarının nasıl kullanıldığı da bazı mükelleflerin ilgi alanına girebilir. Kamu harcamalarının verimli yatırımlar yerine verimsiz, hiçbir getirisi olmayan alanlara keyfi bir şekilde harcanması, harcamaları takip eden mükelleflere vergilerden kaçınmak için bir gerekçe oluşturabilir. Bu ise vergide uyumsuzluk meydana getirir. Dolayısıyla kamu harcamalarının algı düzeyi mükelleflerin harcamaları duyarlı olması halinde oldukça yüksek olabilecektir.
- Mükelleflerin kendi şahsi çıkarlarının peşinde koşması eyleminin belirgin bir şekilde arttığı durumlarda en ufak bir vergi artışı bile vergiden kaçınma yahut vergi kaçırma eylemiyle neticelenebilir. Böyle bir düşünce tarzı, kamu harcamalarının verimli bir şekilde kullanılsa bile mükelleflerin vergiden kaçınma ve vergi uyumsuzluğu eylemleriyle neticelenebilecektir. Aslında bu durumda mali aldanmaya konu olabilecek herhangi bir şey de bulunmamaktadır. Fakat mükellefler her tür finansmanı reddetmeye çalışacağı için karar vericiler mali alanda nasıl bir politika izlerse izlesinler sürekli bir dirençle karşılaşacaktır. İşte bu noktada bir paradoks ortaya çıkmaktadır: Kamu harcamalarında algı düzeyinin yüksek olması durumunda harcamalar verimli olsa bile vergiden kaçınma ve dolayısıyla vergi uyumsuzluğu var olmaya devam edecektir.
- Eğitim, adalet, kurumsal kalite, vergi yükü vb. unsurların olumlu değerlere sahip olduğu bir ortamda kamu harcamalarına yönelik algının olumlu olduğunu öne sürmek mümkündür. İyi bir eğitim ahlaklı bir mükellef yetiştirir. Adil bir mali düzen vergilerin tam ve zamanında tahsil edilmesini sağlar. Kurumsal kalitenin yüksek olması mükellefleri vergi karmaşıklığından kurtarır. Vergi yükünün adil ve dengeli olması ise mükellefin vergi ödeme isteğinde hakkaniyet duygusu oluşmasına yardımcı olur. Tüm bu unsurlar bir araya geldiğinde kamu harcamalarında algı yüksek olur. Zira bir mali aldanma olup olmayacağı mükellef tarafından anlaşılır. Mali aldanma olmadığı takdirde ise vergi uyumu yakalanabilir.
- Kamu harcamalarında algının yüksek olmasında bazen vergiye ilişkin teorik olarak alınan eğitimin de olumlu bir katkısı olabilir. Teorik olarak alınan maliye eğitimi mükelleflerin mali işlerinde gerçekleştireceği

işlemlerin sorgulanmasını sağlar. Mükellefler yapacakları sorgulama neticesinde kamu harcamalarının finansmanının vergilerle sağlanması durumunda, söz konusu durumun hukuka ve hakkaniyete uygun olup olmadığını kendi kendilerine cevaplayacak hale gelebilirler. Dolayısıyla kamu harcamalarında algının yüksek olması eğitim yoluyla sağlanabilir.

Bu çalışmada farklı yaş, eğitim ve gelir koşullarına sahip Türkiye geneli seçmen niteliğine sahip olan 18 yaş üstü en az ortaöğretim (lise) düzeyi eğitime sahip bireylerin kamu harcamalarına ilişkin algı düzeylerini belirlemek hedeflenmiştir. Araştırmaya katılan bireylere kolaylı örneklem yöntemi kullanılarak 15.04.2021 - 15.06.2021 tarihleri arasında yapılandırılmış online olarak hazırlanmış anket formu kullanılarak ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda tanımlayıcı istatistikler değerlendirildiğinde katılımcıların kamu harcamalarından fayda beklentilerini, ödedikleri vergilerin karşılığı olarak kamu harcamalarında etkinlik ve verimlilik beklentilerini, vergi ödeme istekliliği ile kamu harcamalarından yararlanma ilişkisini gözettiklerini, kamu harcamalarının sunumunda israf ve savurganlık gibi olumsuzlukların yaşandığını, kamu harcama sürecinde saydamlık ve şeffaflığın kamu otoritelerinin hesap verebilirliği açısından önemini ve hükümet politikalarına duyulan güvenin kamu harcamalarını destekleme veya karşı çıkma davranışları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Kamu harcamaları algısı ölçeğinde açımlayıcı faktör analizi sonucuna göre altı faktör grubunun temel belirleyiciler olduğu tespit edilmiştir. Faktör analizi sonuçlarına göre birinci faktör “şeffaflık ve katılım”, ikincisi “mali aldanma”, üçüncüsü “hesap verebilirlik”, dördüncüsü “finansman”, beşincisi “mali bağlantı” ve altıncısı “asimetrik bilgi” faktörleridir. Analiz sonucu faktörleri oluşturan faktör yapısı ve alt bileşenler incelendiğinde; on iki ifade şeffaflık ve katılım, altı ifade mali aldanma, dört ifade hesap verebilirlik, üç ifade finansman, iki ifade mali bağlantı ve iki ifade ise asimetrik bilgi olarak isimlendirilmiştir. Bu faktörler içerisinde katılımcıların kamu harcaması algısına ilişkin değerlendirmeleri açısından 2,59 ortalama ve %21,815 açıklayıcılık yüzdesi ile şeffaflık ve katılım faktörünün önemli bir etkisi olmadığı görülmektedir. Kamu harcamaları algısını ölçmeye yönelik yapılan anket çalışmasında genel olarak kamu harcamaları algısı 3,445 ortalama ile “yüksek” düzeydedir.

Kamu harcamaları algısına ilişkin açımlayıcı faktör analizi sonuçlarına elde edilen altı temel faktör arasındaki korelasyon analizi sonuçlarına göre; kamu harcamalarına ilişkin bireylerin mali aldanmaya ilişkin algı düzeyleri arttıkça hesap verebilirlik, mali aldanma ve asimetrik bilgi algılarının da yükseldiğini göstermektedir. Hesap verebilirlik alt boyutları ile kamu harcamalarında

mali bağlantı ve asimetrik bilgi arasında pozitif ve anlamlı ilişki bulunmasına rağmen, hesap verebilirlik ve finansman arasındaki ilişki pozitif ve anlamlı değildir. Ayrıca, finansman değişkeni ile mali bağlantı ve asimetrik bilgi arasındaki ilişki ve mali bağlantı ile hesap verebilirlik arasındaki ilişki pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Araştırma kapsamındaki değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkilerini açıklamak ve test etmek amacıyla çoklu regresyon analizi sonuçlarında; kamu harcamaları algısı üzerinde altı faktörden şeffaflık ve katılım, mali aldanma ve hesap verebilirlik faktörlerinin daha güçlü bir şekilde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kamu harcamalarına ilişkin uygulamalarda bireylerin bu üç faktörle ilgili politikaları ön plana çıkarması, kamu harcama süreçlerinde şeffaflık ve katılım yönlü politikalara öncelik verilmesi gerekliliğini, hesap verebilirlik algısının güçlendirilmesini ve mali aldanmanın önemsenen bir faktör olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

- Abdiyeva, R. & Çetintaş, H. (2017). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Kırgızistan örneği. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (1), 19-33.
- Acar, Ş. B. (2007). *İyi uygulama örnekleri çerçevesinde kamu yönetiminde mali saydamlık ve kamuoyu denetiminin etkinleştirilmesi*. Maliye Bakanlığı BÜM-KO Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara.
- Adhikari, B., Alm, J. & Harris, T.F. (2020). Information reporting and tax compliance. AEA Papers and Proceedings, May 2020, Vol: 110, Papers and Proceedings the One Hundred Thirty-Second Annual Meeting of the American Economic Association, 162-166.
- Afonso, W.B. (2014). Fiscal illusion in state and local finances: A hindrance to transparency. *State & Local Government Review*, 46 (3), 219-228.
- Ağdemir, Z. & Gürkan, C. (2019). Adam Smith'ten neoliberalizme vergi adaleti: Ödeme gücü ve fayda yaklaşımlarının kavramsal, kuramsal ve ülke uygulamaları bağlamında bir incelemesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74 (2), 465-510.
- Ahmadov, R. (2021). Azerbaycan halkının bütçe hakkı algısı: Gence ili özelinde bir araştırma. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Akalın, G. (2016). *Kamu ekonomisi* (3. Baskı). Ankara: Orion Kitabevi.
- Akdoğan, A. (2011). *Kamu maliyesi*. 14. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Akerlof, G. A. (1970). The market for 'Lemons' quality, uncertainty and market mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 84(3), 488-500.
- Aksoy, Ş. (1991). *Kamu maliyesi-kamu harcamaları, kamu gelirleri, bütçe, maliye politikası*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Aktan, C. C., Ağcakaya, S. & Dileyici, D. (2012). Kamu maliyesinde hesap verme sorumluluğu ve mali saydamlık. "Yeni" Maliye Değişim Çağında Kamu Maliyesi: Yeni Trendler, Yeni Paradigmalar Yeni Öğretiler, Yeni Perspektifler;

- (Editörler: C. C. Aktan, A. Kesik ve D. Dileyici), Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2012/420, Ankara.
- Alarie, B. (2010). Trebilcock on tax avoidance. *The University of Toronto Law Journal*, 60 (2), 623-642.
- Alcueres, Ma. Nova Joy R. (2020). Bukidnon-magahat learners' plight: Factors affecting learning academic performance. *International Journal For Research In Social Science And Humanities*, 6(5), 1-31. <https://gnpublication.org/index.php/ssh/article/view/1286/904>, Erişim Tarihi: 10/05/2021.
- Aliabadi, F. J., Gal, G., & Mashyekhi, B. (2021). Public budgetary roles in Iran: Perceptions and consequences. *Qualitative Research in Accounting & Management*, 18(1), 148-168. doi: 10.1108/QRAM-11-2018-0084.
- Alkan, F. & Yıldız, F. (2016). Kamu kurumlarının bütçeleme süreçlerinde bireylerin bütçe algısı üzerine bir araştırma. *Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges)*, 6(2), 54-66.
- Alkan, F. (2015). Yükseköğretim kurumlarında bütçe algısı üzerine ampirik bir çalışma. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Alm, J. & Torgier, B. (2011). Do ethics matter? Tax compliance and morality. *Journal of Business Ethics*, 101 (4), 635-651.
- Alm, J., Bahl, R. & Murray, M.N. (1990). Tax structure and tax compliance. *The Review of Economics and Statistics*, 72 (4), 603-613.
- Alm, J., Jackson, B.R. & McKee, M. (1992). Estimating the determinants of taxpayer compliance with experimental data. *National Tax Journal*, 45 (1), 107-114.
- Alm, J., McKee, M. & Beck, W. (1990). Amazing grace: Tax amnesties and compliance. *National Tax Journal*, 43 (1), 23-37.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı* (4. Baskı). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Andreoni, J., Erard, B. & Feinstein, J. (1998). Tax compliance. *Journal of Economic Literature*, 36 (2), 818-860.
- Arıman, Y. (2020). Ortaokul ve lise öğrencilerinin kamu harcaması bilinçlerinin tespitine ve geliştirilmesine yönelik bir deney. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(3), 925-938.
- Arrow, K. (1963). Uncertainty and the welfare economics of medical care. *The American Economic Review*, 53(5), 941-973.
- Atıyas, İ. & Sayın, Ş. (2000). *Kamu maliyesinde saydamlık*. İstanbul: TESEV Yayınları No: 20.
- Atwood, T.J., Drake, M.S., Myers, J.N. & Myers L.A. (2012). Home country tax system characteristics and corporate tax avoidance: International evidence. *The Accounting Review*, 87 (6), 1831-1860.

- Ay, H. (2021). *Kamu maliyesi*. 7. Baskı. İzmir: Enki Matbaacılık.
- Bailey, S.J. & Connolly, S. (1998). The flypaper effect: Identifying areas for further research. *Public Choice*, 95 (3/4), 335-361.
- Balcı, A. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma, yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Akademi.
- Banzhaf, H.S. & Oates, W.E. (2013). On fiscal illusion in local public finance: Re-examining ricardian equivalence and the renter effect. *National Tax Journal*, 66 (3), 511-540.
- Baş, T. (2015). *Anket nasıl hazırlanır? Nasıl uygulanır? Nasıl değerlendirilir?* (7. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bayram, N. (2013). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Becker, E. (1996). The illusion of fiscal illusion: Unsticking the flypaper effect. *Public Choice*, 86 (1/2), 85-102.
- Bergman, M.S. (2003). Tax reforms and tax compliance: The divergent paths of Chile and Argentina. *Journal of Latin American Studies*, 35 (3), 593-624.
- Bhushan, P. (2012). Legitimising tax avoidance. *Economic and Political Weekly*, 47 (9), 37-40.
- Biçer, M. & Tuncer, G. (2022). Türkiye’de mali illüzyon. *Uluslararası Afro-Asyaya Araştırmaları Dergisi*, 7(14), 62-76.
- Bilge, S. & Küçükaycan, D. (2013). Yerel yönetimlerde bütçe saydamlığı: Büyükşehir belediyeleri ve büyükşehir il özel idareleri üzerine bir araştırma. *Maliye Dergisi*, 165, 54-79.
- Bird, R. & Nozemack, K.D. (2018). Tax avoidance as a sustainability problem. *Journal of Business Ethics*, 151 (4), 100-1025.
- Bobek, D.D., Hageman, A.M. & Kelliher, C.F. (2013). Analyzing the role of social norms in tax compliance behaviour. *Journal of Business Ethics*, 115 (3), 451-468.
- Bougrine, H. (2022). The mercantilists and physiocrats. In H. Bougrine ve L. P. Rochon (Eds.), *A Brief History of Economic Thought* (pp. 4-13). Edward Elgar Publishing.
- Buchanan, J. M. (1987). The constitution of economic policy. *American Economic Review*, 77, 243-250.
- Buckley, R.M. (1983). Inflation, homeownership tax subsidies, and fiscal illusion. *National Tax Journal*, 36 (4), 521-523.
- Bytbeier, K. (2022). *Covid-19 and capitalism- success and failure of the legal methods for dealing with a pandemic*. Springer: Switzerland.
- Cagala, T., Rincke, J., & Cueva, A. T. (2017). Administrative efficiency and tax compliance. *Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the*

- Annual Meeting of the National Tax Association*, 110, 1–23. <https://www.jstor.org/stable/26794463>.
- Campbell, R.J. (2004). Leviathan and fiscal illusion in local government overlapping jurisdiction. *Public Choice*, 120 (3/4), 301-329.
- Cansız, H. (2000). Kamusal mali işlemlerde, saydamlık ve Türkiye’de saydamlık gereği. *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 6, 85-94.
- Cansız, H. (2015). Defterdarlık çalışanlarının vergi algıları: Afyonkarahisar örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, 22 (2), 433-450.
- Cilavdaroğlu, A. A. & Ekici, B. (2013). Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütçe hakkını kullanabilme kapasitesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 46(3), 59-88.
- Clausing, K.A. (2009). Multinational firm tax avoidance and tax policy. *National Tax Journal*, 62 (4), 703-725.
- Clotfelter, C.T. (1983). Tax evasion and tax rates: An analysis of individual returns. *The Review of Economics and Statistics*, 65 (3), 363-373.
- Congleton, R.D. (2001). Rational ignorance, rational voter expectations, and public policy: A discrete informational foundation for fiscal illusion. *Public Choice*, 107 (1/2), 35-64.
- CPDI (Centre For Peace and Development Initiatives) (2013). *People’s perception of budget*. <https://www.cpd-pakistan.org/publication/view/peoples-perception-of-budget-a-struggle-for-participatory-budgeting>, Erişim Tarihi: 11.05.2021.
- Çiçek, H. (2006). *Psikolojik ve sosyal yönden yükümlülerin vergiye karşı tutum ve tepkileri (İstanbul İli Anket Çalışması)*. İSMMO Yayınları, No: 65, İstanbul.
- Çiçek, H., Karakaş, M. & Yıldız, A. (2008). *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde vergi yükümlülerinin vergiyi algılama ve tutum analizi: Bir alan araştırması*. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2008/381, Ankara. <https://ms.hmb.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10/05/2021.
- Çiçek, U. & Uygun, G. (2019). Kültürün vergi ahlakı üzerindeki etkisi: TR 61 bölgesinde bir uygulama. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(21): 445-462.
- De Colle, S. & Bennett, A.M. (2014). State-induced, strategic or toxic? An ethical analysis of tax avoidance practices. *Business & Professional Ethics Journal*, 33 (1), 53-82.
- Deak, D. (2004). Legal considerations of tax evasion and tax avoidance. *Society and Economy*, 26 (1), 41-85.
- Değirmenci, T. & Aydın, M. (2020). Çevre koruma harcamaları ile gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasındaki dinamik ilişkiler: Seçili OECD ülkeleri için panel nedensellik yaklaşımı. *Sosyoekonomi*, 28 (46), 391-406.

- Deloitte (2018). Government beyond brexit -the state of the state 2018-19. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/uk/Documents/public-sector/deloitte-uk-the-state-of-the-state-2018.pdf>, Erişim Tarihi: 19.05.2021.
- Demir, İ. C. (1999). Mükelleflerin vergi karşısındaki davranışları: Afyon ili anket çalışması. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, İ. C. (2009). Kamusal harcamaların toplumsal algısı: Ampirik bir araştırma. *Maliye Dergisi*, 157, 210-226.
- Demir, İ. C. (2016). Vergilemede fayda ilkesi bağlamında sosyal güvenlik primlerine bakış: Türkiye örneği. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 57-66.
- Demir, M. (2009), Toplumun vergiye karşı tutum ve davranışlarını etkileyen faktörler. *Akademik Bakış Dergisi*, 18, 1-10.
- Desai, M.A. & Dharmapala, D. (2009). Corporate tax avoidance and firm value. *The Review of Economics and Statistics*, 91 (3), 537-546.
- Devrim, F. (2002). *Kamu maliyesine giriş* (4. Baskı). İzmir: İlkem Ofset.
- Didinmez, İ. & Günel, T. (2022). Mali yanılısama hipotezi çerçevesinde vergi gelirleri ve kamu harcamaları ilişkisi: Türkiye örneği. *International Journal of Public Finance*, 7 (2), 385-406.
- Didinmez, İ. & Seçilmiş, E. (2018). İdare-mükellef ilişkilerinin vergi uyumu üzerine etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (2), 105-128.
- Dillon, S. (2017). Tax avoidance, revenue starvation and the age of the multinational corporation. *The International Lawyer*, 50 (2), 275-328.
- DiLorenzo, T.J. (1982). Utility profits, fiscal illusion, and local public expenditures. *Public Choice*, 38 (3), 243-252.
- Dollery, B.E. & Worthington, A.C. (1995). State expenditure and fiscal illusion in Australia: A test of the revenue complexity, revenue elasticity and flypaper hypothesis. *Economic Analysis & Policy*, 25 (2), 125-140.
- Dowling, G.R. (2014). The curious case of corporate tax avoidance: Is it socially responsible?. *Journal of Business Ethics*, 124 (1), 173-184.
- Durmuş, M. (2006). Kamu harcamalarının artışı açıklayan makro ve mikro modellere ilişkin bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (3), 251-299.
- Dülger, C. (2018). Devlet bütçe ilkeleri. T. Moğol (Editör), *Devlet bütçesi* içinde (ss. 16-29). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, Yayın No: 2608.
- Dyrenge, S.D., Hanlon, M. & Maydew, E.L. (2008). Long-run corporate tax avoidance. *The Accounting Review*, 83 (1), 61-82.

- Edizdoğan, N., & Çetinkaya, Ö. (2011). *Kamu bütçesi* (2. Baskı). Bursa: Ekin Kitabevi.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö. & Gümüş, E. (2019). *Kamu maliyesi* (10. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Eichfelder, S. & Schorn, M. (2012). Tax compliance costs: A business-administration perspective. *FinanzArchiv*, 68 (2), 191-230.
- Engström, P, Nordblom, K., Ohlsson, H. & Persson, A. (2015). Tax compliance and loss aversion. *American Economic Journal: Economic Policy*, 7 (4), 132-164.
- Erdem, M., Şenyüz, D. & Tathoğlu, İ. (2012). *Kamu maliyesi* (10. Baskı). Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Erginay, A. (2010). *Kamu maliyesi* (18. Baskı). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Fabricant, S. & Lipsey, R.E. (1952). *The trend of government activity in the United States since 1900*. New York: American Book-Stratford Press.
- Facchini, F. (2018). What are the determinants of public spending? An overview of the literature. *Atlantic Economic Journal*, 46, 419-439.
- Feldstein, M. (1999). Tax avoidance and the deadweight loss of the income Tax. *The Review of Economics and Statistics*, 81 (4), 674-680.
- Feldstein, M (1986). *Supply-side economics old truths and new claims*. NBER Working Paper 1792.
- Fochmann, M. & Weimann, J. (2013). The effects of tax salience and tax experience on individual work efforts in a framed field experiment. *FinanzArchiv/Public Finance Analysis*, 69 (4), 511-542.
- Fuchs, C. (2018). *The online advertising tax as the foundation of a public service internet: A CAMRI extended policy report*. UK: University of Westminster Press.
- Fuji, E.T. & Hawley, C.B. (1988). On the accuracy of tax perceptions. *The Review of Economics and Statistics*, 70 (2), 344-347.
- Gemmal, N., Morrissey, O. & Pınar, A. (1999). Fiscal illusion and the demand for government expenditures in the UK. *European Journal of Political Economy*, 15 (1999), 687-704.
- Georgantopoulos A. & Tsamis A. (2010). The interrelationship between money supply, prices and government expenditures and economic growth: A causality analysis for the case of Cyprus. *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 5(3), 115-128.
- Gideon, M.S. (2014). Uncovering heterogeneity in income tax perceptions. *Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*. Erişim adresi: <https://ntanet.org/wp-content/uploads/proceedings/2014/076-gideon-uncovering-heterogeneity-income-tax-perceptions.pdf>.

- Gimmell, N., Morrissey, O. & Pinar, A. (2004). Tax perceptions and preferences over tax structure in the United Kingdom. *The Economic Journal*, 114 (493), F117-F138.
- Giray, F. & Zeren, G. (2020). Özel tüketim vergilerinde vergi gelir esnekliği: Türkiye ve OECD Karşılaştırması. *Journal of Life Economics*, 7 (3), 239-256.
- Göde, B. (2022). Mali anestezi ve mali aldanma bağlamında kamu harcamalarının finansmanının vergi bileşenleri açısından analizi. *Tarsus Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2 (1), 12-27.
- Gövdeli, T. (2019). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme: Türkiye’de Wagner yasası ve Keynesyen hipotezin ampirik analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33 (3), 995-1010.
- Greene, K.V. & Hawley, B.K. (1991). Personal income taxes, elasticities and fiscal illusion. *Public Choice*, 72 (2/3), 101-109.
- Gulati, I.S. (1973). HUF tax avoidance revisited. *Economics and Political Weekly*, 8 (7), 397-402.
- Gunn, A. (1978). Tax avoidance. *Michigan Law Review*, 76 (5), 733-767.
- Güneş, G. (2000). Hukuksal teknik açıdan bütçeden önceden izin ilkesinin vergi gelirleri yönüyle işlevini kısmen yitirmesinin bütçe hakkı açısından incelenmesi. *XIII. Türkiye Maliye Sempozyumu: Anayasal Mali Düzen*, Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, İstanbul, 173-197.
- Gürüş, S. & Astar, M. (2015). *SPSS ile istatistik*. İstanbul: Der Yayınları.
- Hayek, F. V. (1945). The use of knowledge in society. *The American Economic Review*, 35(4), 519-530.
- Hewitt, D. (1986). Fiscal illusion from grants and the level of state and federal expenditures. *National Tax Journal*, 39 (4), 471-483.
- Heyndels, B. & Smolders, C. (1994). Fiscal illusion at the local level: Empirical evidence for the Flemish municipalities. *Public Choice*, 80(3/4), 325-338.
- Heyndels, B. & Smolders, C. (1995). Tax complexity and fiscal illusion. *Public Choice*, 85 (1/2), 127-141.
- Hoi, C.K., Wu, Q. & Zhang, H. (2013). Is corporate social responsibility (csr) associated with tax avoidance? Evidence from irresponsible CSR activities. *The Accounting Review*, 88 (6), 2025-2059.
- Hughes, J.F., Moizer, P., Doyle, E. & Summers, B. (2017). An examination of ethical influences on the work of tax practitioners. *Journal of Business Ethics*, 146 (4), 729-745.
- Hüpkes, E., Quintyn, M. ve Taylor, M. W. (2005). The accountability of financial sector supervisors: Principles and practice. *IMF Working Paper WP/05/51*. Erişim adresi: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/>

- Issues/2016/12/31/The-Accountability-of-Financial-Sector-Supervisors-Principles-and-Practice-18018.
- International Monetary Fund (2022). Code of good practices on fiscal transparency (2007). <https://www.imf.org/external/np/pp/2007/eng/051507c.pdf>, Erişim Tarihi: 10.09.2022.
- İzgi Şahbaz, K. & Saruç, N. T. (2012). Vergi ahlakını etkileyen faktörler: Sakarya Üniversitesi örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 2012(4), 57-81.
- Jain, A.K. (1987). Tax avoidance and tax evasion: The Indian case. *Modern Asian Studies*, 21 (2), 233-255.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karaca, C., Oktay, S. & Yemez, İ. (2020). Vergi uyumunun ekonomik ve sosyo-kültürel belirleyicileri: Sivas ili örneği. *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Ekim 2020 (Sonbahar Özel Sayı), 62-73.
- Karakaş, M. & Çiçek, H. (2009). Vergi yükümlülerinin yolsuzluğa ilişkin tutum ve tepkileri: Gaziantep örneği. *Sosyoekonomi Dergisi*, 2009 (1), 47-76.
- Kayalidere, G. & Özcan, P. M. (2014). Bütçe saydamlığı ve ekonomik özgürlüğün yolsuzluk üzerindeki etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(2), 219-234.
- Kesgingöz, H. (2013). Maastricht kriterleri doğrultusunda Türkiye’de mali disiplinin sürdürülebilirliği açısından mali kuralın değerlendirilmesi. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 261-275
- Kızıldaş, E. (2005). Bütçe hakkının kullanımında gelinen aşama: Doğrudan demokrasi. 20. *Türkiye Maliye Sempozyumu Türkiye’de Yeniden Mali Yapılanma*, PÜ İİBF Maliye Bölümü Yayın No: 1 Ağustos 2005, Denizli, 374-399, http://malieyempezyumu.org/wp-content/uploads/2016/11/Maliye-Sempozyumu_20.pdf, Erişim Tarihi: 12.05.2021.
- Kim, S. & Kim, T. (2018). Tax reform, tax compliance and state-building in Tanzania and Uganda. *Africa Development*, 43 (2), 35-64.
- Kirmanoglu, H. (2007). *Kamu ekonomisi analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kopits, G. & Craig, J. (1998). Transparency in government operations. *IMF Occasional Paper 158*, Washington: International Monetary Fund, January 1998. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/op/158/op158.pdf>, (Erişim Tarihi: 10.08.2022).
- Korlu, R. K., Çetinkaya, Ö. & Gerçek, A. (2016). Yerel vergi bilincinin faktör analizi ile değerlendirilmesi: Bursa örneği. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 443-465.
- Koyuncu, T. (2020). Emek değer teorisi ve fayda değer teorisinin karşılaştırılmalı analizi. *Economics Literature*, 2(1), 20-33.

- Köktaş, A.M. & Gölçek, A.G. (2016). Geçmişten günümüze Türkiye’de vergi algısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, CIEP Özel Sayısı, 386-395.
- Kul, G.E. & Yüksel, C. (2018). İktisat ile siyaset bilimini birleştiren iki farklı sistematik yaklaşım: Kamu tercihi teorisi ve bağımlı gelişme teorisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 16 (3), 89-104.
- Kumar, S., Nagar, A.L. & Sayan, S. (2007). Indexing the effectiveness of tax administration. *Economic & Political Weekly*, 42 (50), 104-110.
- Küçüköğlü, M. & Taş, H.Y. (2022). Kamu harcamaları ve mali aldanma ilişkisi. *Emek ve Toplum*, 11 (31), 263-276.
- Laffer, A. B. (2004). The Laffer curve: Past, present and future. *The Heritage Foundation*, No. 1765, pp. 1-16.
- Lanis, R. & Richardson, G. (2015). Is corporate social responsibility performance associated with tax avoidance?. *Journal of Business Ethics*, 127 (2), 439-457.
- Logan, R.R. (1986). Fiscal illusion and the grantor government. *Journal of Political Economy*, 94 (6), 1304-1318.
- Long, J.E. & Gwartney, J.D. (1987). Income tax avoidance: Evidence from individual tax returns. *National Tax Journal*, 40 (4), 517-532.
- Magnusson, Lars G. (2003). *Mercantilism. In a companion to the history of economic thought*, ed. Jeff E. Biddle, Jon B. Davis, Warren J. Samuels, 45-60. Maiden: Blackwell Publish.
- Mccabe, J. (2017). Why do Americans hate taxes?. *American Sociological Association*, 16 (1), 16-17.
- McGuire, S.T., Omer, T.C. & Wang, D. (2012). Tax avoidance: Does tax-specific industry expertise make a difference?. *The Accounting Review*, 87 (3), 975-1003.
- Morgan, G. (2004). *SPSS for introductory statistics: Use and interpretation*. USA: Lawrence Erlbaum Associates.
- Morse, S.C. (2013). Narrative and tax compliance. *FinanzArchiv*, 69 (4), 469-486.
- Murray, M. N. (1987). Sales tax compliance. *Proceedings of the Annual Conference on Taxation Held under the Auspices of the National Tax Association-Tax Institute of America*, 80, 174-181. <http://www.jstor.org/stable/42911949>.
- Muter, N. B., Sakınç, S. & Çelebi, A. K. (1993). *Manisa ili vergi mükellefleri üzerine bir anket çalışması*. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü. <https://www.academia.edu>, Erişim Tarihi: 11/05/2021.
- Mutluer, K., Öner, E. & Kesik, A. (2011). *Bütçe hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 99.

- Mutluer, K., Öner, E., & Kesik, A. (2010). *Teori ve uygulamada kamu maliyesi* (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Nacar, B. (2005). Yerel yönetimlerin mali krizi üzerine kurumsal açıklamalar: Nedenler, öneriler ve bir değerlendirme. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 5 (9), 202-247.
- Nadaroğlu, H. (1996). *Kamu maliyesi* (9.Baskı). İstanbul: Beta Yayınevi.
- O'Brien, J.P. & Shieh, Y.N. (1990). Utility functions and fiscal illusion from grants. *National Tax Journal*, 43 (2), 201-205.
- OECD (2023). *OECD Principles for integrity in public procurement*. <https://www.oecd.org/gov/ethics/48994520.pdf>, Erişim Tarihi: 08.11.2022.
- Orhaner, E. (2007). *Kamu maliyesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Öksüz, M. & Işık, S. (2022). Vergiye uyumunun ödüllendirilmesine mükelleflerin bakışı: Bir saha araştırması. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi*, 6 (3), 310-335.
- Öner, E. (2019). Kamu harcamalarının artışı (Nedenler ve artışı açıklayan yaklaşımlar). *Asos Journal*, 97, 14-27.
- Özgül, Z. & Yüksel, C. (2018). Mersin'de vergi mükelleflerinin vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlakı düzeyinin ölçülmesi. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (2), 33-48.
- Peek, J. & Wilcox, J.A. (1984). The degree of fiscal illusion in interest rates: Some direct estimates. *The American Economic Review*, 74 (5), 1061-1066.
- Pehlivan, O. (2020). *Kamu maliyesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Pehlivan, O. (2022). *Kamu bütçesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın.
- Pelit, E. & Türkmen, F. (2008). Otel işletmeleri işgörenlerinin tükenmişlik düzeyleri: Yerli ve yabancı zincir otel işletmeleri işgörenleri üzerinde bir araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 117-139.
- Phua, S. (2015). Convergence in global tax compliance. *Singapore Journal of Legal Studies*, (July 2015), 77-104.
- Rao, M.G. & Nath, H.K.A. (2000). Fiscal correction: Illusion and reality. *Economic and Political Weekly*, 35 (32), 2806-2809.
- Reichart, A. & Slifi, A. (2016). The influence of monetarism on Federal Reserve policy during the 1980s. *Papers in Political Economy*, 70, 107-150.
- Richardson, D. (2019). Chasing the Artful Dodger- multinational tax avoidance. *Australian Quarterly*, 90 (4), 3-10.
- Rosen, H. (1976). Taxes in a labor supply model with joint wage-hours determination. *Econometrica*, 44 (3), 485-507.
- Runnals, J. (2016). Tax avoidance and corporate social responsibility. *Corporate Knights*, 15 (2), 8-9.

- Sakinç, S. & Aybarç Bursalıoğlu, S. (2014). Bütçelemelerde demokratik bir değişim: katılımcı bütçeleme. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(1), 1-10.
- Sanandaji, T. & Wallace, B. (2011). Fiscal illusion and fiscal obfuscation: Tax perception in Sweden. *The Independent Review*, 16 (2), 237-246.
- Sancar, C. (2012). Kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisine Wagner yasası ve Keynesyen görüş çerçevesinde teorik bir yaklaşım: Türkiye örneği (2000-2011). *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 1-19.
- Sandford, C. (1984). *Economics of public finance*. 3rd Edition. UK: Pergamon Press.
- Sandmo, A. (2005). The theory of tax evasion: A retrospective view. *National Tax Journal*, 58 (4), 643-663.
- Sara, Z. (2012). Gelir idaresi perspektifinden Türk vergi sisteminin sorunları: Ampirik bir araştırma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sausgruber, R. & Tyran, J.R. (2005). Testing the mill hypothesis of fiscal illusion. *Public Choice*, 122 (1/2), 39-68.
- Selen, U. & Tarhan, B. (2015). Türkiye'de seçmenlerin bütçe hakkı algısı ve etkileyen faktörler. *Journal of Life Economics*, 4, 1-18.
- Selen, U. & Tarhan, B., (2014). *Türkiye'de bütçe hakkı algısı*, Uşak.
- Sivrekli, E. & Ertuğrul, H. G. (2016). Misafirlikten diasporaya doğru: Suriyeli sığınmacıların vergi algısı üzerindeki etkisine yönelik bir inceleme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14 (27), 491-518.
- Slemrod, J. (2007). Cheating ourselves: The economics of tax evasion. *The Journal of Economic Perspectives*, 21 (1), 25-48.
- Song, Y.D. & Yarbrough, T.E. (1978). Tax ethics and taxpayer attitudes: A survey. *Public Administration Review*, 38 (5), 442-452.
- Spence, M. (1973). Job market signaling. *The Quarterly Journal of Economics*, 87(3), 355-374.
- Stiglitz, J. E. (1975). Incentives, risk, and information: Notes towards a theory of hierarchy. *The Bell Journal of Economics*, 6(2), 552-579.
- Stiglitz, J.E. (1985). The general theory of tax avoidance. *National Tax Journal*, 38 (3), 325-337.
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2021). *2022- 2024 Dönemi bütçe hazırlama rehberi*. Erişim adresi: sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/09/2022-2024_ButceHazirlamaRehberi-1.pdf.
- Şen, H. & Sağbaş, İ. (2017). *Vergi teorisi ve politikası* (3.Baskı). Ankara: Barış Arıkan Yayınları.

- Şentürk, S. H. (2017). Vergilemede fayda ilkesine ilişkin geleneksel ve modern yorumların karşılaştırmalı analizi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 6(11), 1-16.
- Şimşek Atalay, S. (2019). *Kamu harcamaları ekonomik büyüme ilişkisi: Seçilmiş üst orta gelir grubu ülkeleri üzerine panel nedensellik analizi*. Ankara: İksad Yayınevi.
- Tandırcıoğlu, H. & Yapıcı, F. (2018). Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin kamu harcama algısı: Ampirik bir analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 33(1), 261-292.
- Tanzi, V. & Shome, P. (1993). A primer on tax evasion. *Staff Papers (International Monetary Fund)*, 40 (4), 807-828.
- Tassell, L.W.V. & Keller, L.H. (1995). Farmers' taxmanship and the accuracy of their tax perceptions. *Journal of ASEMRA*, 80-84.
- Teyyare, E. & Kumbaşı, E. (2016). Vergi bilinci ve vergi ahlakının gelişmesinde maliye bölümü eğitiminin rolü. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (4), 1-30.
- Ting, M. M. (2001). The 'power of the purse' and its implications for bureaucratic policy-making. *Public Choice*, 106, 243-274, <https://www.jstor.org/stable/pdf/30026219.pdf>, Erişim Tarihi: 13.05.2021.
- Toder, E.J. (2004). Comments: Burden of tax compliance. *Annual Conference on taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*, 97, <https://www.jstor.org/stable/41954863>
- Tran-nam, B., Evans, C., Walpole, M. & Ritchie, K. (2000). Tax compliance costs: Research methodology and empirical evidence from Australia. *National Tax Journal*, 53 (2), 229-252.
- Tumay, M. (2009). Asymmetric information and adverse selection in insurance markets: The problem of moral hazard. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 16(1), 107-114.
- Tunçer, M. (2002). Hükümet-birey ilişkilerinin vergi uyumuna etkisi ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57 (3), 107-128.
- Turanlı, M., Cengiz, D.T. & Bozkır, Ö. (2012). Faktör analizi ile üniversiteye giriş sınavlarındaki başarı durumuna göre illerin sıralanması. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 17, 45-68.
- Uluatam, Ö. (2012). *Kamu maliyesi* (12. Baskı). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Ulusoy, A. (2018). *Maliye politikası* (10.Baskı). Kacaeli: Umuttepe Yayınları.
- Ulutürk, S. (2011). Kamu harcamaları. E. Karayılmazlar (Ed.), içinde *Kamu maliyesi*, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 43-74.
- UNDP (2008). The UNDP accountability system accountability framework and oversight policy. *Executive Board of the United Nations Development*

Programme and of the United Nations Population Fund DP/2008/16/Rev.1.
Erişim adresi: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgk326/files/undp/library/corporate/Transparency/UNDP%20Accountability%20framework.pdf>.

- Uyanık, A. (2019). Vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyumun vergi gelirlerine etkilerinin değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, 177, 354-386.
- Uyanık, A. (2019). Vergi bilinci ve vergiye gönüllü uyumun vergi gelirlerine etkilerinin değerlendirilmesi. *Maliye Dergisi*, Temmuz-Aralık 2019 (177), 354-386.
- Wagner, R.E. (1976). Revenue structure, fiscal illusion, and budgetary choice. *Public Choice*, 25 (Spring, 1976), 45-61.
- Wehner, J. (2006). Assessing the power of the purse: an index of legislative budget institutions. *Political Studies*, 54(4), 767-785. <https://personal.lse.ac.uk/wehner/index.pdf>, Erişim Tarihi: 26.04.2021.
- Weisbach, D. A. (2003). Corporate tax avoidance. *Proceedings. Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*, 96, 9-15.
- Wen, T. K., Siti, I. F., Sayed Kushairi, S. N., Nor Azriani M. N., Khairum, H., Nadia Hanum, A. ve Abdullah, A. M. (2014). Economic literacy and public perception towards government spending on education in Malaysia. *IOSR Journal of Economics and Finance*, 4(2), 63-67.
- West, E.G. & Winer, S.L. (1980). Optimal fiscal illusion and the size of government. *Public Choice*, 35 (5), 607-622.
- Witte, A.D. & Woodbury, D.F. (1985). The effect of tax laws and tax administration on tax compliance: The case of the U.S. Individual income. *National Tax Journal*, 38 (1), 1-13.
- Wu, S.Y. & Teng, M.J. (2005). Determinants of tax compliance: A Cross Country Analysis. *FinanzArchiv*, 61 (3), 393-417.
- Yapıcı Sapankaya, F. & Tandırcıoğlu, H. (2022). Gençlerin bütçe hakkı algısı: Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri üzerinden bir değerlendirme. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 29(2), 297-318.
- Yardımcıoğlu, M., Akpınar, Y. & Günay, Y. (2015). Vergi okuryazarlığı ve vergisel farkındalık: Kahramanmaraş araştırması. *Kahramanmaraş Sütcü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 95-122.
- Yavuz, İ. S. (2021). Türkiye’de kamu harcamaları ve vergi yükü hakkındaki kamuoyu algısı üzerine bir inceleme. *Vergi Sorunları Dergisi*, 394, 76-100.
- Yentürk, N. (2011). *STK’lar için kamu harcamaları okuma-yazma kılavuzu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 330. <https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/02/01/kamuharcamaları.pdf>, Erişim Tarihi: 20.04.2021.

- Yeşilyurt, Ş. (2015). Vergi bilincinin vergi ahlakı üzerindeki etkisi: Maliye ve ilahiyat bölümü öğrencileri örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), 36-56.
- Yılancı, V., Şaşmaz, M. Ü. & Öztürk, Ö. F. (2020). Türkiye’de kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasındaki ilişki: Frekans alanda asimetrik testinden kanıtlar. *Sayıştay Dergisi*, 31(116), 121-139.
- Yıldız, F. & Demirkılıç, Y. (2022). Kamu harcamaları ve vergi gelirleri ilişkisinin analizi: Türkiye örneği (1972 – 2020), *Vergi Raporu*, 273, 57-81.
- Yıldız, F. & Alkan, F. (2017). Katılımcı bütçeleme perspektifinden yükseköğretim öğrencilerinin bütçe algısı araştırması: Dumlupınar Üniversitesi örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 129-145.
- Yılmaz, B.E. (2016). *Maliye* (2. Basım). İstanbul: Der Yayınları.
- Yılmaz, H. H. & Tosun, S. (2010). 5018 Sayılı Kanun çerçevesinde mali saydamlık ve parlamentonun bütçe sürecinde etkinliği. *Yasama Dergisi*, 14, 5-23.
- Yılmaz, Ö. & Kaya, V. (2005). Kamu harcama çeşitleri ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5 (9), 257-271.
- Yurdadoğ, V., Gökbnar, R. & Tunçay, B. (2016). Vergi uyumunu belirleyen faktörlere genel bir bakış. *Yönetim ve Ekonomi*, 23 (3), 805-816.
- Yüksel, C. (2005). *Devlette etikten etik devlete: Kamu yönetiminde etik*. TÜSİAD Devlette Etik Altyapı Dizisi No:2, Kasım/2005.
- URL-1: [https://incometaxindia.gov.in/pages/i-am/huf.aspx#:~:text=%E2%80%8B%E2%80%8B%E2%80%8BHindu%20Undivided%20Family%20\(HUF\)&text=Under%20Hindu%20Law%2C%20an%20HUE,automatically%20in%20a%20Hindu%20Family.](https://incometaxindia.gov.in/pages/i-am/huf.aspx#:~:text=%E2%80%8B%E2%80%8B%E2%80%8BHindu%20Undivided%20Family%20(HUF)&text=Under%20Hindu%20Law%2C%20an%20HUE,automatically%20in%20a%20Hindu%20Family.) (Erişim Tarihi: 20.04.2023).
- URL-2: <https://cleartax.in/s/huf-hindu-undivided-family> (Erişim Tarihi: 20.04.2023).
- URL-3: <https://www.irs.gov/statistics/irs-the-tax-gap> (Erişim Tarihi: 26.04.2023).
- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf>, Erişim Tarihi: 05/05/2021.

Ekler

EK 1: Anket Formu

Saygıdeğer Katılımcı,

Aşağıda yer alan anket tamamen bilimsel amaçlı olup, bilimsel amaçlar dışında başka hiçbir suretle kullanılmayacaktır. “**Kamu Harcamaları Algısına İlişkin Alan Araştırması**” isimli bir bilimsel nitelikte (Makale, Ulusal/Uluslararası Kitap/Kitap Bölümü, Bildiri vb.) araştırma yapılmaktadır. İstenilen bilgiler bilimsel amaçlı olup, kimlik bilgileriniz talep edilmemektedir. Çalışmamızda doğru tespitlerin yapılabilmesi için aşağıda yer alan anketi titizlikle doldurmanızı rica eder, katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Cinsiyetiniz

- (1) Kadın
- (2) Erkek

Yaş Grubu

- (1) 18-25
- (2) 26-35
- (3) 36 ve üstü

Medeni Durum

- (1) Evli
- (2) Bekar

Eğitim Durumu

- (1) Ortaöğretim (Lise)
- (2) Lisans / Önlisans (Üniversite)

(3) Yüksek Lisans / Doktora_

Gelir Düzeyi (Aylık)

(1) 3.000 TL ve altı

(2) 3.001 TL – 6.000 TL arası

(3) 6.001 TL – 10.000 TL arası

(4) 10.001 TL üzeri

Bütçe Denildiğinde Sizdeki Temel Çağrışımı Belirtiniz?

(1) Denetim / Yolsuzluk / İstisna

(2) Kanun / Devlet / Anayasa

(3) Büyüme / Kalkınma / Ekonomi

(4) Vergi / Harcama / Borçlanma

(5) Siyaset / Partiler / Taraftarlık

(6) Diğer

Ülkemizde uygulanan bütçe ile ilgili gelişmeleri takip edebilmek amacıyla en çok hangi kaynaktan yararlanırsınız?

(1) Resmi Yayınlar

(2) İnternet ve Sosyal Medya Platformları

(3) Gazete, Dergi vb. Basılı Yayınlar

(4) Diğer

Kamu harcamaları konusunda aşağıdakilerden hangisi sizce öncelikli olmalıdır?

(1) Eğitim

(2) Sosyal Güvenlik-Sosyal Harcamalar

(3) Savunma-Güvenlik

(4) Altyapı Yatırımları

(5) Yerel Yönetim Hizmetleri

(6) Sağlık

(7) Ekonomi

Aşağıdaki kamu kurumlarının hangisinin yürüttüğü faaliyetlere ilişkin yaptığı kamu harcamaları sizin yaşamınızda önceliklidir?

(1)Belediyeler [Yerel Yönetimler]

(2) Bakanlıklar [Adalet, İçişleri, Milli Savunma, Çevre, Eğitim, Sağlık vb.]

(3) Üniversiteler

(4)Yatırımcı Kamu Kuruluşları [Ulaştırma, Enerji, Tarım, Sanayi ve Teknoloji vb.]

(1) KESİNLİKLE KATILMIYORUM (2) KATILMIYORUM (3) KARARSIZIM (4) KATILIYORUM (5) KESİNLİKLE KATILIYORUM						
1	Kamu harcamaları sonucunda üretilen kamu hizmetlerini ödediğim vergilerle orantılı olarak sorgularım.	1	2	3	4	5
2	Kamu borçlarının artması kamu hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanmamı engeller.	1	2	3	4	5
3	Daha az vergi ödeyeceksem kamu harcamalarının borçlanma ile karşılanmasını tercih ederim.	1	2	3	4	5
4	Devletin vergi almasından ziyade kamu borçlanması yapmasını tercih ederim.	1	2	3	4	5
5	Kamu hizmetlerinden yetersiz düzeyde yararlanıyorsam vergi ödeme isteğim azalır.	1	2	3	4	5
6	Kamu harcamaları kamu kurumlarının gelirleriyle (vergi, harç vb.) uyumludur.	1	2	3	4	5
7	Kamu kurumlarının bütçelerinde kamu harcamalarına ilişkin bilgiler açık, anlaşılır ve erişilebilirdir.	1	2	3	4	5
8	Kamu kesiminde etkinlik sağlamak için kamu harcamaları sınırlandırılmalıdır.	1	2	3	4	5
9	Almış olduğum eğitim, ülkemizde uygulanan kamu harcama politikaları konusunda bilgi sahibi olmama katkı sağlamıştır.	1	2	3	4	5
10	Bilgi edinme kapsamındaki uygulamalar kamu kaynaklarının hangi amaçla kullanıldığının sorgulanmasına imkan sağlamaktadır.	1	2	3	4	5
11	Kamu harcamalarındaki israf ve savurganlık vergiye karşı tutumumu olumsuz etkiler.	1	2	3	4	5
12	Sivil toplum örgütleri (dernek, vakıf, sendika vb.) kamu harcamalarına ilişkin hesap verebilirliği artırır.	1	2	3	4	5
13	Kamu harcama sürecinde saydamlık ve şeffaflığın artırılması kamu otoritelerinin hesap verebilirliğini artırır.	1	2	3	4	5
14	Kamu harcama süreçleri yeterince saydam/şeffaf nitelikte yürütülmektedir.	1	2	3	4	5
15	Kamu harcamalarında israf ve savurganlığın yaygın olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
16	Kamu alımlarında ihale süreçlerindeki uygulamalar şeffaf, tarafsız ve rekabetçi koşullarda yürütülmektedir.	1	2	3	4	5

17	Kamu harcama süreçleri sonrasında kamu harcamaları ile ilgili olarak denetim etkin şekilde yapılmaktadır.	1	2	3	4	5
18	Devlet tarafından toplanan vergilerin en uygun şekilde kullanılarak toplum yararına hizmet olarak geri döndüğünü düşünüyorum.	1	2	3	4	5
19	Kamu gelirleri ve kamu harcamaları ile ilgili bilgilere kolayca farklı bilgi kanalları üzerinden doğru ve güvenilir biçimde ulaşabiliyorum.	1	2	3	4	5
20	Kamu harcamaları konusunda devletten (Merkezi idare ve yerel idareler) hizmet talebinde bulunabiliyorum.	1	2	3	4	5
21	Kamu harcamaları konusunda politikacılar toplumsal tercihlerden ziyade politik hedefleri doğrultusunda keyfi kararlar almaktadır.	1	2	3	4	5
22	Kamu harcamaları mükelleflerin ödediği vergilerle finanse edilmektedir.	1	2	3	4	5
23	Kamu harcamaları siyasi çıkar ilişkilerinden bağımsız olarak toplumsal fayda gözetilerek kullanılmaktadır.	1	2	3	4	5
24	Kamu harcamaları sonucunda gerçekleşen toplumsal fayda düzeyine göre bireylerin siyasi tercihleri (oy verme davranışları) değişmektedir.	1	2	3	4	5
25	Kamu harcamaları toplumun öncelikleri doğrultusunda siyasi baskılardan ve çıkar/baskı gruplarından bağımsız olarak planlanmaktadır.	1	2	3	4	5
26	Desteklediğim siyasi partinin yönetimde bulunması kamu harcamalarının sonuçlarından memnuniyet düzeyimi olumlu etkiler.	1	2	3	4	5
27	Kamu idarelerinin yıllık faaliyet raporları üzerinden faaliyetlerini takip ediyorum.	1	2	3	4	5
28	Kamu kurumlarının kamu harcamaları sonucu ürettiği hizmetler bireylerin yaşam standartlarını etkiler.	1	2	3	4	5
29	Kamusal hizmetler etkin ve verimli şekilde sunulmadığı durumlarda vergi mükellefleri kendilerini aldatılmış hissetmektedirler.	1	2	3	4	5
30	Siyasal tercihim kamu harcama politikaları konusunda eksik bilgiye dayalı olarak yaptığımı düşünüyorum.	1	2	3	4	5
31	Bireyler kamu hizmetlerinin toplumsal faydasından ziyade bireysel olarak kendilerine sağladıkları faydayı gözetirler.	1	2	3	4	5
32	Kamu harcamalarından bireylerin yararlanma düzeyi genel olarak kişilerin siyasi ilişkilerine bağlıdır.	1	2	3	4	5
33	Kamu harcamalarının ülkede ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı sağladığını düşünüyorum.	1	2	3	4	5
34	Kamu kurumları tarafından kamusal hizmetlerin sunumunda adaletli ve eşit davranılmaktadır.	1	2	3	4	5
35	Hükümet politikalarına ilişkin güven duygusu kamu harcamalarını destekleme veya karşı çıkma davranışımı etkiler.	1	2	3	4	5
36	Kamu harcamaları toplumsal tercihler ve öncelikler gözetilerek planlanmaktadır.	1	2	3	4	5

EK 2: Etik Kurul İzni Bilgisi

Yukarıda EK 1’de sunulmuş olan anket çalışması yapma talebi “**Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu**” tarafından “**13.04.2021 tarih ve 2021/03 toplantı sayısı kararı**” ile “**Kamu Harcamaları Algısına İlişkin Alan Araştırması**” isimli akademik çalışmada kullanılmak üzere etik açıdan uygun görülmüştür.

EK 3: Anket Uygulama Alanı ve Web Linki

https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSefZKxNK77o43x0KK7Z1wTxCLf739ILGxqhdM17eH9_2c1CoQ/viewform?vc=0&c=0&w=1&flr=0&gxids=7628

The Perception of Public Expenditures: Theory and Application

EXTENDED ABSTRACT

Introduction and Research Questions & Purpose

How efficient public expenditure is depends on the perceptions of taxpayers. In line with the studies conducted in the literature and which will be newly introduced to the literature, revealing how important perception is in public expenditures will help to better understand the issue. In pluralistic democracies, it is important for individuals to have information about the processes related to public expenditures, to monitor these processes transparently and to participate in these processes. The management of public expenditures in a known and traceable nature by individuals and non-governmental organizations is important not only for transparency and participation, but also for the effectiveness of policies implemented by governments to be discussed in the public sphere in a multifaceted way. The purpose of determining the perception of public expenditures related to public sector financial policies (taxes, public expenditures, public borrowing, etc.) in its creation, implementation, and the necessity of evaluating the application

results within the framework of criteria such as efficiency, efficiency, and affordability is the focus of the research. Within this framework, it is aimed to determine the perceptions of public expenditures of individuals with at least secondary education (high school) level education over the age of 18 as voters throughout Turkey, and the results will contribute to policy makers, practitioners who create public expenditure policies and researchers who will conduct future-oriented studies in this field.

Literature Review

While the empirical studies conducted in the literature on public expenditure perception and budget perception are limited, there are quite a lot of empirical studies, especially on tax perception, which has the most important share in public revenues. In some of the studies conducted on tax perception, there are questions about the measurement of public expenditure perception with the link established through the relationship of fiscal connection between taxes and public expenditures. In the taxation literature, the relationship of financial connection obliges individuals who accept the necessity of public expenditures to accept taxation as well. From the point of view of taxpayers, making public expenditures aimed at appropriate areas, without waste and extravagance and away from the influence of corruption is also a facilitating factor for tax compliance. The literature examined within the scope of the study was presented in three stages. These include the literature on tax perception, the literature on budget perception and the literature review on public expenditure perception. In the literature examined on public expenditure perception, it has been determined that the factors affecting public expenditure perception are institutional quality, financial connection, corruption, subjective tax burden, audit of public expenditures, financial deception, and fairness in public service provision.

Methodology

The sample of the study conducted to determine the perception levels of individuals regarding public expenditures is composed of individuals with at least secondary education (high school) level education over the age of 18, who are qualified as voters throughout Turkey with different age, educational and income conditions. The sample number of the research consists of 530 units. The individuals participating in the research were reached using the structured online questionnaire between 15.04.2021 - 15.06.2021 using the convenience sampling method and the data were collected using the Google Forms application. The studies of Facchini (2018), Demir (2009), Alkan (2015), Selen & Tarhan, (2014), Tandircioğlu & Yapıcı (2018) and Yıldız & Alkan (2017) were used in the preparation of the survey questions.

Descriptive statistics, reliability analysis, factor analysis, correlation analysis and regression analyses were performed with the obtained data and the hypotheses of the research were tested.

Findings and Conclusion

As a result of the research, descriptive statistics pointed to the following issues:

- Participants are in the expectation of benefits from public expenditures.
- Participants expect efficiency and effectivity in public expenditures as a result of the taxes they pay.
- Participants consider the relationship between willingness to pay taxes and utilization of public expenditures.
- The participants stated that there was waste and extravagance in the presentation of public expenditures.
- Participants stated the importance of transparency in public expenditures in terms of accountability of public authorities and that trust in government policies has an impact on behaviours of supporting or opposing public expenditures.

According to the results of the exploratory factor analysis on the public expenditure perception scale, it has been determined that six factor groups are the main determinants. According to the results of factor analysis, the first factor is “transparency and participation”, the second one is “fiscal illusion”, the third one is “accountability”, the fourth one is “financing”, the fifth one is “fiscal connection” and the sixth one is “asymmetric information” factors. As a result of the analysis, when the factor structure and subcomponents that make up the factors are examined, twelve expressions are named as transparency and participation, six expressions are fiscal illusion, four expressions are accountability, three expressions are financing, two expressions are fiscal connection, and two expressions are asymmetric information. Among these factors, it is observed that the transparency and participation factor does not have a significant effect with an average of 2.59 and an explanatory percentage of 21.82% in terms of the participants’ assessments of the perception of public expenditure. In the survey conducted to measure the perception of public expenditures, the perception of public expenditures in general is at a “high” level with an average of 3.45.

According to the results of the correlation analysis between the six main factors obtained in the results of the exploratory factor analysis on the perception of public expenditures, it shows that as individuals’ perception

levels related to fiscal illusion related to public expenditures increase, accountability, financial deception and asymmetric information perceptions also increase. Although there is a positive and significant relationship between accountability sub-dimensions and fiscal illusion and asymmetric information in public expenditures, the relationship between accountability and financing is not positive and significant. Moreover, the relationship between the financial variable and the financial link and asymmetric information and the relationship between fiscal connection and accountability is positive and statistically significant. To explain and test the cause-and-effect relationships between the variables within the scope of the research, it was concluded that transparency and participation, fiscal illusion and accountability factors are more strongly effective on the perception of public expenditures out of six factors in the results of multiple regression analysis. The fact that individuals prioritize policies related to these three factors in public expenditure practices shows that transparency and participation-oriented policies should be given priority in public expenditure processes, the perception of accountability should be strengthened, and fiscal illusion is an important factor.

Kamu Harcamaları Algısı: Teori ve Uygulama

Doç. Dr. Fazlı Yıldız
Dr. Öğr. Üyesi Öner Gümüş

Doç. Dr. Ersin Nail Sağdıç
Arş. Gör. Dr. Serhat Gözen

 ÖZGÜR
YAYINLARI

ISBN 978-975-447-676-7

9 789754 476767